

Foreldre - barn sensitivitet: Betydning for utvikling av tilknytning.

En teoristudie

Victoria Berg

Masteroppgave i pedagogisk-psykologisk rådgivning

UNIVERSITETET I OSLO

Det utdanningsvitenskapelige fakultet

Pedagogisk forskningsinstitutt

Høst 2011

Foreldre - barn sensitivitet: Betydning for utvikling av tilknytning.

En teoristudie

Victoria Berg

Masteroppgave i pedagogisk-psykologisk rådgivning

UNIVERSITETET I OSLO

Det utdanningsvitenskapelige fakultet

Pedagogisk forskningsinstitutt

Høst 2011

© Forfatter

År 2011

Tittel: Foreldre – barn sensitivitet: Betydning for utvikling av tilknytning. En teoriguide.

Forfatter: Victoria Berg

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

TITTEL:

Foreldre – barn sensitivitet: Betydning for utvikling av tilknytning. En teoristudie.

AV:

Victoria Berg

EKSAMEN:

Masteroppgave i pedagogikk
Studieretning pedagogisk-psykologisk rådgivning

SEMESTER:

Høst 2011

STIKKORD:

Tilknytning

Sensitivitet

Longitudinelle studier

Metaanalyse

Problemområde og problemstilling

Tilknytning omhandler det følelsesmessige båndet som dannes mellom barnet og omsorgsgiver. Kvaliteten på barnets tidlige tilknytning er av betydning for barnets videre utvikling, og det er flere faktorer som påvirker etablering av tilknytning. Omsorgsgivers grad av sensitivitet ble tidlig hevdet å være den viktigste for utvikling av trygg tilknytning. Sensitivitet defineres som omsorgsgivers oppmerksomhet på barnets signaler, en riktig oppfattelse av dem og å respondere korrekt og raskt. Det har lenge vært uenighet om hvor viktig foreldresensitiviteten er for barns tilknytning. På bakgrunn av dette formuleres følgende problemstilling: ”Hvilken betydning antas foreldrenes sensitivitet å ha for utvikling av tilknytning?”

Metode og kilder

Opgaven er en litteraturstudie. Det vil si at problemstillingen besvares på bakgrunn av en gjennomgang og drøfting av teori, faglitteratur og empiri. Jeg har benyttet primærlitteratur som Bowlby og Ainsworth, men også noe sekundærlitteratur der det har vært nødvendig. Av studier har jeg søkt til internasjonal forskning på området. Det er primært nyere forskning, men enkelte eldre studier har blitt inkludert for å belyse kunnskapen og utviklingen på område. Da studier har ulik forskningsmetodisk tilnærming har det vært tjenelig å se nærmere på blant annet longitudinelt design og metaanalyse.

Hovedfunn og konklusjon

En gjennomgang av studier de senere tiår, viser betydningen av sensitivitet for utvikling av tilknytning. Samlet sett finner studiene at sensitivitet er en viktig, men ikke eksklusiv faktor for utvikling av tilknytning. Andre faktorer av betydning er temperament, kjønn og spesielt omsorgsgiver indre arbeidsmodell for tilknytning. Samtidig kommer det fram at måten sensitivitet blir operasjonalisert på, er av betydning for hva ulike studiene finner. Sentrale intervensjonsstudier viser at styrket foreldresensitivitet øker barns tilknytningstrygghet. Dette gir implikasjoner for pedagogisk arbeid, som her eksemplifiseres gjennom råd rundt søvnmetoder for barn. En mengde foreldrelitteratur og helsepersonell anbefaler ”skrikekurer”

for at barn skal komme inn i en søvnrutine. Dette strider imot nyere forskning på betydningen av sensitivitet. Omsorgsgivers grad av sensitivitet er viktig for utvikling av tilknytning.

Forord

Denne oppgaven har vært en prosess. Det har vært krevende, inspirerende og absolutt givende! Å skrive denne oppgaven har betydd mye for meg både personlig og faglig. I den forbindelse er det flere jeg gjerne vil rette en stor takk til.

Jeg vil først og fremst takke min veileder Bodil S. Olaussen, som med sin tydelighet fikk meg i gang på et tidlig tidspunkt, og alltid ga meg gode og nøyaktige tilbakemeldinger. Jeg har lært mye av å ha deg som veileder.

Elin, som med sin tid og faglige kunnskap bidro til nyttig ”brainstorming” i oppstartsfasen.

Lene, Mikkel og Sebastian, som gjennom sine liv inspirerte meg til å skrive om betydningen av å være sensitiv overfor barn.

Aleksander, med sin ubetingete støtte og nøyaktig korrektur og gjennomlesning.

Studievenninner, som med humor, fjasing og gode samtaler gjorde de lange dagene på skolen morsomme! Det ville definitivt ikke blitt det samme uten dere.

Og til dere andre; takk for positiv oppmuntring og interesse for mitt prosjekt!

Oslo, 9. desember 2011

Victoria Berg

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon og bakgrunn for valg av tema	1
1.1	Oppgavens problemstilling.....	3
1.2	Avgrensning.....	4
1.3	Skrivemåte	4
1.4	Oppgavens oppbygning	5
2	Begrepsdrøfting	7
2.1	Sensitivitet	7
2.2	Tilknytning	8
2.2.1	Tilknytningsatferd og strategier	8
2.3	Oppsummering	9
3	Historiske og metodiske refleksjoner	11
3.1	Historiske refleksjoner	11
3.2	Litteratur og kildesøk.....	12
3.3	Design i sentrale studier angående tilknytning og sensitivitet	13
3.3.1	Longitudinelle studier	13
3.3.2	Metaanalyse.....	14
3.4	Effektstørrelser	15
3.5	Validitet	16
3.6	Oppsummering	18
4	Betydning av trygg tilknytning	19
4.1	Individuelle forskjeller i tilknytningens kvalitet	19
4.2	Indre arbeidsmodeller	21
4.3	Trygg tilknytning og videre utvikling	22
4.3.1	Hamre og Pianta (2001): Tilknytningens betydning for lærer-elev relasjon	23
4.3.2	Kauai-studien: Risiko og beskyttelse	24
4.4	Tilknytningsforstyrrelser	25
4.5	Oppsummering	27
5	Sensitivitet og tilknytning	29
5.1	Baltimorestudien (1978).....	30
5.2	Goldsmith og Alanskys (1987) studie	32
5.3	De Wolff og IJzendoorns (1997) studie	34

5.3.1	Studie 1: Begrepsanalyse	35
5.3.2	Studie 2: Statistisk analyse	36
5.3.3	De Wolff og van IJzendoorn (1997): Konklusjon.....	37
5.4	Nievar og Becker (2007)	38
5.5	Sensitivitet og tilknytning anno 2011: Supplerende hypoteser	39
5.6	Oppsummering	40
6	Sensitivitet og tilknytning: Betydning av faktorer i tidlig samspill	42
6.1	Tidlig samspill og transaksjonsmodellen	42
6.2	Temperament og tilknytning	43
6.2.1	Fuertes et al. (2006): Temperament påvirker tilknytningen.....	45
6.3	Sensitivitet og kjønn	46
6.4	Omsorgsgivers indre arbeidsmodell fra egen barndom og grad av sensitivitet.....	48
6.4.1	”Adult Attachment Interview”	48
6.4.2	Whipple, Bernie og Mageaus (2011) studie.....	49
6.4.3	Mills-Koonce et al.s (2011) studie	51
6.5	Oppsummering: Sensitivitet og tilknytning – betydning av andre faktorer i samspill 53	
7	Intervensjonsstudier: Betydning av sensitivitet i intervensjon.....	55
7.1	”Circle of Security”	56
7.1.1	Marvin et al.s (2002) casestudie i “The Circle of Security project “	60
7.1.2	”Circle of Security” og sensitivitetens betydning i programmet.....	62
7.2	Kalinauskiene et al.s (2009) studie: Fremme sensitivitet og styrke tilknytning.....	62
7.3	Oppsummering og drøfting: Betydningen av sensitivitet i tilknytningsintervensjoner 64	
8	Avsluttende drøfting og pedagogiske implikasjoner.....	66
8.1	Hvilken betydning antas foreldrenes sensitivitet å ha for utvikling av tilknytning?. 66	
8.2	Faktorer som påvirker omsorgsgivers sensitivitet.....	67
8.3	Informasjonslitteratur for foreldre i kontrast til nyere forskning	67
8.3.1	Helsestasjoners grunnlag for rådgivning.....	68
8.3.2	Kontrast til nyere forskning.....	70
8.3.3	Nyere informasjonslitteratur på linje med forskningsfronten	71
8.3.4	Higley og Doziers (2009) studie	71
8.3.5	Sammenfatning.....	74

8.4	Pedagogiske implikasjoner	74
8.4.1	Videre forskning.....	76
8.5	Konklusjon.....	76
	Litteraturliste	78
	Oversikt over figurer og tabeller	85

”Hvis du synes den verden som du nå skal utforske, er skremmende og nifs, vet du at du alltid vil finne trygghet i mitt fang, helt til du på nytt er klar til å gå ut og oppdage flere nye ting” (Keathing, 2008, s 56)

1 Introduksjon og bakgrunn for valg av tema

Menneskets liv kan sies å begynne med tilknytning, det livslange båndet av kjærlighet, eller fravær av kjærlighet, som barnet danner til en voksen i nærheten (Wennerberg, 2011).

Tilknytningen påvirker selvets og personlighetens utvikling, og følger oss slik Bowlby (1968) uttrykte det – ”fra vuggen til graven”. Våre tidlige relasjonelle erfaringer former i høy grad hvordan vi oppfatter oss selv og møter andre videre gjennom livet. Det har betydning for om vi føler oss trygge eller opplever en fundamental utrygghet, og om vi våger å nærme oss andre mennesker (Wennerberg, 2011). Tilknytning kan med dette synes å ha en grunnleggende betydning for barnets videre utvikling, og er med dette svært aktuelt i barns utvikling.

Det har de siste tiår vært økende forskning på *sensitivitet* - hvordan foreldrenes grad av sensitivitet ovenfor barnets behov kan lede til individuelle forskjeller i kvaliteten på tilknytning (Smith, 2002). Dette har vekket min faglige interesse. Årsaken er at jeg synes det legges alt for lite vekt på sensitivitet i samvær med barn i dag til tross for at forskningen sier at sensitivitet er viktig for blant annet barnets tilknytning. Gjennom flere års erfaring fra jobb i barnehage, ble jeg flere ganger rystet over foreldre som hastet ut av porten mens poden sto igjen på trappen og gråt. Rådet fra førskolelærer var klart: ”Snu deg ikke tilbake, vær konsekvent!” Jeg vet ikke om det var foreldrene eller førskolelærer som synes dette var best. Det var i hvert fall ikke barnet.

I denne sammenheng har også voksnes handlemåte for å utvikle søvnrutiner for barn vekket min interesse. Metoder jeg har reagert spesielt på, kan eksemplifiseres med en familie jeg var barnevakt for. På døren til minstejentas rom hang et skjema, der det tydelig var beskrevet hvor mange minutter hun skulle gråte før en voksen kunne gå inn til henne. Jeg fikk klar beskjed fra foreldrene at jeg ikke skulle ta henne opp av sengen etter at hun var lagt, selv om hun gråt. Og om hun gråt! Jeg skulle la henne gråte i et visst antall minutter, før jeg gikk inn for å roe henne. For hver gang jeg gikk inn, skulle det gå lengre tid til neste gang. Denne metoden kalles ofte ”Ferbers-metode” eller ”skrikekur”. Dette er en metode der barnet skal lære å finne søvnen selv, ved at mor eller far *ikke* skal reagere på barnets gråt ved legging (Naphaug, 2007). Hovedbudskapet i metodene kan synes å være at barnet skal lære at det ikke er noe oppmerksomhet eller service å få om natten. I forbindelse med denne oppgaven, har jeg forhørt meg rundt på helsestasjoner i Norge om hvilke råd som gis ved søvn og legging av

spedbarn. Jeg har blitt overrasket over hvor ofte såkalte "skrikekurer" blir anbefalt. Samtidig peker en mengde foreldrelitteratur i samme retning, blant annet "Sovekarin" Naphaug (2007) og Misvær og Svatuns (2006) bøker. Barnets behov for en trygg base blir tilsynelatende lite vektlagt. Med trygg base menes en person der barnet kan vende til for trygghet, beskyttelse, og trøst ved behov, og dette er sentralt i tilknytningsteorien (Bowlby, 1988). Jeg undrer meg hvorfor sensitivitet og utvikling av trygg tilknytning ikke har fått plass i denne litteraturen? Hva lærer barn gjennom en skrikekur? Det ser ut som behavioristisk tenking ligger til grunn (Woolfolk, 2004), hvor barnet like gjerne lærer at det har ingen hensikt å henvende seg. "Det kommer ingen selv om jeg gråter". Det er ikke sikkert at de lærer å finne søvnen selv. Det er nærliggende å tenke om ingen reagerer på barnets gråt, vil kanskje barnet etter hvert gi opp og dermed slutte å uttrykke sine behov. Samtidig tenker jeg at barna også lærer at det ikke er plass til deres vanskelige følelser, når de bare får oppmerksomhet når de er snille, flinke og samarbeider godt. Det høres ikke ut som en god og trygg hverdag for de små, heller ikke for utvikling av en positiv selvforståelse (Kinge, 2006).

Da jeg kom over sangen nedenfor av Margrethe Munthe, som kanskje beskriver hvordan det var å være barn for fire-fem tiår siden, tenkte jeg at det nok er en del barn som fortsatt har det slik:

Griner du?

Men hva er dette for sure miner?

Nei, jamen tror jeg du går og griner!

Du vet da, når du er sur og lei,
så kan jo ingen bli glad i deg!

Nei. Jeg skal si deg at ingen liker
de stygge barna som går og skriker,
for skrikerunger det har vi nok,
på Blokksberg sitter en diger flokk!

Kom hit og vis meg det bli'e fjese',
og tørr så øyne og kinn og nese,
og hvis du lover å være snill,

så lover jeg at jeg synge vil.

(Munthe, 2010)

Selv om mye tilsynelatende har skjedd siden denne sangen ble skrevet, spesielt med tanke på kunnskap om samspill og barns behov for en trygg tilknytning, opplever jeg ofte at det gis liten plass til barna når de vanskelige følelsene melder seg. Blant annet med tanke på nevnte avskjeder i barnehagen og skrikekurer. Da tenker jeg at det fortsatt er liten plass til barna på deres premisser, kanskje bare på en annen måte enn før.

Jeg ønsker med denne oppgaven å belyse betydningen av foreldresensitivitet ovenfor barn, for å skape et positivt og godt samspill og etablere en trygg tilknytning. Det kan i midlertidig være vanskelig å skille dette fra hverandre i praksis. Et tidlig samspill vil påvirke tilknytning, og tilknytningen vil igjen påvirke samspillet mellom barnet og omsorgsgiver. Det kan også tenkes at det er lettere å være sensitiv ovenfor barnets behov om en trygg tilknytning allerede er på plass, og ekstra utfordrene å være sensitiv når en har et vanskelig samspill. Det kan derfor synes som at disse prosessene er vanskelig å skille fra hverandre, både fordi de ser ut til å påvirke hverandre, men også fordi det kan være vanskelig å slå fast hva som kommer først (Sameroff, 2009). For å utdype oppgavens tema og presisere en problemstilling, velger jeg et utviklingsperspektiv hvor jeg ønsker å se på hvilken betydning foreldrenes sensitivitet har for senere tilknytning. Faktorer som kan ha innflytelse på sensitivitet som blant annet tidlig samspill og temperament blir trukket inn. Arbeidet er teoretisk, og ser på bidrag fra internasjonal forskning de senere tiår for en nærmere forståelse.

1.1 Oppgavens problemstilling

Temaet for arbeidet er betydningen av foreldresensitivitet for barnets tilknytning. Jeg ønsker å belyse i hvilken grad sensitivitet er viktig for tilknytning, og formulerer følgende problemstilling:

”Hvilken betydning antas foreldrenes sensitivitet å ha for utvikling av tilknytning?”

For å besvare problemstillingen på best mulig måte, vender jeg meg til internasjonal forskning på området. Jeg ønsker først å ta et historisk blick på aktuelle synspunkter på feltet, og deretter en mer presis utdyping av forskningsresultater de senere tiår. Da jeg ønsker å gå nærmere inn på internasjonale studier, er det viktig med et reflektert blick på ulike design og forskningsmetodiske tilnærminger som ligger bak kunnskapen på dette feltet. Videre går jeg inn på hvilken betydning trygg tilknytning har i menneskets utvikling, hvilke faktorer som er av betydning for utvikling av sensitivitet og hva sentrale intervensjonsstudier sier om muligheten for å utvikle sensitivitet hos foreldre.

1.2 Avgrensning

Det er mange måter å tilnærme seg barns tilknytning på, blant annet ved normalutvikling, ved adopsjon og hos barn med spesielle behov. Denne oppgaven vil omhandle normalt utviklede barn og tilknytning. Bowlby (1969) hevdet at tilknytning vanligvis er etablert ved tre års alder. Barnets alder vil være primært være under tre år, om ikke annet fremkommer i teksten. Det er tidlig tilknytning som er i sentrum. Jeg vil bruke begrepene *omsorgsgiver* og *foreldre* som betegnelsen på den eller de primære omsorgspersonene barnet har, vanligvis mor eller far. Dette med tanke på at det som regel er de personene barnet lever sammen med og etablerer tilknytning til. Der det er nødvendig å presisere et skille mellom mor eller far, vil dette fremkomme i teksten. I kapittel seks belyses faktorer som kan påvirke omsorgsgivers grad av sensitivitet. Det er viktig å merke seg at det kan være en rekke faktorer som kan påvirke foreldresensitiviteten, men at det i dette arbeidet kun drøftes barnets temperament, kjønn og omsorgsgivers indre modell for sensitivitet og tilknytning.

1.3 Skrivemåte

Tilknytningsklassifikasjonene ”trygg tilknytning”, ”utrygg ambivalent tilknytning”, ”utrygg unnvikende tilknytning”, skrives verken i kursiv eller med komma. Årsaken til dette er at de omtales slik i den forskningslitteraturen jeg legger til grunn.

1.4 Oppgavens oppbygning

Kapittel 1: Dette kapitlet gir en introduksjon til arbeidet, bakgrunn for valg av tema, oppgavens problemstilling, avgrensning og en oversikt over oppgavens oppbygning.

Kapittel 2. Her redegjøres det for de sentrale begrepene i problemstillingen; *tilknytning* og *sensitivitet*. Sentralt i begrepsdrøftingen vil være om det er enighet som begrepene inneholder.

Kapittel 3: Dette kapitlet gir en historisk og metodisk refleksjon. Den historiske refleksjonen omhandler teoretiske debatter i tilknytningsteoriens historie fra 1970-tallet fram til i dag. I den metodiske refleksjonen redegjøres det for valg av litteratur, kildesøk og bruk av studier i oppgaven. Deretter presenteres longitudinelle studier og metaanalyse, samt effektstørrelser og validitet. Grunnen er at sentrale studier på feltet anvender slik forskningsmetodikk.

Kapittel 4: Her belyses hvilken betydning tilknytning har i menneskets utvikling. For å forstå hvordan forskjeller i barnets tilknytning kan gi ulike utviklingsveier, er det nødvendig med kunnskap om tilknytningsmønstre, og hvordan barn danner indre arbeidsmodeller i samspill med sine omsorgspersoner. Jeg ser på klassifikasjon av tilknytningsmønstre, og hvordan indre arbeidsmodeller dannes og påvirker barnets videre utvikling.

Kapittel 5: I dette kapitlet drøftes hva sentrale studier de senere tiår sier om sensitivitetens betydning for tilknytning. Fire sentrale studier som er fremkommet over tre decennier presenteres og drøftes. Ulik operasjonalisering av begrepet sensitivitet i studiene blir drøftet.

Kapittel 6: Her belyses og drøftes hvilke betydning faktorer som tidlig samspill, temperament, kjønn og foreldrenes indre arbeidsmodell fra egen barndom har for utvikling av sensitivitet.

Kapittel 7: Dette kapitlet ser på hva sentrale intervensjonsstudier sier om muligheten for å utvikle sensitivitet hos foreldre. Intervensjonsprogrammet ”Circle of Security” belyses og en casestudie bestående av en dyade som har gjennomgått programmet. Deretter ser jeg på en intervensjonsstudie omhandlet et korttids videobasert intervensjon for å fremme sensitivitet. Betydningen av sensitivitet i intervensjonsstudiene, om sensitivitet kan læres og hva det betyr for pedagogisk arbeid, drøftes.

Kapittel 8: Kapitlet starter med en avsluttende drøfting av oppgavens hovedfunn, for å besvare oppgavens overordnede problemstilling: ”*Hvilken betydning antas foreldrenes sensitivitet å ha for utviklingen av tilknytning?*” Deretter gjøres det rede for kontrasterende og støttende informasjonslitteratur for foreldre knyttet til utvikling av søvnrutiner, og en studie om foreldresensitivitet ved utvikling av søvnrutiner og tilknytning. Generelle anbefalinger som gis til småbarnsfamilier på helsestasjoner, berøres. Dette munner ut i pedagogiske konsekvenser. Kapitlet avsluttes med antydning om videre forskning og arbeidets konklusjon.

2 Begrepsdrøfting

Jeg vil her definere og drøfte hovedbegrepene i problemstillingen, som er *sensitivitet* og *tilknytning*. Under tilknytning vil *tilknytningsatferd*- og *strategier* bli drøftet som egne begreper, fordi det synes å være viktige komponenter for å forstå tilknytning på best mulig måte. Det kan være ulik begrepsoperasjonalisering av sensitivitet i ulike studier, og dette konkretiseres underveis.

2.1 Sensitivitet

Begrepet *sensitivitet* omhandler omsorgsgivers grad av å ha korrekt oppfattelse av barnets signaler, og gi passende, raske og konsekvente responser til barnets tilknytningssignaler og behov (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Sensitivitet har blitt delt inn i fire komponenter; omsorgspersonens bevissthet om barnet signaler og behov, en korrekt oppfattelse av dem, en passende og rask respons (Ainsworth, Bell & Stayton, 1974). Sensitivitet kan derfor synes å innebære i hvilken grad omsorgsgiver tolker barnet på riktig måte, og samtidig reagerer på en måte som vil gi barnet en opplevelse av at omsorgsgiver er tilgjengelig for barnets behov. At omsorgsgiver er *insensitiv*, vil innebære at barnets signaler blir tolket feil eller at responsene uteblir (Smith, 2002). Det kan blant annet skje dersom omsorgspersonen tolker barnets signaler ut i fra egne behov og ønsker, og ikke barnets.

Smith (2002) har vært ledende på tilknytningsforskning her i Norge, og definerer sensitivitet som at omsorgspersonen "... er oppmerksom på barnets signaler, har riktig fortolkning hva de betyr, og reagerer raskt, konsekvent og på en passende måte." (Smith, 2002, s. 215). Det kan med dette synes å være enighet om hva sensitivitet innebærer. Jeg vil i denne oppgaven støtte meg til Ainsworth et al. (1978) originaldefinisjon av sensitivitet. Sensitivitet defineres her som omsorgsgivers oppmerksomhet mot barnets signaler, en riktig oppfattelse av dem og å respondere korrekt og raskt. Begrepsoperasjonaliseringen av sensitivitet er noe ulik i studiene som benyttes i oppgaven, og dette har betydning for resultatene i arbeidene. Dette drøftes når studiene presenteres.

2.2 Tilknytning

Bowlby (1969) definerte tilknytning som når barnet ”... is strongly disposed to seek proximity to and contact with a specific figure and to do so in certain situations...” (s. 371). Bowlby (1969, 1980, 1994) legger betydelig vekt på at tilknytning stammer fra en biologisk disposisjon i barnet, der barnet er programmert til å søke nærhet til omsorgsgiver, spesielt i situasjoner der barnet har behov for beskyttelse.

Ainsworth et al. (1978) legger vekt på det emosjonelle *båndet* som dannes og etableres mellom barnet og omsorgsgiver, og at dette båndet binder de to partene sammen over tid og sted. Det kan se ut som at det er flere som har stilt seg bak denne definisjonen av tilknytning. Smith og Ulvund (2004) og Skårderud, Haugsgjerd og Stänicke (2011) omtaler også tilknytning som et følelsesmessig bånd mellom barn og omsorgsgiver. Det er i denne sammenheng viktig å merke seg at tilknytning refererer til *barnets* bånd til omsorgspersonen, og ikke omvendt (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). Det kan derfor se ut som det er en biologisk disposisjon i barnet til å søke nærhet og beskyttelse hos omsorgsgiver, men at det er det emosjonelle båndet som beskriver tilknytningen barnet danner til denne personen.

2.2.1 Tilknytningsatferd og strategier

Bowlby (1994) la vekt på at det er et skille mellom tilknytning og tilknytningsatferd, og definerte tilknytningsatferd som ”... any form of behavior that results in a person attaining or retaining proximity to some other differentiated and preferred individual” (Bowlby, 1980, s. 371). Denne atferden er betegnelsen på all type atferd som har til hensikt å opprettholde en nærhet til den primære omsorgsgiver, for å sikre overlevelse. Organiseringen av tilknytningsatferden avhenger av hvilke type opplevelser spedbarnet har i sin familie (Bowlby, 1994). Atferden aktiveres ved blant annet smerte, når barnet er sliten eller sykt, men også når omsorgsgiver ikke er til stede eller innen rekkevidde. Den kan deles inn i signalatferd, orienteringsatferd og kontaktatferd, og vil aktiveres og deaktiveres avhengig av ulike hendelser og tilstander. Tilknytningsatferd utgjør sammen med utforskningsatferd, barnets *tilknytningssystem* (Ainsworth et al., 1978). I motsetning til tilknytningsatferd, anses tilknytningen barnet etablerer til omsorgsgiver å være relativt stabil over tid og rom (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011).

Ulik kvalitet i tilknytning omtales med ulike begreper. Både *tilknytningsmønstre*, - *strategier* og *stiler* blir brukt om hverandre, men synes å omhandle det samme. Begrepene sier noe om tilknytningens kvalitet som vil variere fra barn til barn. Med andre ord vil barn ha ulike opplevelse av trygghet i sine tilknytningsforhold. Begrepene vil her ha et likt innhold, ved å bety det samme. ”*Fremmedsituasjonen*” er en metode utviklet av Ainsworth et al. (1978) for å vurdere barnets tilknytningsmønster. I ”fremmedsituasjonen” blir barnet utsatt for korte separasjoner med omsorgsgiver, i ukjente omgivelser og en ukjent person. Gjennom prosedyren vurderes barnets tilknytningsatferd, spesielt hvordan barnet forholder seg ved separasjon og gjenforening med omsorgsgiver, atferd ovenfor den ukjente personen og hvordan barnet utforsker de ukjente omgivelsene.

På bakgrunn av begrepsdrøftingen vil tilknytning her forstås som et emosjonelt bånd barnet danner til omsorgsgiver, som barnet kan bruke som en trygg base for utforskning av miljøet. Barnets tilknytningsatferd står sentralt i etablering av tilknytning, og er all atferd barnet viser for å opprettholde nærhet til omsorgsgiver. Samtidig kan det se ut til at tilknytning også har et biologisk aspekt gjennom en medfødt disposisjon, men det vil ikke bli vektlagt i denne oppgaven.

2.3 Oppsummering

Hovedbegrepene som har blitt drøftet her er *sensitivitet* og *tilknytning*. Som begrepsdrøftingen viser kan det synes å være enighet om at sensitivitet omhandler omsorgsgivers evne til å ha en riktig oppfattelse av barnets signaler og gi passende, konsekvente og raske responser til barnets signaler og behov. Jeg vil i denne oppgaven støtte meg til Ainsworth et al. (1978) definisjon av sensitivitet. Fordi begrepsoperasjonaliseringen av sensitivitet kan være ulike i studiene som benyttes i oppgaven, vil dette drøftes underveis når studiene presenteres.

Tilknytning defineres her som barnets følelsesmessige bånd til omsorgsgiver. Dette båndet binder partene sammen over tid og rom, og barnet kan bruke det som en trygg base for utforskning. Tilknytningsatferd anses å være en viktig komponent ved tilknytning, og er all atferd barnet viser rettet mot omsorgsgiver som øker nærhet og kontakt mellom dem. Barnets tilknytningsatferd og utforskningsatferd utgjør sammen barnets tilknytningssystem. Det ser ut

til å være enighet om hva tilknytning innebærer. Samtidig kan det se ut til at tilknytning også har et medfødt aspekt, men det vil ikke bli vektlagt i denne oppgaven.

3 Historiske og metodiske refleksjoner

Jeg vil i dette kapitlet belyse teoretiske diskusjoner som har dominert forholdet mellom foreldresensitivitet og tilknytning i et historisk perspektiv. Videre redegjøres det for valg av litteratur, kildesøk og bruk av studier i oppgaven. Deretter vil jeg se på ulike forskningsmetodiske tilnæringer som anvendes i sentrale internasjonale studier på området. Jeg ser det hensiktsmessig å gjøre rede for hva som kjennetegner *longitudinelle studier*, *kausaltet*, *metaanalyse*, *effektstørrelser*, *reliabilitet* og *validitet*, da studier jeg har valgt ut drøftes i forhold til design, resultater, reliabilitet og validitet. Jeg vil trekke fram enkelte studier som eksempler på metodiske dilemmaer, og disse studiene vil bli belyst og drøftet mer inngående der de presenteres. Metodisk kunnskap og refleksjon er nødvendig for å forstå og drøfte oppgavens problemstilling på best mulig måte.

3.1 Historiske refleksjoner

Bare noen få generasjoner tilbake var det lite fokus på *kvaliteten* på omsorgen mellom foreldre og barn (Rye, 1993). Det har de siste 60 år skjedd en rask utvikling av en psykologisk forståelse av barns utvikling. Dette kan sees i sammenheng med utviklingen av tilknytningsteorien. Bowlby (1969, 1994), som blir å regne som pioneren innenfor tilknytning i utviklingspsykologien, begynte sine studier av tilknytning mellom barn og foreldre på 1950-tallet. Bowlby studerte tilknytning gjennom naturalistiske observasjoner av barn som ble atskilt fra sine omsorgspersoner på hospital, og fant gjennom flere studier at barn etter seks måneder reagerte på en karakteristisk måte ved atskillelse. Dette kan på mange måter sies å være starten på studiene av tilknytning mellom barn og deres omsorgsgiver, og hvordan tilknytning påvirker personlighetsutviklingen.

Tilknytning omhandlet fram til de siste to tiår primært barnets behov for en sikker base for beskyttelse og utforskning av miljøet. Nyere tilknytningsteoretikere trekker linjer mellom nyere hjerneforskning og tilknytning, og viser hvordan erfaringer i samspillet også påvirker hjernens utvikling og evnen til emosjonregulering (Shore, 2003). Tilknytning vil i den sammenheng være viktig for reguleringen av barnets følelser, som skjer i samspillet mellom

barn og omsorgsgiver. Videre bygges en bro mellom nyere psykoanalyse og tilknytningsteori, der det legges vekt på indre representasjoner – mentalisering - og hvordan det henger sammen med tilknytning (Fonagy, 2006).

Bowlby (1969) anså mødrenes sensitivitet og responsivitet som viktig for å etablere en trygg tilknytning. Ainsworth et al. (1978) så imidlertid sensitivitet som den *viktigste* komponenten for å etablere en trygg tilknytning til barnet. Dette har vært i fokus i tilknytningsforskningen siden, og mange studier har forsøkt å forstå hvor viktig foreldresensitiviteten er for barnets tilknytning. Det kan i dag synes å ha være en uenighet om hvor viktig sensitivitet er. Andre foreldreferdigheter blir trukket fram som viktige komponenter for tilknytning, men også egenskaper i barnet og i konteksten (De Wolff & van IJzendoorn, 1997). Noe av uenigheten kan skyldes ulikhet i begrepsoperasjonalisering og metodisk tilnærming. I det følgende redegjøres for litteratur- og kildesøk.

3.2 Litteratur og kildesøk

Oppgaven er en litteraturstudie, det vil si at problemstillingen besvares med bakgrunn i en gjennomgang av relevant litteratur og forskning. Jeg har sett det hensiktsmessige å bruke eldre primærlitteratur samt nyere internasjonal forskning for å belyse oppgavens problemstilling. Eldre primærlitteratur belyser tilknytningsteorien, mens nyere forskning speiler oppdatert kunnskap på sammenhengen mellom sensitivitet og tilknytning. Jeg vil i det følgende gi en orientering om artikkelsøk i forbindelse med oppgaven.

Søkebasen som ble benyttet var Wiley og APA PsycNET. Det ble i Wiley søkt med søkeordene ”Attachment” og ”Sensitivity”, som artikkeltittel. Det ble her gjort 22 funn. I APA PsycNET ble det gjort 29 funn, med nøkkelord ”Attachment” og ”Sensitivity”. Begge søk datert 11.7.11. Det har underveis i prosessen kommet flere artikler til. Studiene som benyttes i oppgaven er publisert i kvalitetssikrede tidsskrift, ved at de blant annet er fagfelleurdert. Tidsskrifter jeg har hentet artikler fra er

Annals of the New York Academy of Sciences, Attachment and Human Development, Child Development, Child: care, health and development, Development Psychology, Educational Psychologist, Infant and Child Development, Infant Mental Health Journal, Journal of

3.3 Design i sentrale studier angående tilknytning og sensitivitet

Det skilles primært mellom tre hovedgrupper design; ekte eksperimentelle, kvasi-eksperimentelle og ikke-eksperimentelle. Ekte eksperimentelle design og kvasi-eksperimentelle design har til felles at en eller flere uavhengige variabler manipuleres av forskeren (Kleven, 2002). Ikke-eksperimentelle design kjennetegnes ved at forskeren ikke gir noen påvirkning, men heller studerer tilstanden slik den er. Longitudinelle studier er et eksempel på et ikke-eksperimentelt design (se pkt. 3.3.1). Et alternativ til å basere slutninger på enkeltstudier, er å basere slutninger på analyser av en rekke enkeltstudier foretatt av ulike forskere innen et aktuelt tema. Dette forskningsdesignet omtales som metaanalyse (Christophersen, 2002; se pkt 3.3.2). Varianter av disse er anvendt i forskning jeg presenterer. I det følgende belyses longitudinelle studier.

3.3.1 Longitudinelle studier

En longitudinell studie bruker data fra et utvalg målt på ulike tidspunkter, der hensikten er å studere endringer ved utvalget over tid. Longitudinelle studier har et ikke-eksperimentelt design. Det vil si at forskeren ikke gir noen påvirkning, men heller studerer tingens tilstand slik de er (Kleven, 2002). Denne metoden kan være svært ressurs- og tidkrevende. Et eksempel på dette er Kauai-studien (Werner & Smith, 2001; se kapittel 4, pkt. 4.3.2), som observerte deltakerne fra fødsel til fylte førti år. ”Baltimorestudien” (Ainsworth et al., 1978; se kapittel 5, pkt. 5.1) er et annet eksempel, der de observerte barn i 54 uker. Indre validitet kan være en utfordring i ikke-eksperimentelle studier. Årsaken er at statistiske sammenhenger kan ha ulike tolkninger (Kleven, 2002). En trussel mot indre validitet, er retningsproblemet, fordi det kan være vanskelig å skille mellom hva som kommer først (”høna eller egget - problematikk”). Kausalitet sier noe om hvorvidt et forskningsproblem belyser en eller flere faktorer som fører til en endring i en eller flere andre faktorer (Lund, 2002). I denne oppgaven

som omhandler omsorgsgivers grad av sensitivitet og i hvilken grad det kan lede til individuelle forskjeller i tilknytning, antyder det en drøfting om en kausal sammenheng mellom sensitivitet og tilknytning. Ved gjennomgang av litteratur og forskning vil jeg forsøke å belyse hvorvidt studiene tyder på en kausal sammenheng mellom de nevnte komponentene.

3.3.2 Metaanalyse

En metaanalyse er en empirisk analyse av en rekke empiriske enkeltstudier (Christophersen, 2002; Bus, van IJzendoorn & Mol, 2011). Intensjonen med en metaanalyse er å forbedre grunnlaget for å utvikle en teori på et område, men også å teste hypoteser for å avdekke trender eller mangler i et spesifikt forskningsfelt. En metaanalyse kan adressere hull i et kunnskapsfelt uten å måtte gjennomføre studier med hundrevis av deltakere, men heller summere opp eksisterende forskningsfunn og med dette gi ny innsikt og kunnskap. Enkeltundersøkelsene som ligger til grunn for en metaanalyse, deles ofte i to grupper; primæranalyse og sekundæranalyse/reanalyse. En primæranalyse er en originalanalyse av et datamaterial. Metaanalysen til De Wolff og van IJzendoorn (1997; se kapittel 5, pkt. 5.3) er en originalanalyse. En sekundæranalyse er en reanalyse av et tidligere analysert datamateriale, og studien til Becker og Nievar (2007; se kapittel 5, pkt. 5.4) er et eksempel på det.

En metaanalyse bruker et spesifikt sett med statistiske metoder, blant annet punkttestimering. Samtidig vil fremgangsmåten i analysen alltid følge grunnleggende trinn, som vil bidra til å sikre kvaliteten. Det fremkommer ulike tilnærminger til trinn som fremgangsmåte (Cohen, Manion & Morrison, 2000), og det vil i det følgende redegjøres for fire trinn.

Det første trinnet i en metaanalyse er formulering av et spesifikt, teoretisk relevant spørsmål i et klart definert område. Det sentrale forskningsspørsmålet bør være teoretisk utledet og meningsfullt. For å skape et egnet forskningsspørsmål, bør det sentrale spørsmål både være *presist* og *relevant* (Bus, van IJzendoorn & Mol, 2011). Det andre steget i analysen er en systematisk innsamling av relevant litteratur, både publisert og upublisert materiale. Materiale bør hentes fra minst tre ulike kilder. For eksempel gjennom søkebasen, ved å bruke referanselister og nøkkelfigurer i forskningsfeltet. Det har blitt reist spørsmål om kun studier av høy kvalitet skal inngå i en metaanalyse. For eksempel anses randomiserte eksperimentelle studier som studier med høy kvalitet. Dersom kun denne typer studier skal inngå i en

metaanalyse, kan det føre til at viktig informasjon går tapt (Bus, van IJzendoorn & Mol, 2011). Både publiserte og upubliserte studier bør derfor inkluderes i en metaanalyse. Årsaken er at studier med lite oppsiktsvekkende funn har tendert til å bli ”liggende igjen i skuffen”, til dels fordi det kan være enklere å få publisert studier med signifikante funn, men også fordi forskeren ikke vil publisere en studie med lite oppsiktsvekkende funn. Det å utelate upubliserte studier, kan gi et noe unyansert bilde av det aktuelle forskningsfeltet, og de bør derfor inngå i metaanalysen. En metaanalyse bør derfor inneholde alle eller et tilfeldig utvalg fra populasjonen av de relevante enkeltundersøkelsene, og det er ønskelig at de omfatter alle de relevante undersøkelsene. Resultatene fra enkeltstudiene med utgangspunkt i samme problemstilling, utgjør dataene i en metaanalyse. Det tredje trinnet i en metaanalyse er dataanalysen, der sentraltendens, variabilitet og moderator blir analysert. Fjerde trinn er tolkningen av resultatene. For å kunne trekke valide slutninger i forskning må kilder til usikkerhet kritisk vurderes, og forskningsdesign, utvalgsprosedyrer og målemetoder er alle mulige kilder til usikkerhet. En metaanalyse kan brukes til å vurdere denne usikkerheten, fordi mange enkeltstudier bidrar til å jevne ut og redusere usikkerhet (Christophersen, 2002).

Replikasjoner av metaanalyser er ofte fruktbart, også av sekundæranalyser. Årsaken til dette er at både formulering av forskningsspørsmål, innsamlingsprosess, analyse og tolkning består av en rekke avgjørelser som forskeren må ta stilling til. En replikasjon av data vil kunne bidra til å styrke studiens validitet. Samtidig er det viktig å påpeke at verken en metaanalyse eller sekundæranalyse vil kunne gi et endelig argument i et felt, men kunne lede til nye hypoteser for videre forskning (Bus, van IJzendoorn & Mol, 2011).

3.4 Effektstørrelser

En effektdifferanse er differansen mellom gjennomsnittsverdiene for to grupper. En metaanalyse analyserer effektdifferansene fra en rekke enkeltstudier med samme problemstilling (Christophersen, 2002).

Pearsons r er uttrykk for korrelasjonen mellom to variabler, og det anbefales å bruke korrelasjonskoeffisient i metaanalyser, og ikke effektdifferanser (Christophersen, 2002). Metaanalysen til De Wolff og van IJzendoorn (1997) bruker korrelasjonskoeffisienter i sin statistiske analyse, mens Nievar og Becker (2007) benytter konfidensintervaller. Cohen

(1962) har kriterium for svak, moderat og sterke effektstørrelse, henholdsvis verdiene $r = .20$, $r = .50$ og $r = .80$.

Ainsworth et al. (1978) fant i den mye omtalte Baltimorestudien en effektstørrelse på $r = .78$ ved sammenhengen mellom mødres sensitivitet og trygg tilknytning. I følge Cohens kriterium er studiens effektstørrelse sterk. Den har ofte blitt omtalt som *uvanlig* sterk (De Wolff & van IJzendoorn, 1997). Årsaken til dette kan være at utvalget er lite (26 mødre og deres barn). På den andre siden var oppfølgingen i studien svært god, med over 70 timer observasjon gjennom hele barnets første leveår, før barnet ble klassifisert i prosedyren ”fremmedsituasjonen”. For å belyse hvor sterk effektstørrelsen fra Baltimorestudien var, fant en metaanalyse av De Wolff og van IJzendoorn (1997) en effektstørrelse på $r = .24$ ved sammenhengen mellom sensitivitet og trygg tilknytning. Etter Cohens (1962) kriterium er den effektstørrelsen moderat. Studien argumenterer for at en moderat korrelasjon likevel kan indikere kausale mekanismer, til tross for at den kan synes å være i nedre del av området for moderat effektstørrelse.

3.5 Validitet

For å belyse et forskningsproblem er det viktig at studiens slutninger har en rimelig høy grad av gyldighet, eller validitet (Lund, 2002). Cook og Campbell (1979) har utviklet et validitetssystem for kausale studier, med formål å avdekke eventuelle trusler som kan svekke valide slutninger. Systemet består av fire kvalitetskrav; statistisk-, ytre-, indre- og begrepsvaliditet. For hver av kvalitetskravene er det utarbeidet mulige trusler, som kan gjøre det vanskelig å komme fram til valide slutninger i undersøkelser. Jeg vil følgende gi en kort redegjørelse for de fire validitetskravene, med hovedvekt på begrepsvaliditet fordi det ser ut til å være den største utfordringen i studiene som benyttes i denne oppgaven.

Begrepsvaliditet handler om de operasjonaliserte variablene faktisk måler de relevante begrepene i forskningsspørsmålet (Lund, 2002). Det vil si i hvilken grad det er samsvar mellom begrepet slik det er definert teoretisk, og slik det er operasjonalisert (Kleven, 2002). I denne oppgaven vil det være relevant å undersøke hvordan begrepet sensitivitet er operasjonalisert i de ulike studiene, og om operasjonaliseringen kan påvirke studienes resultater. Det skiller mellom to mulige trusler mot begrepsvaliditet; tilfeldige målingsfeil og

systematiske målingsfeil. Både tilfeldige og systematiske målingsfeil kan påvirke validiteten, og bør reduseres så mye som mulig. Tilfeldige målingsfeil betyr at feilene oppfører seg tilfeldige, og vil jevne seg ut i det lange løp. I hvilken grad resultatene i en studie blir påvirket av tilfeldige målingsfeil, omhandler *reliabilitet*. Reliabilitet omhandler hvor nøyaktig en test måler det den er ment å måle (Kleven, 2002). Det vil si om en test hadde fått det samme resultatet på ulike tidspunkt, med ulike instrumenter og over grupper med informanter (Cohen, Manion & Morrison, 2000). Dårlig reliabilitet svekker begrepsvaliditeten (Kleven, 2002). Systematiske målingsfeil jevner seg ikke ut i det lange løp, men har tendens til å gjenta seg. Eksempler på systematiske målingsfeil som kan være en trussel for begrepsvaliditeten er dersom enkelte sider ved et begrep systematisk bli underrepresentert i målingen, eller om målingen påvirkes av forhold som er irrelevante for begrepet. Dette kan være aktuelle målingsfeil i studier som denne oppgaven bygger på, noe som blir belyst i tilknytning til de studier det gjelder.

Statistisk validitet handler om sammenhengen mellom to variabler er statistisk signifikant og rimelig sterk (Lund, 2002). Om en slutning ikke kan regnes som statistisk valid, kan det bety at sammenhengen skyldes en utvalgsfeil. Om det skulle være tilfelle, vil dette også påvirke den indre validiteten i negativ forstand. På den andre siden kan den statistiske validiteten være god, mens de tre andre ikke er. Derfor regnes ofte statistisk validitet som en betingelse for de andre kvalitetskravene. *Indre validitet* omfatter om sammenhengen kan tolkes kausalt, slik begrepet er operasjonalisert (Lund, 2002). Om en slutning har god indre validitet, vil derfor være knyttet til om slutninger angående kausalitet kan styrkes. *Ytre validitet* omhandler om slutningene i en studie kan generaliseres, og det skilles mellom til- og over-generaliseringer. Til-generalisering er rettet mot om slutningene kan generaliseres over individpopulasjon, tider eller steder. En over-generalisering tar for seg hvor langt eller bredt slutningene kan generaliseres (Lund, 2002). Det er viktig å være bevisst de fire kvalitetskravene i forbindelse med studier som presenteres. Jeg vil i denne oppgaven støtte meg til Cook og Campbells (1979) validitetssystem, for å vurdere slutningene til studier oppgaven belyser og drøfter.

3.6 Oppsummering

Jeg har her belyst hvilke teoretiske diskusjoner som har dominert forholdet mellom foreldresensitivitet og tilknytning historisk sett. Det ser i dag ut til å være uenighet om hvor viktig sensitivitet er for tilknytningen. Siden tilknytningsteorien så dagens lys, har det vært enighet om at sensitivitet er viktig for tilknytning, men uenighet om hvor viktig det er. Videre har jeg gjort rede for valg av litteratur, kildesøk og bruk av studier i oppgaven. Deretter har jeg sett på ulike forskningsmetodiske tilnærminger som anvendes i sentrale internasjonale studier på feltet. Jeg har i den sammenheng redegjort for metaanalyse og longitudinelle studier. Når en skal belyse et forskningsproblem, er det viktig at de relevante slutninger har rimelig høy grad av reliabilitet og validitet. Jeg vil i denne oppgaven støtte meg til Cook og Campbells (1979) validitetssystem, for å vurdere studier denne oppgaven legger til grunn. Validitetssystemet består av fire kvalitetskrav, og har til hensikt å vurdere mulige trusler og hvorvidt studienes slutninger kan sies å være valide. De fire kvalitetskravene er begrepsvaliditet, statistisk validitet, indre validitet og ytre validitet. Studiene som presenteres i oppgaven er utfordrende i forhold til begrepsvaliditet, siden operasjonaliseringen av begrepet sensitivitet kan være ulikt mellom studiene. Begrepsvaliditet vil derfor bli drøftet videre i oppgaven i forbindelse med ulike studiers begrepsoperasjonalisering.

4 Betydning av trygg tilknytning

Det har blitt hevdet at alle barn danner en form for tilknytning til en omsorgsperson, men at *kvaliteten* på denne tidlige tilknytningen vil variere (Bowlby, 1969). Jeg vil her se på hvilken betydning tilknytning har i menneskets utvikling. Først redegjøres det for individuelle forskjeller i tilknytningens kvalitet, før jeg ser på betydningen av den indre arbeidsmodellen barnet danner og hvordan den påvirker den videre utviklingen. Dette vises blant annet gjennom studien til Hamre og Pianta (2001). Deretter belyser jeg Kauai-studien (Werner & Smith, 2001) og hvordan tilknytning kan være en beskyttende faktor i barnets utvikling. Avslutningsvis redegjøres det for *tilknytningsforstyrrelser* for å vise hvilken grunnleggende betydning tilknytning kan ha i menneskets liv.

4.1 Individuelle forskjeller i tilknytningens kvalitet

Bowlby (1969) hevdet at alle barn er biologisk disponert for å danne tilknytning til en omsorgsperson, men at kvaliteten på tilknytningen vil variere i forhold til barnets oppvekstmiljø. Han fant i sine studier at de fleste barn viste tilknytningsatferd rettet mot en omsorgsperson ved ni måneders alder, men noen viste en forsinkelse helt opp til andre leveår. Med tilknytningsatferd menes all atferd som har til hensikt å opprettholde nærhet til omsorgsgiver (Bowlby, 1980). Barna som var forsinket i denne utviklingen, hadde opplevd lite sosial stimulering fra sin morsfigur i forhold til barna som ikke viste en forsinkelse.

Ainsworth et al. (1978) studerte samspillmønstre og hvordan dette påvirket kvaliteten på tilknytning. Hun anså tilknytningens hovedformål å være utvikling av en *trygg base* for barnet. Gjennom å respondere på barnets tilknytningsatferd fungerer omsorgspersonen som en sikker base for barnet. Når barnet kan vende tilbake til omsorgspersonen i visshet om at det er velkomment, får støtte og omsorg ved behov, vil det tørre å utforske omgivelsene i større grad (Bowlby, 1994). Barn som ikke opplever å ha en trygg base, vil bruke mer tid på å passe på at foreldrene er til stede, i stedet for å utforske. Det kan derfor se ut som at foreldrenes grad av tilgjengelighet, er svært viktig for barnets opplevelse av å ha en trygg base. Ainsworth et al. (1978) var opptatt av individuelle forskjeller i kvaliteten på tilknytningen, og utarbeidet prosedyren ”fremmedsituasjonen” for å klassifisere ulike tilknytningsstrategier. I samspill

med omsorgspersonen veksler barn mellom utforskningsatferd og tilknytningsatferd. Dette studeres i åtte ulike situasjoner, der barnet blir plassert i en ukjent situasjon og adskilles og gjenforenes med omsorgspersonen, samt eksponeres for en fremmed person.

”Fremmedsituasjonen” er fortsatt den mest aksepterte måten å vurdere tilknytningens kvalitet hos barn i ett års alder (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011), samtidig som prosedyren også har begrensninger (Thompson, 2006). Prosedyren ble utarbeidet for å avdekke barnets forventning om hvor tilgjengelig omsorgspersonen er i stressende situasjoner, og barnets evne til å balansere mellom utforskning og tilknytningsatferd (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). På bakgrunn av prosedyren, blir barna klassifisert i tre tilknytningsmønstre som gjenspeiler tilknytning til omsorgsgiver. De tre mønstrene er trygg tilknytning (omtales som gruppe B), utrygg unnvikende tilknytning (omtales som gruppe A) og utrygg ambivalent tilknytning (omtales som gruppe C).

Barn som ble klassifisert som trygge (B) i sitt tilknytningsforhold, viste i fremmedsituasjon at det aktivt søkte nærhet og interaksjon med mor ved å bruke henne som en trygg base for utforskning. Barna protesterte når mor gikk, og responderte når mor kommer tilbake enten ved smil eller gråt. Disse barna viste mer interesse for mor enn mot den fremmede personen, og uttrykte økt stress når mor gikk ut av rommet, og viste klart at hun/han ønsker å bli trøstet av mor. Barna som ble klassifisert i gruppe (A) utrygg unnvikende, viste liten tendens til å søke nærhet til mor. De reagerte lite ved adskillelse, og viste en tydelig unngåelse ved gjenforening, enten gjennom ignorering eller avvisning. Selv når barna ble løftet opp, viste de liten tendens til å klenge til mor. De responderte med lite stress selv alene med en fremmed person, og brukte mor i liten grad som en sikker base. Barna som ble klassifisert i gruppe (C) utrygg ambivalent tilknytning, viste svært sterke reaksjoner ved adskillelse. De viste samtidig en tydelig ambivalens i atferden overfor omsorgsgiver, ved at de viste sinne eller passivitet ved gjenforening, og lot seg ikke trøste. Barna var heller ikke opptatt av å utforske miljøet. (Ainsworth et al., 1978).

En fjerde kategori har i senere tid kommet til, fordi en gruppe barn ikke lot seg klassifisere av det tredelte systemet. Disse barna viser en *desorganisert* form for atferd overfor omsorgsgiver, og klassifiseres med desorganisert tilknytning (D) (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Disse barna reagerer på en forvirret og motsetningsfylt måte i interaksjon med omsorgsgiver, og kan også vise tegn på frykt ovenfor omsorgsgiver (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011).

Klassifiseringen av tilknytning viser at det er ulikheter i kvaliteten på tilknytningen barnet danner til omsorgsgiver. Dette trenger ikke nødvendigvis å være en forløper til en tilknytningsforstyrrelse eller andre psykiske vansker (Smith, 2002). Individuelle forskjeller i tilknytning omhandler primært om barnet er trygg eller utrygg i sitt tilknytningsforhold. Samtidig vil trygg, utrygg eller desorganisert tilknytning innebærer både beskyttelses- og sårbarhetsfaktorer for den videre utviklingen (Wennerberg, 2011). Et barn som har en utrygg tilknytning, er ikke mindre tilknyttet enn et barn som har en trygg tilknytning. Barn som lever i vanskelige omsorgssituasjoner, som mishandling eller avvisning, knytter seg også til sine foreldre – fordi de er avhengig av sine foreldre for å overleve. Barn som danner en desorganisert tilknytning, forsøker nettopp å balansere mellom å beskytte seg fra omsorgsgiver og samtidig søke nærhet for å sikre overlevelse (Wennerberg, 2011). Uansett kvaliteten på tilknytning, danner barnet en indre arbeidsmodell i samspill med omsorgsgiver, og det belyses i det følgende.

4.2 Indre arbeidsmodeller

Gjennom erfaring med omsorgspersonen danner barnet *indre arbeidsmodeller* eller representasjoner for hva det kan forvente av omsorg og beskyttelse i ulike situasjoner (Bowlby, 1969). Indre arbeidsmodeller er barnets modell av omverden, hvordan de kan forvente å bli møtt på sin tilknytningsatferd og sine behov. Arbeidsmodellene utvikles i samspill med omsorgsgiver, og generaliseres etter hvert som barnet blir eldre til andre voksne og den øvrige verden. Den indre arbeidsmodellen inneholder både kognitiv og affektiv informasjon, og påvirker både personligheten og atferd (Goldberg, 2000). Barnets erfaringer med omsorgsgiver er av stor betydning for dannelsen av indre arbeidsmodeller, og videre hvordan barnet forholder seg til både omsorgsgiver og omverden. Det vil blant annet være viktig hvordan omsorgsgiver responderer på barnets signaler og behov, og om barnet opplever omsorgsgiver som tilgjengelig. Samtidig vil barnet få en opplevelse av seg selv i arbeidsmodellen, der barnet kan oppleve seg som verdifull og betydningsfull, om det erfarer at omsorgsgiver er tilgjengelig for trøst, beskyttelse og omsorg (Hart & Schwartz, 2008).

Det hevdes at disse første, tidlige arbeidsmodellene som barnet danner i de to første leveårene er primitive og plastiske – og derfor kan endres mens barnet blir eldre (Smith, 2002). Dette er

vesentlig når en skal belyse i hvilken grad barnets indre representasjoner kan påvirke barnets videre psykososiale utvikling. Det hevdes videre at *virkingen* av tilknytningstryggheten vil variere avhengig av hvilket alderstrinn barnet befinner seg på, fordi de indre arbeidsmodellene hele tiden revideres gjennom barnets erfaring (Smith, 2002). For eksempel vil tilknytningstryggheten være svært viktig ved tre års alder fordi dette er en viktig periode for utvikling av selvet. Det menes derfor at den tidlige arbeidsmodellen ikke kan anses som en stabil mental tilstand, men at det krever en mer langvarig utviklingsprosess som påvirkes av flere faktorer. Samtidig vil barnets indre arbeidsmodeller fungere som en ”mal” for etablering av senere relasjoner, for eksempel i parforhold i voksen alder. Den voksne bruker denne arbeidsmodellen for å predikere hvordan en selv og den signifikante andre vil være i nære relasjoner (Carr, 2006). Det kan for eksempel tenkes at et barn som opplevde mye avvisning fra sine omsorgspersoner, vil forvente det samme fra sin partner i voksen alder. Dette viser hvordan vår tilknytningshistorie følger oss gjennom livet, og hvordan vår egen tilknytning kan sies ”å leve videre” i vårt voksne liv. I det følgende belyses områder av menneskets liv som påvirkes av den tidlige tilknytningen.

4.3 Trygg tilknytning og videre utvikling

Den første tryggheten barnet opplever i tilknytningsrelasjonen har konsekvenser for barnets videre utvikling, i nære relasjoner senere i livet, i omsorg for egne barn, ved selvforståelse og psykisk helse (Ainsworth et al., 1978; Bowlby, 1994). Barn som etablerer en trygg tilknytning til sine omsorgspersoner utvikler en emosjonell kompetanse fordi disse barna kan bruke sine foreldre som en trygg base, både for utforskning og når de trenger støtte og omsorg. Barn som danner en utrygg tilknytning, vil være i risiko for å utvikle psykiske lidelser (Carr, 2006), og det er spesielt barna som viser en desorganisert tilknytning (gruppe D) som har den største risikoen. Samtidig vil en trygg tilknytning kunne være en beskyttelse ved et ellers risikofyllt miljø (Zeanah & Smyke, 2008).

En prospektiv, longitudinell studie av Beckwith, Cohen og Hamilton (1999) undersøkte sammenhengen mellom tidlige erfaringer med omsorgspersonen og forståelsen av tilknytningsrelasjoner ved 18 år. 86 barn deltok i undersøkelsen, alle født prematur. Studien observerte barna ved hjemmebesøk da de var henholdsvis en, åtte og tjuetru måneder, og

AAI ("Adult Attachment Interview") ble benyttet ved fylte atten år. Kvaliteten på tilknytningen ble ikke vurdert, men omsorgsgivers grad av sensitivitet ble vurdert ved observasjon på de tre hjemmebesøkene, samt et videoopptak da barna var tolv år. Videoopptakene besto av 20 minutter mor - barn interaksjon i et laboratorium, der de fikk to oppgaver. Den første oppgaven skulle mor og barn samarbeide om å beskrive en "ideell" person med adjektiver, mens den andre oppgaven gikk ut på sammen å etterligne et bilde med et tegneverktøy ("Etch-a-Sketch"). Begge oppgavene krevde samarbeid. Opptakene ble deretter kategorisert med Q-sort, som bestod av 31 "items" som beskrev ulike karakteristika av responsivitet, blant annet i hvilken grad forelderen forklarte egne avgjørelser ovenfor barnet og oppmuntret til autonomi. Studien viste at tidlige erfaringer med mor er assosiert med representasjon av tilknytning ved atten år. Mors grad av sensitivitet og responsivitet så ut til å være av betydning. Dette kan bekrefte tidligere antakelser om at barns tidlige erfaringer med omsorgsgiver, og i hvilken grad omsorgsgiver er sensitiv, har betydning på sikt.

4.3.1 Hamre og Pianta (2001): Tilknytningens betydning for lærer-elev relasjon

En longitudinell studie av Hamre og Pianta (2001) undersøkte hvilken betydning kvaliteten på lærer - elev relasjonen har for akademisk suksess. Lærer-elev relasjonen kan betraktes ut i fra tre teoretiske perspektiver; tilknytningsteori, motivasjonsteori og sosiokulturell teori (Davis, 2003). Hamre og Pianta (2001) knytter relasjonen mellom lærer-elev relasjonen til barnets tidlige tilknytning til foreldre, og elevenes indre arbeidsmodell. Den indre arbeidsmodellen er basert på elevens tidligere erfaring med omsorgsgiver. Studien fulgte 179 barn fra førskole til 8. klasse, og undersøkte hvordan førskolelærerens oppfattelse av relasjonen med barna kunne predikere senere utfall i skolen. Senere utfall i skolen var målt i karakterer, standardiserte tester på kognitiv utvikling, arbeidsvaner og disiplin. Lærer-elev relasjonen ble vurdert gjennom "The Teacher-Child Rating Scale" og "Student-Teacher Relationship Scale". Studien fant at en negativ lærer - elev relasjon i førskolen, var relatert til både akademiske og atferdsmessige utfall i 8. klasse. De antyder at denne relasjonen er en unik predikator på både akademisk og atferdsmessige utfall i skolen. Førskolelærers rapporteringer om negative relasjoner i førskolen predikerte elevenes karakterer, testskårer og arbeidsvaner gjennom de første skoleår. Resultatene har blant annet betydning for voksen-barn relasjonen i barnets

utvikling. Newberry og Davis (2008) betrakter lærer - elev relasjonen i lys av foreldre - barn relasjonen, men hovedvekt på grad av nærhet, konflikt og avhengighet. Nærhet defineres ved et emosjonelt bånd mellom elev og lærer. Elevene kommer til skolen med en forståelse av hva de kan forvente i samspill med en voksen person, gjennom et ”skript”, skjema eller modell (Davis, 2003).

I lys av denne forskningen, er den indre arbeidsmodellen av betydning for barnets relasjon til lærer. Læreren spiller en viktig rolle i elevenes erfaringer og læringsmiljø på skolen, samtidig som en god relasjon til en elev vil kunne gi læreren ekstra motivasjon til å vie eleven mer oppmerksomhet og oppfølging (Hamre & Pianta, 2001; Newberry & Davis, 2008). Det kan derfor se ut til at tilknytningsteori, med vekt på barnets indre arbeidsmodell, er av betydning for både elevens læringsmiljø og akademisk suksess i skolen. Dette belyser betydningen av barnets indre arbeidsmodell, og at den også har relevans utover den umiddelbare foreldre – barn relasjonen.

Bowlby (1969) uttalte flere ganger at vår tilknytning følger oss ”fra vugge til grav” (s. 208). Med andre ord vil vår egen tilknytningshistorie påvirke oss gjennom våre liv, også utover områder først antatt, som vist ved elev – lærer relasjonen. Det er en grunnleggende antakelse at trygg tilknytning kan fungere som en ”støtfanger” gjennom livet, som gjør oss sterkere i møte med kriser og utfordringer (Smith & Ulvund, 2004). Men klarer noen barn seg godt, til tross for utrygg eller desorganisert tilknytning? Det belyses her gjennom Kauai-studien til Werner og Smith (2001), som blant annet ser på tilknytning som en beskyttende faktor i barns utvikling.

4.3.2 Kauai-studien: Risiko og beskyttelse

Werner og Smith (2001) gjennomførte en banebrytende studie på resiliens og risikofaktorer, omtalt som Kauai-studien. Resiliens omhandler hvordan noen barn kan vise god psykososial fungering tross erfaringer med risiko for utvikling av problemer eller avvik (Borge, 2003). De fulgte 500 menn og kvinner fra Kauai, en øy i Hawaii, fra fødsel til 40 år. De ble fulgt opp i seks stadier i livet; småbarn, tidlig – og midtbarndom, sen ungdom, ung voksen, og midt i livet. Studiens formål var å undersøke risikofaktorer, resiliens og beskyttende faktorer, og hvordan dette unike samspillet mellom risikofaktorer og beskyttende faktorer bidro til

hvordan individet klarte seg i livet. Risikofaktorer var både biologiske, psykologiske og stressfulle hendelser i livet. I lys av dette ble konsekvensene på sikt av fødselskomplikasjoner, fattigdom, psykiske lidelser hos foreldre, ugunstige oppvekstforhold undersøkt i forhold til individets senere tilpasning i livet. Werner og Smith (2001) ble tidlig i studien interessert i de barna, som på tross av en rekke risikoforhold, utviklet sunne personligheter, stabile karrierer og positive relasjoner. De forsøkte å identifisere faktorer som bidro til resiliens hos barna; hvordan nettopp de klarte seg godt i livet på tross av alle odds. De beskyttende faktorene for individet var både biologiske, psykologiske disposisjoner og grad av sosial støtte i de ulike fasene i livet. Psykologiske disposisjoner var temperament og kognitive evner. De fant spesielt tre faktorer som var beskyttende mot risikoforhold; normal intelligens, et følelsesmessig bånd til en person, og tilgang til et ytre støtteapparat som for eksempel skole eller kirke. Dette viser at barnets tilknytning kan være en beskyttende faktor i et elles risikofylt oppvekstmiljø.

Kauai-studien anses som unik i den forstand at den har fulgt et såpass stort antall individer over en så lang tidsperiode. Studien sier noe om barnets bidrag til sitt oppvekstmiljø og utvikling, samtidig viser studien at tilknytning til en voksenperson er en beskyttende faktor i barns utvikling. Noen barn som er utsatt for en rekke risikofaktorer, og utvikler derfor tilknytningsforstyrrelse. Det er tema i det følgende.

4.4 Tilknytningsforstyrrelser

Barnets indre arbeidsmodeller generaliseres etter hvert til andre mennesker og tider, og påvirker også barnets emosjonsregulering (Smith, 2002). Emosjonsregulering refererer til de prosesser der omsorgsgiver omadresserer eller modifierer følelsene til barnet (Smith, 2002), og det antas at barn med trygg tilknytning er i bedre stand til å regulere egne følelser enn de med utrygg tilknytning. Et barn som ikke kan dele sine følelser med en annen (betydningsfull) voksen, kan oppleve en overveldende følelsestilstand. Dette kan føre til en stressreaksjon som igjen skaper negative følelser (Wennerberg, 2011). Barnets form for emosjonsregulering henger sammen med barnets tilknytning til omsorgsgiver. For eksempel kan et barn, som foreldrene har vært lite emosjonelt tilgjengelig overfor, vise en økt forekomst av negative emosjoner, fordi dette kan gi økt oppmerksomhet fra omsorgsgiver. Samtidig kan barnet ha

vansker med å regulere egne følelser, nettopp fordi de ikke får hjelp av en betydningsfull voksen til å regulere følelsene. Det er mange former for tilknytningsmønstre og dets variasjoner er fortsatt ikke helt slått fast. Utover den klassiske inndelingen av de ulike tilknytningsmønstrene (gruppe A, B, C og D), er det også blitt funnet barn med et *atypisk tilknytningsmønster*. Dette er barn som viser tilknytningsatferd som ikke faller inn under den tradisjonelle firedeelingen av strategier. Barn med et atypisk tilknytningsmønster er i risiko for å utvikle en klinisk tilknytningsforstyrrelse (Smith, 2002).

Den kliniske diagnosen *Tilknytningsforstyrrelse* finnes i diagnosemanualen til Verdens Helseorganisasjon, ICD-10 (ICD-10, 2011). Diagnosen stiller krav til forstyrrelse i den sosiale og emosjonelle utviklingen. Symptomene må vises før barnet er fem år, og være til stede over flere relasjoner og situasjoner (Zeanah & Smyke, 2008). Å ha vært utsatt for mishandling tidlig i livet er ikke et krav, men det blir vektlagt at alvorlige miljøbelastninger ofte er en avgjørende årsaksfaktor (ICD-10, 2011). Tilknytningsforstyrrelse deles inn i to underkategorier; *udiskriminert* og *reaktiv tilknytningsforstyrrelse*, som viser et noe ulikt symptombilde. *Reaktiv* tilknytningsforstyrrelse kjennetegnes ved avvik i barnets relasjonsmønster, gjennom økt varsomhet, aggresjon rettet mot seg selv eller andre, dårlig sosialt samspill, tristhet og i noen tilfeller veksthemming. Forstyrrelsen er trolig et direkte resultat av alvorlig omsorgssvikt, misbruk eller mishandling fra omsorgsgiver. Barn med *udiskriminert* tilknytningsforstyrrelse viser en avvikende sosial fungering, ved diffus kontaktform, oppmerksomhetssøkende, ukritisk vennlig atferd og et unyansert forhold til jevnaldrene.

Barn som har en tilknytningsforstyrrelse, vil kunne utvikle en sårbarhet for andre vansker senere i livet (Smith og Ulvund, 2004). Det er foreløpig begrenset forskning på tiltak og intervensjoner ved tilknytningsforstyrrelser, men det blir lagt vekt på forbedring i barnets miljø, ved blant annet plassering i fosterhjem. Fosterforeldrene anbefales da å være emosjonelt tilgjengelig, fokusere på barnets behov og være sensitive ovenfor barnets behov og signaler. Foreldreveiledning kan være et godt tiltak, for å øke foreldrenes /fosterforeldrenes kunnskap om barnets tilknytningsbehov og hvordan legge til rette for en trygg tilknytning (Zeanah & Smyke, 2008). Et annet tiltak for barn i risikozonen for å utvikle forstyrrelser i tilknytning er ”Circle of Security-Parenting” (COS-P) (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). COS-P er et nytt psykoedukativt program basert på tilknytningsteori og nyere forskning. Med psykoedukativt menes terapeutisk arbeid med klienter eller familier

(Skårderud, Haugsgjerd & Stänicke, 2010). Programmet har den hensikt å sette barnets behov i fokus, gjennom en trygghets sirkel som illustrerer hvordan dette kan gjøres i praksis.

Trygghets sirkelen er et mentalt kart og hjelpemiddel for å skape et bilde av barnets emosjonelle behov. Med andre ord er dette psykoedukative programmet en hjelp til å være oppmerksom på barnets indre tilstander og behov for trygghet. Det omhandler omsorgsgivers grad av sensitivitet ovenfor barnet, gjennom å ha en riktig oppfattelse av barnets behov og signaler, og gi passende responser til barnets tilknytningsatferd.

4.5 Oppsummering

Jeg har i dette kapittelet belyst individuelle forskjeller i tilknytningens kvalitet og hvordan dette vurderes gjennom testprosedyren ”fremmedsituasjonen” (Ainsworth et al., 1978). Videre har jeg sett på hvordan ulik kvalitet i tilknytning påvirker barnets videre utvikling, for å belyse hvilken betydning tilknytning har menneskets utvikling. Betydningen av tilknytning for den videre utviklingen skjer primært gjennom barnets indre arbeidsmodell. Denne skapes gjennom erfaring med omsorgsgiver, og er en indre representasjon om hvilken forventning en kan ha til omsorgsgiver og seg selv i samspill, samt omsorgsgivers grad av støtte, beskyttelse og omsorg. Den indre arbeidsmodellen generaliseres etter hvert til andre relasjoner og tider, og vil på denne måten kunne påvirke individet videre i livet. Den påvirker blant annet elev - lærer relasjonen, som har blitt funnet å spille en viktig rolle for både elevens karakterer og atferd i skolen (Hamre & Pianta, 2001).

Ulike tilknytningsmønstre kan gi barnet ulike utviklingsmuligheter. Samtidig er barns utvikling en fleksibel og kompleks prosess, som ser ut til å bli påvirket av flere faktorer. Kauai-studien (Werner & Smith, 2001) har med sitt unike bidrag vist hvordan barnet selv bidrar i egen utviklingsprosess, for eksempel gjennom temperament og kognitive evner. De undersøkte hvilke faktorer som var beskyttende for risikobarn, og fant barnets tilknytning å være en beskyttende faktor mot risikofaktorer i barnets oppvekst.

Avslutningsvis har jeg sett på tilknytningsforstyrrelser, som ofte er knyttet til alvorlige miljøbelastninger i barnets oppvekst. Det har vært lite forskning på tiltak for disse barna og familiene. Foreldreveiledning med fokus på sensitivitet og programmet ”Circle of Security- Parenting” (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011) blir i denne sammenheng trukket fram

som et nytt forskningsbasert intervensjonsprogram ved tilknytningsforstyrrelser. Samlet sett viser dette hvilken grunnleggende betydning tilknytning har i menneskets liv, og samtidig tilknytningens aktualitet i barns utvikling.

5 Sensitivitet og tilknytning

Omsorgsgivers grad av sensitivitet og betydningen for barnets tilknytning har vært i søkelyset helt siden tilknytningsteorien så dagens lys. Det var allikevel først på 1970-tallet at forskningen på sensitivitetens betydning skjøt fart. Bowlby (1969) signaliserte allerede i første bind i triologien ”Attachment and Loss” et pressende behov for å studere mulige forløpere til trygg tilknytning hos barn. Han foreslo at det var mødrenes grad av sensitivitet ovenfor babyens signaler som var en av de viktigste komponentene for at barnet skulle utvikle en trygg tilknytning. Når barnet opplever at eget initiativ i samspill fører til positiv sosial interaksjon med mor, mente Bowlby at det var grunnlaget for en vellykket og positiv interaksjon dem imellom og en trygg tilknytning kunne utvikles.

Ainsworth et al. (1978) var de første som direkte studerte relasjonen mellom foreldreatferd og trygg tilknytning, i den mye omtalte Baltimorestudien. Studien fant foreldreferdigheten ”sensitiv responsivitet” som den viktigste for å etablere en trygg tilknytning. Ti år etter ble den første metaanalysen på sammenhengen mellom foreldresensitivitet og tilknytning gjennomført av Goldsmith og Alansky (1987). Deres studie speilet en usikkerhet rundt hvor viktig sensitivitet er for tilknytningen. Etter nesten 30 år med forskning på forløpere til trygg tilknytning, hevdet De Wolff og van IJzendoorn (1997) at de kunne svare på Bowlbys (1969) spørsmål om hvor viktig foreldresensitivitet er for utviklingen av trygg tilknytning. Det forsøker de i en omfattende metaanalyse ti år etter Goldsmith og Alansky (1987). De gikk gjennom 66 studier på ulike foreldreferdigheter og trygg tilknytning, for å studere hvilken betydning sensitivitet har for barnets tilknytning. Ti år senere publiserte Nievar og Becker (2007) en reanalyse av De Wolff og van IJzendoorns (1997) metaanalyse, der de stiller seg kritisk til hvordan De Wolff og van IJzendoorn grupperer foreldreferdigheter, spesielt hvordan de behandler sensitivitet.

Jeg vil her se på hva sentrale studier de senere tiår sier om sensitivitetens betydning for tilknytning. Argumentasjonen bygger på de nevnte studiene fra de siste 30 år. Utviklingslinjen i forskningen på feltet vil bli belyst og drøftet. Spesielt settes fokus på hvordan de nevnte studier definerer og operasjonaliserer begrepet sensitivitet, og hvordan det kan påvirke studienes resultater. Avslutningsvis antydes andre komponenter av betydning for sensitivitet og tilknytning.

5.1 Baltimorestudien (1978)

Bowlby (1969) la i sine studier vekt på morsfigurens grad av responsivitet ovenfor barnets gråt, men også hvor hyppig hun inngikk i sosial interaksjon med barnet sitt, og hvilken betydning dette hadde for tilknytningen. Ainsworth et al. (1974, 1978) overtok stafettpinnen ved forskning på betydningen av sensitivitet, da hun utarbeidet sin *sensitivitetshypotese*. Der antok hun at det var mors grad av sensitivitet i barnets første leveår som var av størst betydning for etableringen av trygg tilknytning. Ainsworth et al. (1978) la med dette betydelig vekt på sensitivitet som en viktig faktor for utviklingen av en trygg tilknytning.

Ainsworth et al. (1978) studerte sammenhengen mellom foreldreatferd og ulike tilknytningsmønstre i den mye omtalte Baltimorestudien. Bakgrunnen til at studien omtales som Baltimorestudien, er at studien ble utført i Baltimore, USA. Sensitivitet var definert som omsorgsgivers oppmerksomhet mot barnets signaler, evnen til riktig oppfattelse av dem og å respondere korrekt og raskt. Et av formålene med studien var å undersøke hvordan mødres atferd påvirker barnets utvikling, spesielt tilknytning. Studiens utvalg på 26 barn fra middelklassefamilier, ble studert gjennom et longitudinelt design. Barna og mødrene ble observert gjennom hele første leveår ved hjemmebesøk med 3 ukers intervaller, fra barna var tre til 54 uker gamle. Det ble til sammen gjennomført over 70 timer observasjon i hvert av hjemmene. Dette alene gjør studien unik. Ved ett års alder ble barna og mødrene observert i testprosedyren ”fremmedsituasjonen” (se pkt. 4.1) for å klassifisere tilknytningen. Ainsworth et al. (1978) analyserte deretter relasjonen mellom mødrenes atferd hjemme og barnas tilknytningsatferd målt i ”fremmedsituasjonen”. Dersom studiens hypotese skulle stemme, måtte mødrene til barna med ulik klassifisering av tilknytning i ”fremmedsituasjonen”, vise ulik atferd under hjemmeobservasjonene.

Studien viste at barn som ved ett år ble klassifisert med trygg tilknytning (omtales som gruppe B), hadde mødre som oftere tok barnet opp ved gråt, bekreftet barnet ved gjenforening, viste en sterkere sensitivitet ovenfor barnets signaler, større aksept og samarbeid, var mer psykologisk tilgjengelig og viste mer positiv affekt ved fysisk kontakt enn mødrene til barna med en utrygg tilknytning. Både mødrene til barna med utrygg unnvikende tilknytning (omtales som gruppe A) og utrygg ambivalent tilknytning (omtales som gruppe C) ventet lengre med å respondere på barnets gråt, enn mødrene til barna i gruppe B. De ignorerte også gråt i større grad. De samme mødrene var mer insensitive enn mødrene til barna i gruppe B,

og var i større grad avvisende. Det var spesielt mødrene til barna i gruppe A som var avvisende, mens mødrene til barna i gruppe C var mindre responsive.

Studien fant en effektstørrelse på $r = .78$ ved sammenhengen mellom mødrenes sensitivitet og trygg tilknytning hos barnet (Ainsworth et al., 1978). Effektstørrelsen kan etter Cohens (1962) kriterium sies å være sterk. Studien ga verdifull informasjon om samspillet mellom mor og barn, og tilknytning ved ett år. Spesielt ga den et fruktbart bidrag til å forstå hvordan ulike erfaringer i samspill fører til ulike tilknytningsmønstre. Mødrene til barna i både gruppe A og C viste en insensitivitet ovenfor barna (Ainsworth et al., 1978). Dette kan føre til at barnets behov og signaler ikke blir møtt, fordi barnet ikke kan bruke omsorgspersonen som en sikker base. Videre kan dette føre til utrygg tilknytning, desorganisert tilknytning, eller så alvorlig som en forløper til en tilknytningsforstyrrelse (Smith, 2002).

Ainsworth et al. (1978) fant en sterk effektstørrelse på sammenhengen mellom mødres sensitivitet og trygg tilknytning hos barnet. Hun fant tre faktorer ved omsorgen som var av spesiell betydning for tilknytning; mødre som likte å amme, som tok med barna rundt der de selv gikk, og var sensitive ovenfor barnas følelser. Det kan synes å være grad av tilgjengelighet ovenfor barnets behov, men også deltakelse i barnets opplevelser, som er viktige komponenter i sensitivitet, og ikke bare respons på barnets tilknytningssignaler. Barnet vil oppleve seg forstått, og dette vil fostre god interaksjon i samspillet.

Studien har høstet kritikk fra flere hold, blant annet for å ha overgeneralisert funnene fra et lite utvalg. Det har blitt hevdet at utvalget er for lite til at en kan trekke slutninger om universelle komponenter som kan fremme trygg tilknytning. Det har videre vist seg å være vanskelig å replikere studien og dens høye effektstørrelser, blant annet på grunn av den tette oppfølgingen med hjemmebesøk og observasjon. Samtidig har studien inspirert mange til å forske videre på sensitivitet og tilknytning (De Wolff & van IJzendoorn, 1997; Smith, 2002). En av dem er Goldsmith og Alansky (1987), som ett tiår senere studerte tilknytning og sensitivitet i en metaanalyse. Studien presenteres i neste avsnitt.

5.2 Goldsmith og Alanskys (1987) studie

Goldsmith og Alansky (1987) utførte ti år etter Ainsworth et al.s (1978) Balitmorestudie en metaanalyse av 13 enkeltstudier. Studien undersøkte om ulike foreldreegenskaper og barnets temperament kunne predikere ulike fasetter av tilknytning. Goldsmith og Alansky (1987) definerer sensitivitet som omsorgsgiver oppmerksomhet på barnets signaler, en riktig oppfattelse av dem og gi passende responser. Det ser med dette ut til at metaanalysen støtter seg til Ainsworth et al. (1978) definisjon av sensitivitet.

Goldsmith og Alanskys (1987) overordede mål var å evaluere relasjonen mellom temperament og tilknytning, og mellom sensitivitet og tilknytning. Bakgrunnen til studien var at barns tilbøyelighet for stress, relatert til temperament, viser seg når barnet befinner seg i stressende situasjoner. Testprosedyren ”fremmedsituasjonen”, som brukes til å klassifisere ulik tilknytning, er en situasjon som nettopp har til hensikt å skape stress hos barnet (Ainsworth et al., 1978). Goldsmith og Alansky (1987) ønsker å belyse om barnets atferd i ”fremmedsituasjonen” er relatert til forskjeller i temperament eller tilknytning. De viser til at relasjonen mellom tilknytning og temperament kan belyses på flere måter. Temperament kan påvirke utviklingen av tilknytning, tilknytning kan påvirke utvikling av temperament, og temperament kan påvirke testing av tilknytning i ”fremmedsituasjonen”. Goldsmith og Alansky viser til tidligere forskning som antyder at temperamentstrekket fryktsomhet kan påvirke tilknytningssystemet, spesielt med tanke på nærhetssøkende atferd. Det vil si at tilknytningsatferd kan bli raskere aktivert hos barn som har et temperamentstrekk med høy grad av fryktsomhet. Goldsmith og Alansky hevder at barn som har et temperamentstrekk med høy grad av frykt, vil reagere sterkere i ”fremmedsituasjonen”, bli mer desorganiserte, vise mer motstand mot å bli trøstet av en fremmed, og samtidig vise mer sinne ved gjenforening med mor. Dette kan synes å ligge tett opp til den atferden barn med utrygg unnvikende tilknytning (gruppe C) viser i ”fremmedsituasjonen”.

Studien undersøker ulike variabler av foreldreferdigheter, responsivitet og sensitivitet, og barnets temperament som prediktor på trygg tilknytning. Tilknytning ble i enkeltstudiene som inngikk i metaanalysen målt i testprosedyren ”fremmedsituasjonen” eller med Q-sort metode. Q-sort metode er en forskningsteknikk og analysemetode for innhenting av data, der utvalgets subjektivitet kommer tydelig fram (Thorsen & Allgood, 2010). Q-sorteringssystemet gjør det mulig å gjøre en grundig observasjon av tilknytningsatferd i hjemmet, for å vurdere

tilknytningens kvalitet (Smith, 2002). Temperament ble målt gjennom spørreskjemaer i enkeltstudiene.

Studien er delt inn i to metaanalyser, der hver analyse tester en hypotese. Den første hypotesen er at omsorgsgivers grad av sensitivitet predikerer trygg tilknytning hos barnet. Studiens andre hypotese er at barn med et temperament med høy grad av fryktsomhet predikerer et atferdsmønster i "fremmedsituasjonen" som ligner på barn med utrygg unnvikende tilknytning (gruppe C).

Den første metaanalysen på foreldreferdigheter og tilknytning, bestod av 15 enkeltstudier. To av studiene ble senere utelatt fordi ingen effektstørrelse kunne bli estimert. Analysen fant en sammenheng mellom foreldreferdigheter og trygg tilknytning, ved en gjennomsnittlig effektstørrelse på $r = .36$. Etter Cohens (1962) kriterium vil det si en moderat effektstørrelse. Den andre analysen omfattet barnets temperament og tilknytning, og bestod av 18 studier. Andelen barn med tilknytning klassifisert i "fremmedsituasjonen" som utrygg ambivalent (gruppe C) varierte i utvalgene. Effektstørrelsen på sammenhengen mellom barnets temperament og tilknytning målt i "fremmedsituasjonen" var på $r = .16$. Etter Cohens (1962) kriterium vil det si en lav effektstørrelse. Til tross for en lav effektstørrelse, konkluderer Goldsmith og Alansky (1987) med at temperamentstrekket fryktsomhet, tilbøyelighet for økt stress, er en liten prediktor på et atferdsmønster i "fremmedsituasjonen" som ligner utrygg ambivalent tilknytning.

Goldsmith og Alansky finner en moderat effektstørrelse på sammenhengen mellom foreldreferdigheten sensitivitet og trygg tilknytning, en mye svakere sammenheng enn Ainsworth et al. (1978) fant i Baltimorestudien. Videre finner de en liten effekt på sammenhengen mellom barnets temperament, i form av tilbøyelighet for stress, og atferdsmønster i "fremmedsituasjonen" som også barn med utrygg tilknytning viser. Samlet sett konkluderer Goldsmith og Alansky (1987) med at både omsorgsgivers grad av sensitivitet og barnets temperament er relatert til barnets tilknytning. De påpeker videre at barnets temperament, spesielt med tanke på tilbøyeligheten for å reagere med motstand og stress, er komplekst å undersøke.

Interessen for sensitivitetens betydning for tilknytning består i årene som følger, og flere studier kommer til. Ti år senere gjennomfører De Wolff og van IJzendoorn (1997) en ny

metaanalyse på sensitivitetens betydning for tilknytning. Den presenteres i det følgende avsnitt.

5.3 De Wolff og IJzendoorns (1997) studie

En metaanalyse av De Wolff og van IJzendoorn (1997) undersøkte ulike foreldreferdigheters rolle for etablering av trygg tilknytning. Noe av bakgrunnen til dette var Baltimorestudien (Ainsworth et al., 1978) høye effektstørrelse på sammenhengen mellom sensitivitet og tilknytning. Denne studien ble for øvrig ikke inkludert i metaanalysen. Årsaken til det var at det nettopp var denne studien som banet vei for hypotesen om en sammenheng mellom sensitivitet og tilknytning, men også studiens høye effektstørrelse, som senere studier ikke har klart å replikere. De Wolff og van IJzendoorn (1997) ønsket med metaanalysen å undersøke hvilken betydning sensitivitet har for tilknytning, men også hvilken rolle andre foreldreferdighet spiller. Sensitivitet ble definert etter Ainsworth et al. (1978) originaldefinisjon; omsorgsgivers evne til å oppfatte barnets signaler korrekt, samt å respondere passende og raskt. Tilknytning ble i enkeltstudiene målt gjennom testprosedyren ”fremmedsituasjonen”. De Wolff og van IJzendoorn (1997) ønsker med studien å adressere tre spørsmål; Hva er det typiske samsvaret mellom ulike foreldreferdigheter og trygg tilknytning? Peker enkeltstudienes funn i samme retning? Kan variasjonen mellom enkeltstudiene forklares gjennom ulikt design som er relevante for kontroversen mellom skeptikere og tradisjonelle posisjoner på området? Med skeptikere menes de som hevder at sensitivitet ikke har en sentral posisjon for etablering av en trygg tilknytning, slik Ainsworth et al. (1978) Baltimorestudie konkluderte med. Den tradisjonelle posisjonen på området, hevder at sensitivitet er en svært viktig komponent for etablering av trygg tilknytning, og studier designet i tråd med Baltimorestudien, stiller seg ofte bak denne posisjonen (Ainsworth et al., 1978).

Metaanalysen ble delt i to studier; en begrepsanalyse og en statistisk analyse.

Begrepsanalysen omhandlet en systematisk gruppering av ulike foreldreferdigheter, basert på definisjoner fra enkeltstudiene. Bakgrunnen var å etablere ett sett med lignende studier som kan inngå i separate metaanalyser, og denne studien baner derfor vei for den statistiske analysen. Først presenteres begrepsanalysen.

5.3.1 Studie 1: Begrepsanalyse

Grupperingen ble gjennomført av en ekspertgruppe som alle hadde en aktiv rolle innenfor tilknytningsforskning. 27 eksperter ble forspurt om å delta, men åtte av disse avsto tilbudet om deltakelse av ulike årsaker. Gruppen bestod derfor av 19 eksperter. 55 ulike aspekter av foreldreferdigheter ble identifisert i enkeltstudiene. For hvert enkelt aspekt ble den formelle definisjon identifisert. På dette grunnlag, identifiserte en av artikkelens forfattere fire kategorier. Det totale sett av 55 aspekter, ble først 15 aspekter fordelt i de fire kategoriene. De fire kategoriene foreldreferdigheter var *sensitivitet*, *responsivitet*, *fysisk kontakt* og *samarbeid*. Den første gruppen, sensitivitet, inkluderte alle studier basert på Ainsworth et al. (1978) originaldefinisjon av sensitivitet. Den andre kategorien inkluderte alle studier basert på kontingent responsivitet, definert som hvor hurtig omsorgsgiver responderte på barnets signaler. Responsivitet refererer her derfor kun til hvor raskt omsorgsgiver responderer på barnets signaler, og ikke om de er passende eller korrekte. Den tredje gruppen, inkluderte de studier som refererte til kvaliteten på den fysiske kontakten mellom barn og omsorgsgiver. Den siste kategorien inkluderte studier som omfattet samarbeid mellom barn og omsorgsgiver, i form av grad av påtrengende eller forstyrrende foreldreatferd.

Dermed gjenstod 40 foreldreferdigheter å klassifisere. For å skape begrepsmessige like grupper ble to metoder benyttet, ”A Sorting Task” og ”The Similarity Sorting Task”. Ved bruk av den første metoden (”A Sorting Task”) ble begrepene sortert i ulike undergrupper. De 19 ekspertene skulle vurdere de ulike foreldreferdighetene, og sortere dem i maksimum 10 kategorier bestående av relativt like aspekter.

Deretter ble ”The Similarity Sorting Task” benyttet, og ekspertene skulle rangere de ulike aspektene etter hvilken grad de var like Ainsworth et al. (1978) definisjon av sensitivitet. De ble også bedt om å rangere aspektene etter hvor viktige de var for å etablere en trygg tilknytning. Deretter utarbeidet de et hierarkisk ”cluster” for å belyse avstanden mellom de ulike kategoriene. På bakgrunn av dette ble fem kategorier av foreldreferdigheter utformet; *synkronitet*, *gjensidighet*, *støtte*, *positive holdninger* og *stimulering*.

Begrepsanalysen står dermed igjen med ni kategorier av foreldreferdigheter; Sensitivitet, kontingent responsivitet, fysisk kontakt, samarbeid, synkronitet, gjensidighet, støtte, positive

holdninger og stimulering. De Wolff og van IJzendoorns (1997) begrepsanalyse baner vei for den statistiske analysen i metaanalysen, som belyses i neste punkt.

5.3.2 Studie 2: Statistisk analyse

Den andre studien i metaanalysen var en statistisk analyse, og bestod av 66 enkeltstudier. Studien omhandlet de ni foreldreferdighetene, som ble utarbeidet i begrepsanalysen. Det var sensitivitet, responsivitet, fysisk kontakt, samarbeid, synkronitet, gjensidighet, støtte, positive holdninger ovenfor barnet og stimulering. Sensitivitet var definert etter Ainsworths definisjon (Ainsworth et al., 1978) som omhandler en korrekt oppfattelse av barnets signaler og respondere passende og raskt. Responsivitet omhandlet kun hvor hurtig omsorgsgiver responderte på barnets signaler. Den statistiske analysen bestod av ni separate metaanalyser, som omhandlet sammenhengen mellom hver enkelt av de nevnte foreldreferdighetene og tilknytning.

Effektstørrelsen på sammenhengen mellom sensitivitet og tilknytning var på $r = .24$. På bakgrunn av denne effektstørrelsen konkluderte De Wolff og van IJzendoorn (1997) med at det var en moderat korrelasjon mellom sensitivitet og trygg tilknytning. Denne effektstørrelsen kan synes å være noe lav, spesielt med tanke på Baltimorestudiens (Ainsworth et al., 1978) effektstørrelse på hele $r = .78$. De Wolff og van IJzendoorn (1997) argumenterer imidlertid for at effektstørrelsen deres er moderat sterk. Studien konkluderte med at under normale forhold var omsorgsgivers grad av sensitivitet en viktig, men ikke en eksklusiv faktor for etablering av trygg tilknytning (De Wolff & van IJzendoorn, 1997).

Foreldreferdighetene som hadde høyest effektstørrelse, var gjensidighet med effektstørrelse på $r = .32$, og synkronitet med $r = .26$. Gjensidighet ble definert som grad av positiv involvering og positiv affekt. Synkronitet omhandler i hvilken grad interaksjonen mellom barn og omsorgsgiver er resiprok og gjensidig. Dette belyser at det er flere foreldreferdigheter som påvirker etableringen av tilknytning. Studien konkluderte derfor med at det ikke kun er sensitivitet som påvirker utviklingen av tilknytning, men også andre foreldreferdigheter er viktige, blant annet gjensidighet og synkronitet. Samtidig hadde sensitivitet en sterk korrelasjon til seks av foreldreferdighetene, i seks av enkeltstudiene. Dette kan belyse at foreldreferdigheter som sensitivitet og emosjonell støtte kan ha en påvirkning på hverandre.

Foreldreferdigheten med en av studiens laveste effektstørrelse var responsivitet, med en effektstørrelse på $r = .10$, som kun omhandler hvor raskt omsorgsgiver responderer på barnets signaler. Andre foreldreferdigheter ser med dette ut til å være mer effektivt enn hvor raske responsene er, for etablering av tilknytning.

Barnets testalder så ut til å være en signifikant moderator mellom sensitivitet og tilknytning. Utvalg der barna var eldre enn ett år da tilknytningens kvalitet ble testet, viste en sterkere effektstørrelse enn i utvalg der barna var yngre. Dette kan synes å være i tråd med Bowlbys (1969) teori, der han mente at tilknytningen primært etableres i barnets tre første leveår. Sosioøkonomisk status (SES) var også en signifikant moderator. Sensitivitet så ut til å ha mindre betydning ved lavere SES, ved en effektstørrelse på $r = .27$ i middelklassefamilier og $r = .15$ i lavere klasser. Årsaken til dette kan være at de sistnevnte familier opplever mer stress knyttet til for eksempel levekårsproblematikk, og dette kan påvirke omsorgsgivers grad av sensitivitet på en negativ måte. De Wolff og van IJzendoorn (1997) ønsker med dette å bringe søkelyset over på konteksten rundt barnet og omsorgsgiver, og hvilke komponenter i miljøet som kan påvirke tilknytningen.

5.3.3 De Wolff og van IJzendoorn (1997): Konklusjon

De Wolff og van IJzendoorn (1997) finner en moderat effektstørrelse på sammenhengen mellom sensitivitet og tilknytning. Bortsett fra to enkeltstudier som skilte seg ut, var resten av studiene homogene. Det vil si at funnene i de ulike enkeltstudiene på tilknytning og sensitivitet, pekte i samme retning. Studien konkluderte med at under normale forhold er omsorgsgivers grad av sensitivitet en viktig, men ikke en eksklusiv faktor for etablering av trygg tilknytning (De Wolff & van IJzendoorn, 1997). Dette kan synes å bekrefte tidligere antakelser om at sensitivitet er viktig for tilknytningen, og støtte den tradisjonelle posisjonen på sensitivitetens betydning. Samtidig kan De Wolff og van IJzendoorns funn tyde på at sensitivitet ikke den eneste foreldreferdigheten av betydning. Det kan se ut til at *gjensidighet* og *synkronitet* også er viktige foreldreferdigheter, som viser sterkere effektstørrelser enn sensitivitet. De Wolff og van IJzendoorn utfordrer sensitivitetsbegrepet til Ainsworth et al. (1978) ved at de deler responsivitet og sensitivitet i to foreldreferdigheter. Det kan være nærliggende å stille spørsmål om studien ville ha funnet en sterkere effektstørrelse på sammenhengen mellom tilknytning og sensitivitet dersom sensitivitet hadde inkludert flere

komponenter av foreldreferdigheter. På den andre siden kan det også hende at sensitivitet ikke er av så stor betydning som tidligere antatt. Nievar og Becker (2007) utførte ti år senere en reanalyse av De Wolff og van IJzendoorns (1997) data, der de nettopp drøfter behandlingen av begrepet sensitivitet og hvordan dette påvirker studiens funn.

5.4 Nievar og Becker (2007)

Nievar og Becker (2007) har bidratt med et kritisk perspektiv på De Wolff og van IJzendoorns (1997) metaanalyse. Studien ønsket å teste resultatene til De Wolff og van IJzendoorn (1997), som konkluderte med at sensitivitet ikke er en sterkere prediktor for tilknytning enn andre foreldreferdigheter, som gjensidighet og synkronitet. Nievar og Becker (2007) definerer sensitivitet noe bredere enn Ainsworths et al. (1978). Sensitivitet forstås her som foreldreatferd som både er passende og synkront med barnet, der timingen på responsene er viktig. Deres definisjon synes å inkludere flere foreldreferdigheter enn både Ainsworth et al. (1978), Goldsmith og Alansky (1987) og De Wolff og van IJzendoorn (1997).

Studien er en reanalyse av De Wolff og van IJzendoorns (1997) metaanalyse, det vil si at de bruker dataene til De Wolff og van IJzendoorn, men gjør en ny statistisk analyse. En reanalyse av originalanalysen er ofte fruktbar, med tanke på at formulering av forskningsspørsmål, innsamlingsprosess, analyse og tolkning består av en rekke avgjørelser som forskeren må ta stilling til underveis. En replikasjon av data vil kunne bidra til å sikre studiens kvalitet og validitet (Bus, van IJzendoorn & Mol, 2011).

Nievar og Becker (2007) grupperte enkeltstudiene som inngikk i metaanalysen annerledes enn De Wolff og van IJzendoorn (1997). De gikk gjennom dataene og reanalyserte konklusjonene deres, og fant sensitivitet som en sterkere prediktor for tilknytning enn andre foreldreferdigheter. Årsaken til dette, kan være at de definerer sensitivitet noe ulikt enn De Wolff og van IJzendoorn (1997). Nievar og Becker (2007) mener at det er galt å skille sensitivitet, gjensidighet og synkronitet i tre separate dimensjoner, fordi definisjonene av de tre begrepene kan synes å være svært like. Derfor inkluderer studien både sensitivitet, gjensidighet og synkronitet i definisjonen av sensitivitet. På bakgrunn av dette slår Nievar og Becker de tre dimensjonene sammen til en dimensjon, sensitivitet, og finner en sterkere

korrelasjon mellom sensitivitet og tilknytning, enn hos de seks andre dimensjonene de anvender fra De Wolff og van IJzendoorn (1997).

Nievar og Becker (2007) kritiserer De Wolff og van IJzendoorn (1997) for å ha basert kategoriseringen av de ni foreldreferdighetene på en kombinasjon av subjektive vurderinger og statistisk analyse, og ikke i en sterkere teoretisk base. Videre sier de seg enig i metaanalysens konklusjon, at sensitivitet spiller en viktig rolle for barnets tilknytning. Det er måten sensitivitet blir definert på de er ueige i. Ved å redefinere sensitivitet, konkluderer Nievar og Becker (2007) med at sensitivitet er den viktigste foreldreferdigheten for tilknytningen. Sosioøkonomisk status var også her en moderator på relasjonen mellom sensitivitet og tilknytning. Dette bekrefter De Wolff og van IJzendoorns (1997) antydning om at konteksten er en viktig faktor for tilknytning, noe som trenger ytterligere forskning. I en analyse av data fra tvillingstudier fant ikke De Wolff og van IJzendoorn et genetisk grunnlag for individuelle forskjeller i tilknytning. Dette tyder på at tilknytningskvaliteten har røtter i miljøet, og ikke genetiske forhold.

Avslutningsvis kan det se ut til at De Wolff og van IJzendoorn (1997) og Nievar og Becker (2007) begge konkluderer med at sensitivitet er en viktig prediktor for tilknytning, men i ulik grad. Striden står i forhold til hvordan de definerer sensitivitet. Mens De Wolff og van IJzendoorn (1997) delte sensitivitet, gjensidighet og synkronitet i ulike foreldreferdigheter, samlet Nievar og Becker (2007) de tre ferdighetene i ett begrep; sensitivitet.

5.5 Sensitivitet og tilknytning anno 2011: Supplerende hypoteser

En konkurrerende hypotese til betydningen av sensitivitet, er temperament. Barnets temperament hevdes å avgjøre mønstret på tilknytningsatferden. Om barnet har et lett eller vanskelig temperament vil vise seg i situasjoner hvor tilknytningsatferden lettere blir aktivert, og derfor påvirke om barnet etablerer en trygg eller utrygg tilknytning (Smith, 2002). Barnets temperament påvirker interaksjonen mellom barnet og omsorgsgiver, og kvaliteten på tilknytningen. Ulike temperamentstrekk kan vekke ulike responser og atferd hos omsorgsgiver. En forutsetning for sensitiv omsorg vil være å kunne tilpasse seg barnets individuelle egenskaper (Smith, 2002), for eksempel barnets temperament. Dette antyder at

det er i *samspill* mellom barn og omsorgsgiver tilknytningen dannes og formes. I tilknytningsteorien ligger en antakelse om barnet som et sosialt vesen allerede fra nyfødt av (Ainsworth, Bell & Stayton, 1974; Bowlby, 1969). Barnet har evnen til å inngå i et samspill, og mor til følsomt inngå i et samspill med spedbarnet. Begge parter påvirker og blir påvirket av den andre (Sameroff, 2009) Omsorgspersonen og barnet er i et gjensidig påvirkningsforhold, og det er nærliggende å anta at barnets temperament påvirker omsorgsgivers sensitivitet i et samspill. Tidlig samspill, temperament og andre faktorer utdypes i neste kapittel, fordi det har betydning for sensitivitet og tilknytning.

5.6 Oppsummering

Jeg har her presentert sentrale studier som omhandler sensitivitetens betydning for trygg tilknytning som har fremkommet over tre decennier. Ainsworth et al.s (1978) Baltimorestudie var banebrytende da den ble publisert, spesielt med tanke på det sterke samsvaret mellom sensitivitet og tilknytning som ble funnet. Studien har høstet kritikk for å ha overgeneralisert funn fra et lite utvalg, samtidig som den har vært vanskelig å replikere i ettertid. Allikevel kan studien ha banet vei for den videre forskningen på sensitivitetens betydning for tilknytning. Ti år senere finner Goldsmith og Alansky (1987) en moderat sammenheng mellom sensitivitet og tilknytning, og konkluderer med at det er en sammenheng mellom omsorgsgivers grad av sensitivitet og tilknytning. De Wolff og van IJzendoorn (1997) gjennomfører ti år etter en omfattende metaanalyse på samsvaret mellom sensitivitet og tilknytning, men også en rekke andre foreldreferdigheters betydning for tilknytning. Studien finner en moderat effektstørrelse på sensitivitet og tilknytning, og konkluderer med at under normale forhold er sensitivitet viktig for tilknytningen. Samtidig er ikke sensitivitet den eneste foreldreferdigheten av betydning for tilknytning. Gjensidighet og synkronitet blir trukket fram som andre viktige foreldreferdigheter. Ti år etter De Wolff og van IJzendoorns metaanalyse følger Nievar og Becker (2007) opp med et kritisk blikk på De Wolff og van IJzendoorn (1997), gjennom en reanalyse av De Wolff og van IJzendoorns data. Nievar og Becker (2007) hevder at definisjonene på gjensidighet og synkronitet ligger svært tett opp til definisjonen av sensitivitet, og derfor samler begrepene til ett begrep; sensitivitet. På denne bakgrunn kategoriserer de studiene annerledes enn De Wolff og van IJzendoorn (1997), og finner sensitivitet å være den viktigste foreldreferdigheten for tilknytningen. Studiene har ulike

resultater, ut i fra ulik definering. Begrepsoperasjonaliseringen ser ut til å påvirke resultatene i studiene.

Anno 2011 kan det synes å være enighet om at sensitivitet er viktig for barns tilknytning, men noe uenighet i hvilken grad. Samlet sett ser det ut som de sentrale studiene de senere tiår finner en moderat sammenheng mellom sensitivitet og tilknytning. Samtidig påvirker studienes ulike begrepsoperasjonalisering av sensitivitet resultatene. Videre vil også andre faktorer, blant annet tidlig samspill og temperament, påvirke sensitiviteten og tilknytningen. Det er tema i neste kapittel.

6 Sensitivitet og tilknytning: Betydning av faktorer i tidlig samspill

Det er ulike tilnærminger til å forstå hva som påvirker tilknytning mellom barn og omsorgsgiver. Oppgavens fokus er betydningen av foreldresensitivitet, men det er også andre faktorer som kan påvirke foreldresensitivitet og tilknytningen. Jeg vil her se på andre faktorer av betydning, som tidlig samspill, temperament, kjønn og foreldrenes indre arbeidsmodell for utvikling av sensitivitet. Dette kan bidra til å belyse den komplekse prosess når tilknytning etableres mellom barnet og omsorgsgiver. Først vil tidlig samspill og transaksjonsmodellen bli belyst.

6.1 Tidlig samspill og transaksjonsmodellen

Tidlig samspill omhandler en gjensidig regulering av atferd mellom barnet og omsorgsgiver, der begge aktivt responderer i forhold til hverandre gjennom turtaking, kommunikasjon, intersubjektivitet og intensjonalitet (Skårderud, Haugsgjerd & Stänicke, 2010; Smith & Ulvund, 2004). Tidlig samspill mellom barn og omsorgsgiver karakteriseres ved samregulering av atferd, som medfører samhørighet mellom partene og utveksling av informasjon (Smith & Ulvund, 2004). Skårderud, Haugsgjerd og Stänicke (2010) definerer samspill ved at begge parter er aktive og responderer i forhold til hverandre. Samspill mellom omsorgsgiver og et nyfødt barn kjennetegnes vanligvis ved at begge parter har oppmerksomhet rettet mot den andre, er opptatt av den andres uttrykk og responderer deretter. Dette viser at gjensidighet står som en sentral komponent i det tidlige samspillet. Denne gjensidigheten kommer til syne ved at begge parter både tar initiativ og responderer på den andres utspill. Turtaking blir ansett som en annen viktig komponent, der barnet og den voksne veksler mellom å gi og ta tur (Smith & Ulvund, 2004). Turtaking er også en viktig faktor i kommunikasjon, som er den sentrale komponenten i samspillet. Intersubjektivitet og intensjonalitet, der partene samarbeider om en aktivitet og har evne til å danne kognitive forestillinger om en planlagt handling, blir også å regne som viktige elementer i det tidlige samspillet. Tidlig samspill forstås her som en gjensidig regulering av atferd mellom barnet og omsorgsgiver, der begge parter aktivt responderer i forhold til hverandre gjennom turtaking,

kommunikasjon, intersubjektivitet og intensjonalitet. Kvaliteten på dette samspillet antas å være av betydning for barnets videre utvikling (Smith & Ulvund, 2004), som i denne sammenhengen er barnets tilknytning.

Tidlig samspill kan betraktes ut fra transaksjonsmodellen (Sameroff, 2009), der en antar at begge parter både påvirker og blir påvirket av den andre. Omsorgspersonen og barnet er i et gjensidig påvirkningsforhold, der begge påvirker og blir påvirket av den andre.

Samspillet mellom barn og omsorgsgiver kan synes å innebære en rekke komponenter, samtidig som partene påvirker hverandre med sine individuelle egenskaper.

Transaksjonsmodellen forklarer utvikling gjennom *relasjonen* mellom en enhet og dets erfaring. Barnets utvikling er et resultat av en rekke interaksjoner mellom barnet og erfaringen i den sosiale konteksten. Transaksjonsmodellen argumenterer for et syn på utviklingseffekter som dynamiske og ikke konstante, der egenskaper i miljøet har plastiske og påvirkningsfulle egenskaper, og individet en aktiv rolle i egen utvikling. Et problem er verken kun i barnet eller i konteksten, men i relasjonen mellom dem. For eksempel kan et barn som har vansker med å roe seg på kveldstid, vekke mye frustrasjon og til og med sinne hos en allerede sliten omsorgsgiver. Dette kan føre til at barnet blir enda mer urolig, fordi det ikke får hjelp til å roe seg ned eller får sine tilknytningsrelaterte behov dekket. Dette kan lede barn og omsorgsgiver inn i uheldige sirkler av et negativt samspill, som igjen kan påvirke sensitivitet og kvaliteten på tilknytningen. Barn påvirker omgivelsene, og omgivelsene påvirker barnet. Det er altså et gjensidig påvirkningsforhold mellom barnet og den sosiale konteksten.

Dette perspektivet på utvikling åpner opp for mange mulige utviklingsveier, og en rekke faktorer som kan påvirke det tidlige samspillet, foreldresensitiviteten og tilknytningen. Det innebærer et fokus på hvordan barnet skaper sitt eget omsorgsmiljø gjennom individuelle forskjeller, for eksempel temperament. Det belyses i neste avsnitt.

6.2 Temperament og tilknytning

En konkurrerende hypotese til individuelle forskjeller i barnets tilknytning, er temperament. Det er flere måter å definere temperament på, fra fokus på individuelle forskjeller i emosjonell reaktivitet til forskjeller i oppmerksomhet og aktivitetsnivå (Rothbart & Bates, 2006). Jeg tar

her utgangspunkt i temperament som en atferdsstil, der individets temperament kommer til uttrykk gjennom hvordan han eller hun oppfører seg (Chess & Thomas, 1996). Temperament refererer til individuelle forskjeller i følelse, aktivitet, tilpasning, humør, oppmerksomhet og selv-regulering. Temperament antas å ha sterke biologiske røtter (Goldberg, 2000; Smith, 2002). Det vil si at barnets temperamentstrekk vises allerede i nyfødtfasen. Selv om temperament vises tidlig i livet og har sterke biologiske røtter, spiller erfaring og modning en viktig rolle. Temperament kan også bli ansett som barnets gryende personlighet, men personlighet anes som et bredere aspekt av individuelle egenskaper enn temperament. Personlighetstrekk er som temperamentstrekk ved at de inkluderer variasjoner i emosjoner og regulering, samtidig som personlighet også blir dannet gjennom samspillet mellom arv og erfaring (Caspi & Shiner, 2008).

Barnets temperament kan påvirke interaksjonen mellom barnet og omsorgsgiver, og er en sentral påvirkningskomponent ved etablering av tilknytning (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Temperament vises blant annet gjennom hvor lett barnet blir engstelig, lar seg trøste, irritabilitet og hvordan følelser uttrykkes, eller om barnet blir oppfattet som ”lett” eller ”vanskelig” (Smith, 2002). Det er nærliggende å anta at barnets temperament vil kunne påvirke omsorgsgivers grad av sensitivitet og tilknytning.

I studien til Goldsmith og Alansky (1987, se pkt. 5.2), trekkes det fram at barnets temperament og tilknytning har flere mulig relasjoner til hverandre. Temperament kan påvirke utviklingen av tilknytning, tilknytning kan påvirke utviklingen av temperament, og temperament kan påvirke vurderingen av tilknytning i ”fremmedsituasjonen”. Flere komplekse prosesser er mulige. Goldsmith og Alansky legger i sin studie vekt på temperamentstrekket fryktsomhet, og hvilken påvirkning det har på barnets tilknytningssystem. Studiens hypotese var om barn med høy grad av fryktsomhet har tilbøyelighet til å reagere med atferd som ligner barna med utrygg unnvikende tilknytning. De fant imidlertid en liten sammenheng mellom tilbøyelighet for motstand og stress og atferdsmønster i ”fremmedsituasjonen”. Dette kan bidra til å svekke påstanden om at det er barnets temperament som kommer til uttrykk i ”fremmedsituasjonen”, og ikke kvaliteten på tilknytningen. I det følgende belyses en studie som undersøker betydningen av blant annet temperament, for barnets tilknytning.

6.2.1 Fuertes et al. (2006): Temperament påvirker tilknytningen

Fuertes et al. (2006) undersøkte i en longitudinell studie effekten av ulike faktorer og deres betydning for kvaliteten på tilknytningen. De ulike faktorene var barnets temperament, selvregulering og omsorgsgivers grad av sensitivitet. Jeg finner ingen begrepsdrøfting eller definisjoner av hva sensitivitet innebærer i denne studien. Utvalget bestod av 48 barn født prematur og deres mødre. Ved en og tre måneders alder ble barnas atferd beskrevet av mødrene, ved å bruke "Escala de Temperamento do Bêbe". Dette er et instrument som vurderer barnets temperament, ved at omsorgsgiver rangerer barnets atferd på ulike skalaer. Ved tre måneder ble barnets evne til å håndtere stress vurdert gjennom "Tronick's Face-to-Face Still-Face" (FFSF). FFSF er en metode for å vurdere hvordan barn reagerer på stressende hendelser. Når barna var ni måneder ble omsorgsgivers grad av sensitivitet testet gjennom "Care-Index". "Care-Index" er en metode utarbeidet av Crittenden (Crittenden & Landini, 2011) med formål å vurdere omsorgsgivers sensitivitet i samspill med barna. I korte videosekvenser i fritt samspill mellom barn og omsorgsgiver, observeres og vurderes samspillet kvalitet ut i fra syv aspekter (Broberg et al., 2010.). Ved tolv måneders alder ble barnets tilknytning klassifisert i "fremmedsituasjonen".

I "fremmedsituasjonen" ble 16 av barna klassifisert med trygg tilknytning, 17 med utrygg unnvikende tilknytning, og 15 barn med utrygg ambivalent tilknytning. Mødrene til barna med trygg tilknytning, beskrev barna som mindre vanskelige i samspill. Barna viste også flere positive responser under FFSF, som vurderer hvordan barn reagerer på stressende hendelser. Dette kan indikere at barna med trygg tilknytning også hadde et "lett" temperament, ved at de i liten grad ble beskrevet som vanskelige. Samtidig var disse mødrene også mer sensitive ovenfor barna i samspill, vurdert gjennom "Care-Index". Både mødrene til barna som ble klassifisert med utrygg unnvikende - og utrygg ambivalent tilknytning, beskrev barna som vanskelige ved både en og tre måneders alder. Samtidig var disse mødrene også mindre sensitive og mer passive overfor barna i samspill. Barna som ble klassifisert med utrygg ambivalent tilknytning, viste sterkest grad av negative emosjoner ved tre måneder, og hadde mødre som var mindre responsive i samspill med barna.

Dette kan vise at både barnets temperament og omsorgsgivers grad av sensitivitet påvirker tilknytningen. Barna med trygg tilknytning hadde et lettere temperament, samtidig som mødrene til disse barna var mer sensitive overfor dem. På den andre siden hadde barna med utrygg ambivalent tilknytning et vanskeligere temperament, og hadde mødre som var mindre

sensitive. Disse funnene viser hvordan barnet påvirker sitt utviklingsmiljø, blant annet gjennom temperament.

God omsorg kan modifisere relasjonen mellom temperament og tilknytning (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Det påpekes at det ikke er noe temperament som er ”ideelt”, men alltid avhengig av hvilken kontekst det uttrykkes i. Det vil si at forskjellig temperament fungerer ulikt i ulike miljøet. For eksempel kan et barn med et vanskelig temperament tiltrekke seg god omsorg og føre til at omsorgsgiver blir enda mer sensitiv. Samtidig, i et annet miljø, kan det samme barnet oppleve avvisning som følge av et vanskelig temperament, fordi omsorgsgiver av ulike årsaker ikke har kapasitet til å forholde seg til mye gråt og uro. Det kan også være relevant å se på omsorgsgivers temperament som en faktor som kan påvirke interaksjonen mellom temperament, sensitivitet og tilknytning (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). I de første årene av barnets liv er foreldrene de mest betydningsfulle ved påvirkningen av tilknytningen dem imellom. Samtidig spiller barnets temperament en rolle, og temperament ser ut til å være et av barnets bidrag til sitt utviklingsmiljø (Sameroff, 2009).

6.3 Sensitivitet og kjønn

Schoppe-Sullivan et al. (2006) undersøkte betydningen av barnets og omsorgsgivers kjønn, i forhold til grad av sensitivitet ovenfor barnet. Schoppe-Sullivan et al. definerer sensitivitet som omsorgsgivers evne til å respondere raskt, passende og konsistent på barnets signaler. Fram til nå har det vært lite fokus i forskningen på tilknytningen mellom far og barn, og hvordan denne tilknytningen skiller seg fra tilknytning mellom mor og barn. Hovedfokuset i forskningen har primært vært tilknytningen mellom en morsfigur og barnet. På tross av at denne relasjonen ofte blir omtalt som foreldre – barn relasjonen, har utvalget i de aller fleste studier bestått av relasjonen mellom mor og barn. Schoppe-Sullivan et al. hevder at mor - barn tilknytningen ikke kan generaliseres til å omhandle tilknytningen mellom far og barn, fordi en trygg tilknytning er ulik om den er til mor eller far. På bakgrunn av dette, ønsket Schoppe-Sullivan et al. å undersøke hvilken betydning kjønn har for grad av sensitivitet, og da menes både barnets og omsorgsgivers kjønn.

Studien bestod av et utvalg på 120 barn og foreldre. Majoriteten var middelklassefamilier fra Europa, og den gjennomsnittlige alderen på foreldrene var 32 år. Ved seks måneders alder ble barn og foreldrene observert ved et hjemmebesøk. Ved tolv måneders alder ble tilknytningens kvalitet mellom far og barn vurdert i ”fremmedsituasjonen”, og ved tretten måneder ble mor og barn observert i ”fremmedsituasjonen”. På bakgrunn av dette ble 64 % av barna klassifisert med en trygg tilknytning (omtalt som gruppe B) til far, 11 % med utrygg unnvikende (omtalt som gruppe A), 17 % utrygg ambivalent (omtalt som gruppe C) og 9 % av barna ble klassifisert med desorganisert tilknytning (omtalt som gruppe D). I forhold til tilknytning med mor, viste 60 % av barna en trygg tilknytning (gruppe B) til henne, mens 10 % viste en utrygg unnvikende (gruppe A), 21 % utrygg ambivalent (gruppe C) og 8 % vist en desorganisert tilknytning (gruppe D) til mor.

Foreldrenes grad av sensitivitet ble deretter kodet på grunnlag av videoopptak av samspill ved hjemmebesøket og Ainsworths sensitivitetsskala (Ainsworth et al., 1978). Barnas atferd ble kodet etter grad av barnas emosjonelle uttrykk, samt nærhetssøkende atferd rettet mot omsorgsgiver, både overfor mor og far.

Resultater i studien viste at mor og far i lik grad var sensitive ovenfor sønnene. Far var mindre sensitiv ovenfor døtre, mens mødre var mer sensitiv ovenfor døtrene. Dette tyder på at kjønn spiller en rolle i hvilken grad foreldrene er sensitive ovenfor barna. Hva er årsaken til at fedrene var mindre sensitive overfor døtrene? Schoppe-Sullivan et al. (2006) foreslår en forklaring der fedre er mer sammen med sønnene sine, og derfor er mer oppmerksom på deres signaler. Videre viste studien at en trygg tilknytning til en av foreldrene varierte i forhold til barnets kjønn. Trygg tilknytning til far hadde en signifikant sammenheng med barnets kjønn, og sønnene viste i større grad en trygg tilknytning til far. Trygg tilknytning til mor hadde ikke en sammenheng med barnets kjønn.

Schoppe-Sullivan et al. undersøkte også samsvaret mellom barnets tilknytning til mor og far, og i hvilken grad samsvaret varierte i forhold til barnets kjønn. Funnene avdekket at trygg tilknytning til både mor og far var relatert til døtre, men ikke til sønner. Det vil si om døtrene hadde trygg tilknytning til en av foreldrene, var det en tendens til at de også hadde det til den andre forelderens. Det gjaldt ikke sønnene. Det kan avdekke mulige forskjeller i barns tilknytning til mor og far. Noe av årsaken til dette kan være egenskaper i barnet, som er knyttet til ulikheter i kjønn, som påvirker tilknytningen. Samtidig kan bakgrunnen også omhandle ulikheter mellom foreldrene, også relatert til kjønn. Schoppe-Sullivan et al.

konkluderer med at barnets kjønn spiller en viktig rolle for etablering av tilknytning, spesielt tilknytning mellom far og barn. Dette kan implisere at en bør være varsom med å generalisere tilknytning mellom mor og barn, til også å omhandle far og barn.

6.4 Omsorgsgivers indre arbeidsmodell fra egen barndom og grad av sensitivitet

Barnets tilknytning klassifisert i ”fremmedsituasjonen” har blitt relatert til omsorgsgivers egen indre representasjon av tilknytning fra egen barndom (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Dette kommer til syne gjennom omsorgsgivers indre arbeidsmodell. Den voksnes indre arbeidsmodell undersøkes gjennom ”Adult Attachment Interview” (AAI) (Crittenden & Landini, 2011), som presenteres i det følgende.

6.4.1 ”Adult Attachment Interview”

AAI er et semistrukturert intervju som undersøker beskrivelser av tidligere relasjoner med foreldre, spesifikke sammenhengende og motstridende minner, og beskrivelser av nåværende relasjoner med foreldre (Crittenden & Landini, 2011). Den voksne blir bedt om å beskrive relasjoner til egne foreldre da de var barn, komme med spesifikke minner som understøtter beskrivelsene, og reflektere over hvordan egne tilknytningsrelasjoner har påvirket egen utvikling, personlighet og foreldrerolle (Whipple, Bernie & Mageau, 2011). På bakgrunn av intervjuet, er det tre klassifikasjoner som indikerer tre typer tilknytningsrepresentasjoner; trygg autonom, utrygg avvist, og utrygg opptatt/fraværende. Voksne med en trygg autonom tilknytning er i stand til å beskrive tilknytningsrelaterte erfaringer på en samstemt og helhetlig måte, både negative og positive opplevelser. Voksne med en utrygg avvist tilknytning forteller ofte om veldig positive tilknytningserfaringer med egne foreldre, der de gjerne idealiserer egne foreldre, samtidig som de ikke er i stand til å kunne gi konkrete eksempler fra positive opplevelser med foreldrene. Samtidig kan de tone ned betydningen av tilknytningsrelasjoner, ved at de sier at de ikke husker så mye fra barndommen. De utrygg opptatte/fraværende er ofte svært involvert og opptatt med fortiden og tidligere tilknytningserfaringer, og er derfor ikke i stand til å beskrive dem helhetlig eller

sammenhengende. I egne beskrivelser vil de ofte være både passive og vage, eller uttrykke sinne eller forvirring når de beskriver relasjoner til foreldre. En siste mulig gruppe er voksne med *uløste* traumer eller tap av omsorgspersoner. Denne gruppen kan vise tap i tenkning eller tale når det snakkes om traumatiske opplevelser fra barndom, som for eksempel tap eller misbruk (Crittenden & Landini, 2011; van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Klassifikasjonen er basert på Ainsworth et al. (1978) vurdering av tilknytning hos barn.

Relasjonen mellom barns og omsorgsgivers tilknytningsrepresentasjon antas å være sterk (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). AAI utforsker hva individet har lært gjennom tidligere erfaringer, spesielt hvordan informasjon blir transformert for å gi mening ved framtidig beskyttelse av selvet, tilknytningsfigurer og egne barn (Crittenden & Landini, 2011). Klassifikasjon på grunnlag av AAI forteller om individets grunnleggende tilknytningsstrategi, mulige ubearbeidete eller uavklarte tap eller traumer, og eventuelle gjennomgripende tilstander som for eksempel depresjon. Jeg skal i det følgende se på studier som undersøker hvordan omsorgsgivers indre omsorgsmodell fra egen barndom kan påvirke sensitivitet ovenfor egne barn og tilknytning.

6.4.2 Whipple, Bernie og Mageaus (2011) studie

En studie av Whipple, Bernier og Mageau (2011) undersøkte om "Attachment State of Mind", vurdert med AAI, kan predikere individuelle forskjeller i omsorgsferdigheter, som grad av sensitivitet og autonomistøtte. "Attachment State of Mind" er utfordrende å oversette til det norske språk, så derfor brukes den engelske betegnelsen. "Attachment State of Mind" omhandler sinnstilstander om egen tilknytning, som omtale av barndomsrelasjoner med egne foreldre. Sensitivitet refererer her til omsorgsgivers kapasitet til å oppfatte og tolke barnet emosjonelle signaler, og til å respondere raskt og passende. Autonomistøtte omhandler omsorgsgivers grad av oppmuntring til selvstendig problemløsning, valg og deltakelse i avgjørelser, og ikke diktere hva barnet skal gjøre gjennom kontroll, disiplin og press. Autonomistøtte er blitt relatert både til barnets motivasjon for mestring, utholdenhet, trygg tilknytning og eksekutive funksjoner (Whipple, Berner & Mageau, 2011).

I tilknytningsteorien legges det vekt på at barnet danner en trygg tilknytning dersom det både får trygghet og beskyttelse, og kan utforske omgivelsene (Ainsworth et al., 1978; Bowlby;

1969). Det kan derfor se ut til at studien fokuserer på foreldreferdigheter som er i tråd med barnets behov for beskyttelse og utforskning, for å etablere en trygg tilknytning. Whipple, Bernier og Mageau (2011) går midlertidig et skritt videre, da de undersøker hvordan omsorgsgivers egen tilknytning påvirker grad av sensitivitet og autonomistøtte.

Studien bestod av 71 mødre og deres barn. "Attachment State of Mind" hos omsorgsgiver ble undersøkt gjennom AAI da barna var åtte måneder. Grad av sensitivitet ble under hjemmeobservasjon vurdert gjennom "Maternal Behavior Q-Sort" da barna var tolv måneder. Omsorgsgivers grad av autonomistøtte ble vurdert ved at omsorgsgiver ble bedt om å hjelpe barnet med oppgaver som krevde problemløsning. Barna var på dette tidspunkt femten måneder.

Whipple, Bernie og Mageau (2011) fant at utrygg avvist tilknytning hos mor var negativt relatert til sensitivitet, men ikke til autonomistøtte. Utrygg opptatt/fraværende tilknytning hos mor var negativt relatert til autonomistøtte, og ikke relatert til sensitivitet. Resultatene peker i den retning at omsorgsgivers grad av sensitivitet var relatert til den utrygg avviste tilknytningsrepresentasjonen vurdert med AAI, og ikke den utrygge opptatt/fraværende. Dette kan indikere at mødre som opplevde avvising fra egne omsorgsgivere når de selv var barn, har vansker med å være sensitive ovenfor barnets signaler og behov. Videre kan resultatene vise hvordan mødre selv integrerer og reflekterer over egen barndom, er relatert til deres kapasitet til å være sensitive ovenfor barna. Mødre som toner ned betydningen av de tidlige tilknytningsrelasjonene og snakker om dem på en uintegrert måte, viste mindre grad av sensitivitet under hjemmeobservasjonene. Mødrenes emosjonelle avstand til egen barndom kan hindre dem i å være sensitive overfor barnas emosjonelle tilstander og behov. Samtidig viser de samme mødre ingen vansker med å støtte barna i utforskning og behov for autonomi.

Selv om studien ikke har et stort nok utvalg til å kunne generalisere funnene, kan Whipple, Bernie og Mageau gi verdifullt kunnskap om hvordan ulikheter i omsorgsgivers egen tilknytningshistorie, vurdert gjennom AAI, påvirker grad av sensitivitet overfor egne barn. Funnene kan også vise hvordan omsorgsgivers integrering av tilknytning til egne foreldre, gir ulik grad av sensitivitet ovenfor egne barn og bidrar til individuelle forskjeller i tilknytning.

I forskningen på betydning av den voksnes egen tilknytning og hvordan den påvirker omsorgen ovenfor egne barn, har det vokst fram to ulike retninger. Den første retningen kan

ses i lys av studien til Whipple, Bernie og Mageau, og har et utviklingspsykologisk perspektiv der en antar at voksne har ubevisste indre arbeidsmodeller fra egen barndom. Den indre arbeidsmodellen studeres gjennom AAI. Den andre retningen stammer fra et sosialpsykologisk og personlighets- og klinisk psykologisk perspektiv, der en undersøker bevisste følelser og atferd i nære relasjoner, gjennom selvrapporteringsmetoder (Mills-Koonce, et al., 2011). Den neste studien belyser det sistnevnte perspektivet.

6.4.3 Mills-Koonce et al.s (2011) studie

En studie av Mills-Koonce et al. (2011) undersøkte effektene av tilknytningsmønster hos voksne, psykiske lidelser, stress forbundet med foreldreskap, overfor kvaliteten på omsorg av egne barn. Barnets alder var seks og tolv måneder. Studien ønsket å undersøke om utrygg tilknytning hos omsorgsgiver har sammenheng med mindre grad av sensitivitet og en sterkere grad av negativitet. De ønsker videre å undersøke om psykiske lidelser og stress relatert til foreldrerollen, er forbundet mindre grad av sensitivitet og styrket grad av negativitet. Mills-Koonce et al. undersøke også om en interaksjon mellom tilknytningsstil hos den voksne og psykologisk stress, er forbundet med mindre grad av sensitivitet og høyere grad av negativitet. En redegjørelse av sentrale begreper i studien fremkommer ikke.

Studien bestod av 137 mødre og deres barn. Tilknytningsmønster hos omsorgsgiver ble vurdert gjennom "Adult Attachment Style" (AAS). AAS er et selvrapporteringskjema der en identifiser ulike utsagn som best beskriver egen tilknytningsstil relatert til romantiske forhold. Omsorgsgiver blir bedt om å reflektere over nåværende romantiske forhold og velge utsagn som er mest beskrivende. Hvert utsagn korresponderer med tre ulike tilknytningsstiler; trygg, utrygg unnvikende og utrygg ambivalent. Psykologisk stress ble vurdert gjennom "The Brief Symptom Inventory" (BSI) da barna var seks og tolv måneder gamle. BSI er et selvrapporteringskjema med hensikt å avdekke symptomer på eventuelle psykiske lidelser. Grad av stress relatert til foreldrerollen ble vurdert gjennom "The Parenting Stress Index-Short Form" (PSI/SF) da barna var seks og tolv måneder gamle. PSI/SF identifiserer problemer mellom foreldre og barn i alderen en måned til tolv år. Foreldreatferd ble vurdert gjennom ti minutter videoopptak av mor og barn under frilek, da barna var seks og tolv måneder gamle. På grunnlag av videoopptakene, ble interaksjonen mellom dem kodet i to ulike variabler. Variablene var omsorgsgivers grad av sensitivitet, og omsorgsgivers grad av

negativ innblanding. Et klassifikasjonssystem i tre deler ble utarbeidet, med bakgrunn i mødrenes enten trygge eller utrygg unnvikende tilknytningsstil. Mødrene ble klassifisert som *konsistent trygg* dersom de hadde trygg tilknytning både når barnet var seks og tolv måneder, *konsistent utrygg unnvikende* dersom de ved begge tidspunkt hadde en utrygg unnvikende tilknytning, og *ukonsistent trygg* tilknytning dersom de viste ulik tilknytningsstil på de ulike tidspunktene.

Mills-Koonce et al. fant at en utrygg tilknytningsstil er forbundet med mindre grad av sensitivitet, spesielt ved økt stress hos omsorgsgiver. Det omhandlet kun om mor hadde en konsistent utrygg unnvikende tilknytning. Utrygg tilknytning var ikke relatert til høyere grad av negativitet. Det var spesielt mødre med en trygg unnvikende tilknytningsstil som gjennom AAS viste mindre grad av emosjonalitet i romantiske forhold, som hevdes å være relatert til mindre varme ovenfor egne barn. Samtidig påpekes det at atferdstrekk ut i fra tilknytningsstil, kun er en del av helheten (Mills-Koonce, et al., 2011). Mødrenes grad av psykologisk stress påvirker også omsorgen ovenfor barna, og ikke bare omsorgsgivers tilknytningsmønster.

Selv om studien kun benyttet et selvrapporteringskjema ved vurdering av mødrenes indre arbeidsmodell, kan det synes å være et interessant bidrag til å forstå hvordan tilknytning til egne foreldre kan påvirke tilknytningen til egne barn. Samtidig kan studien bekrefte tidligere funn, blant annet studien til Whipple, Bernier og Mageau (2011), som viste at omsorgsgivers tilknytningsmønster kan påvirke omsorgen ovenfor egne barn.

Sammenfattet viser studiene til Whipple, Bernie og Mageau (2011) og Mills-Koonce (2011) at omsorgsgivers indre arbeidsmodell er av betydning for grad av sensitivitet ovenfor egne barn. Av spesiell betydning er dersom omsorgsgiver har en utrygg avvist tilknytning, vurdert med AAI, eller en utrygg unnvikende tilknytning, vurdert med AAS. Det er usikkert om AAI, som er et intervju, og AAS, et selvrapporteringskjema, måler det samme. Men funnene i de ulike studiene peker i samme retning: En utrygg tilknytning fra egen barndom er en risiko for mindre grad av sensitivitet overfor egne barn. Omsorgsgivers indre arbeidsmodell er en egenskap hos omsorgsgiver som kan påvirke etablering av tilknytningen. Hvordan den indre modellen kan endres, belyses i kapittel 7.

6.5 Oppsummering: Sensitivitet og tilknytning – betydning av andre faktorer i samspill

Jeg har i dette kapittelet sett på betydningen av ulike faktorer for utviklingen av foreldresensitivitet, som barnets temperament, kjønn og omsorgsgivers indre arbeidsmodell for omsorg fra egen barndom. I lys av transaksjonsmodellen vil egenskaper i barnets miljø være dynamiske og barnet ha en aktiv rolle i egen utvikling (Sameroff, 2009). Barnet påvirker sitt utviklingsmiljø, og omgivelsene påvirker barnet. Det er et gjensidig påvirkningsforhold mellom barnet og den sosiale konteksten. Samtidig er det en rekke faktorer som kan påvirke det tidlige samspillet mellom barn og omsorgsgiver, og dermed også foreldresensitivitet.

Temperament ser ut til å være et av barnets bidrag til egen utvikling. Barnets temperament kan både påvirke omsorgsgivers grad av sensitivitet, utviklingen av tilknytning, og påvirke vurderingen av tilknytningens kvalitet i testprosedyren ”fremmedsituasjonen”. Goldsmith og Alanskys (1987) studie svekket den sistnevnte hypotesen, mens Fuertes et al. (2006) finner at barn med utrygg ambivalent tilknytning, også har et vanskelig temperament.

Det er samtidig utfordrende å si noe om hva som er årsak til hva. Et barns vanskelige temperament kan påvirke omsorgsgivers grad av sensitivitet, og kan påvirke vurderingen av tilknytning i ”fremmedsituasjonen”. Her spiller også barnets og omsorgsgivers kjønn en rolle. Schoppe-Sullivan et al. (2006) fant at fedre var mindre sensitive ovenfor døtrene, mens mødrene var mer sensitive ovenfor døtrene. Mor og far var like sensitive overfor sønnene. Det ble også avdekket mulige forskjeller i barns tilknytning til mor og far. Det kan tyde på at kjønn spiller en rolle for grad av sensitivitet og etablering av tilknytning. Samtidig er omsorgsgivers indre arbeidsmodell fra egen barndom av betydning for grad av sensitivitet. Dette kommer tydeligst fram dersom omsorgsgiver har en utrygg avvist tilknytning, vurdert med AAI, eller en utrygg unnvikende tilknytningsstil, vurdert med AAS (Mills-Koonce et al., 2011; Whipple, Bernier & Mageau, 2011).

Både barnets temperament, omsorgsgiver og barnets kjønn og den voksnes indre arbeidsmodell ser ut til å påvirke foreldresensitiviteten. Dette belyser komplekse prosesser mellom barn og omsorgsgiver ved etablering av tilknytning, og at det kan være utfordrene å si noe om hvilke faktorer som leder til ulike utviklingsveier. Samtidig kan studiene som er presentert gi en god indikasjon på de ulike faktorene og i hvilken grad de kan påvirke sensitivitet og tilknytning. Dette kan gi implikasjoner for hvordan en kan hjelpe barn og

foreldre som har vansker i samspillet, med sensitivitet eller tilknytning. Det er tema i neste kapittel, der jeg ser på hva sentrale intervensjonsstudier sier om utviklingen av sensitivitet.

7 Intervensjonsstudier: Betydning av sensitivitet i intervensjon

"Successful parenting is a principal key to the mental health of the next generation." (Bowlby, 1988, s. 1)

Det er i dag enighet om at kvaliteten på barns tilknytning er av betydning for barnets videre utvikling (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). Samtidig blir det ukorrekt å si at tilknytningens kvalitet påvirker barnet på en fast og bestemt måte, men at tilknytning heller gir en *indikasjon* for den senere utviklingen. Dette skjer blant annet ved at barnets tidlige relasjonserfaringer påvirker forventningen om andre mennesker og relasjoner, forholdet til seg selv og andre, og ferdigheter som kan brukes i det sosiale (Wennerberg, 2011). Denne kunnskapen åpner opp for å fremme trygg tilknytning hos barn i risiko for å utvikle tilknytningsvansker, gjennom behandling og intervensjon. Eksempler på barn som er i risiko for å utvikle tilknytningsvansker, er barn av mødre med depresjon og angst (Thompson, 2006). Jeg vil i dette kapittelet se på hva sentrale intervensjonsstudier sier om muligheten for å utvikle sensitivitet hos foreldre, og hva det betyr for utviklingen av god tilknytning. Jeg vil først belyse det psykoedukative intervensjonsprogrammet "Circle of Security" (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011; Marvin et al., 2002) samt en casestudie bestående av en mor og hennes datter som har gjennomgått programmet. Deretter blir en studie av Kalinauskiene et al. (2009) presentert, som undersøker effekten av en annen intervensjon med formål å fremme trygg tilknytning. Avslutningsvis vil jeg drøfte hvilken rolle omsorgsgivers grad av sensitivitet har i disse intervensjonene.

7.1 "Circle of Security"

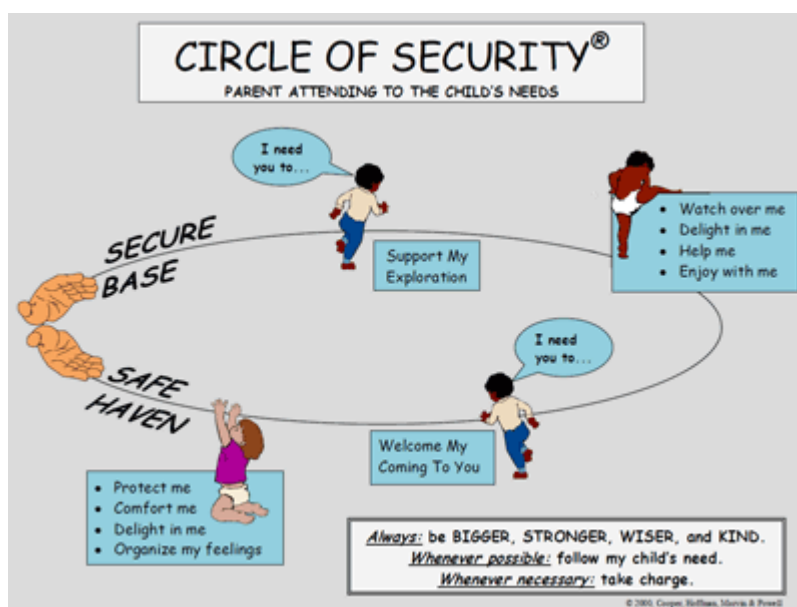
"Circle of Security" (videre omtalt som CoS) er et forskningsbasert, psykoedukativt intervensjonsprogram med hensikt å styrke tilknytningen mellom barn og omsorgsgiver (Marvin et al., 2002). Med psykoedukativt menes terapeutisk arbeid med klienter eller familier (Skårderud, Haugsgjerd & Stänicke, 2010). CoS bygger på tilknytningsteori, og er utarbeidet for å øke barnets tilknytningstrygghet, spesielt for foreldre og barn i risiko for å utvikle tilknytningsproblematikk eller som har vansker i samspillet (Marvin et al., 2002). Programmets overordnede mål er å øke omsorgsgivers forståelse av barnets ulike behov knyttet til utforskning og beskyttelse, og hvordan omsorgsgivers grad av tilgjengelighet påvirker hvordan barna uttrykker disse behovene (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). CoS er et omfattende intervensjonsprogram, med en rekke komponenter som er viktige og fruktbare for tilknytningen. Det faller utenfor denne oppgavens ramme å gi en inngående oversikt over programmet, men heller gå i dybden i de komponenter som her er relevante for problemstillingen. En kort orientering er allikevel på sin plass, før omsorgsgivers sensitivitet i programmet drøftes.

CoS bygger på tilknytningsteori og forskning som viser hvordan barn med en trygg tilknytning har en mer robust psykisk helse videre i livet, enn barn som har en utrygg tilknytning (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). Trygg tilknytning anses i denne sammenheng som et psykologisk immunforsvar, der en utrygg tilknytning er et svekket immunforsvar. I CoS står *mentalisering* sentralt. Mentalisering omhandler evnen til å være oppmerksom og regulerende i forhold til egne og andres mentale og affektive tilstander (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). Mentalisering kan derfor være å tilføre mening til barnets behov og tilstander. I denne sammenheng vil det å hjelpe omsorgsgiver til å "ha barnets sinn i sitt" stå sentralt, for at den voksne skal kunne møte barnets ulike behov på en måte som kan øke tryggheten i relasjonen, og bidra til utvikling av en trygg tilknytning.

Det er en robust sammenheng mellom omsorgsgivers evne til å mentalisere og kvaliteten på tilknytning, og utviklingen av barnets egen mentaliseringsevne (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). Tilknytning og mentalisering møtes gjennom oppmerksomheten både mot egne og andres indre tilstander og følelser. Når en skal hjelpe omsorgsgiver med å etablere trygg tilknytning til barnet, er det derfor viktig å være oppmerksom på mentalisering, noe CoS legger vekt på.

CoS består av en protokoll, pre- og postvurdering av tilknytning, og intervensjonen. På grunnlag av en filmet samspillsituasjon med omsorgsgiver og barnet, blir omsorgsgiver veiledet om betydningen av sensitivitet overfor barnets signaler relatert til utforskning og nærhetsøking (Marvin et al., 2002). Omsorgsgivers grad av sensitivitet ovenfor barnets tilknytningsrelevante behov og signaler er viktig. Videre blir omsorgsgiver oppfordret til refleksjoner rundt barnets behov, atferd og følelser i forhold til tilknytning og samspill. Samtidig er også refleksjoner rundt omsorgsgivers egen barndom og hvordan den påvirker omsorg ovenfor egne barn, også viktig. Programmet foregår i grupper med flere foreldre og en gruppeleder. Gruppelederen starter angitte diskusjoner og refleksjoner om temaer som presenteres på en DVD. DVDen består av en innføring i tilknytningsteori, tidlig samspill, og intervjuer med andre omsorgsgivere som har deltatt på programmet tidligere. Den inneholder også situasjoner med hendelser og utfordringer som foreldre lett kan kjenne seg igjen i.

Programmet er inndelt i flere trinn, som består av en innføring med fokus på trygg base, utforskning av barnets behov i trygghetssirkelen (figur 7.1), å være sammen i trygghetssirkelen, veien til trygghet, utforskning av omsorgsgivers vansker, fokus på intense følelser og reparasjoner i relasjoner (figur 7.2) og avslutning med sammendrag og feiring av det foreldrene har lært. En svært viktig komponent i programmet, er grafiske veikart. *Trygghetssirkelen* (figur 7.1) er et eksempel på et grafisk veikart. De grafiske veikartene har den hensikt at de etter hvert skal internaliseres som mentale kart hos omsorgsgiver, og være et verktøy for refleksjon rundt barnets behov og signaler i samspillsituasjoner.

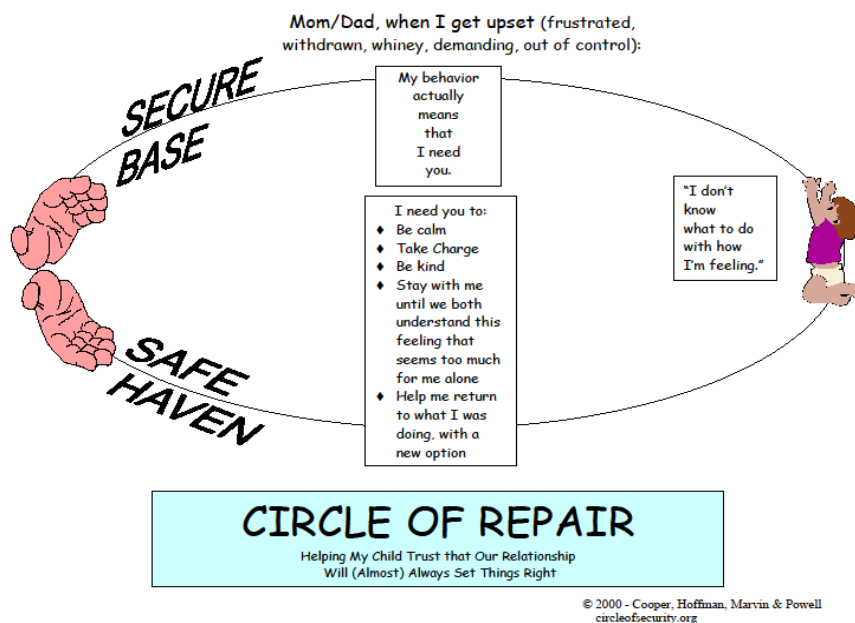
Figur 7.1. Grafisk veikart: Trygghetssirkelen (Lastet ned fra "Circleofsecurity.org". Dato: 15.11.2011).

Trygghetssirkelen brukes som et mentalt kart over samspill med barnet. Hendene symboliserer omsorgsgiver, og skiller med det den voksnes behov fra barnets behov. De sentrale foreldrefunksjonene er å være ”større, sterkere, klokere og god”.

Det mentale kartet vil forhåpentligvis hjelpe omsorgsgiver til å observere barnet og ta del i barnets indre verden. Med andre ord, mentalisere barnets indre tilstander. Det sentrale vil være å vurdere hvor barnet befinner seg i trygghetssirkelen, og hvilke behov det har. Når barnet befinner seg i øvre del av sirkelen, trenger det støtte til utforskning. Når barnet er i den nedre del av sirkelen, trenger det beskyttelse, trøst, godhet og hjelp til organisering av egne følelser. Barnet kommuniserer her ”ta meg imot når jeg kommer”. Gruppeleder vil gjennom programmet støtte omsorgsgiver til å se hvor barnet befinner seg i trygghetssirkelen, og hvilke behov det har. Samtidig vil deltakerne drøfte hva det innebærer å være større, sterkere, klokere og god ovenfor barnet (”Bigger, Stronger, Wiser, and Kind”) (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). Med ”større” menes at det skal være en klar rollefordeling mellom omsorgsgiver og barnet, mens ”sterkere” innebærer at omsorgsgiver skal være emosjonelt sterkere enn barnet. ”God” betyr at omsorgsgiver skal ha en godhet ovenfor barnet, også når barnets følelser er sterke og vanskelige, og kanskje ikke helt passer med hvordan omsorgsgiver har det selv. Den siste foreldrefunksjonen er ”klokere”, som innebærer at den voksne skal forstå situasjonen barnet er i bedre enn barnet selv, og veilede barnet gjennom det som er vanskelig.

I CoS jobbes med den voksnes grad av emosjonelt tilgjengelighet, og dette forstås ut i fra det som omtales som ”shark music”. Med ”shark music” menes når barnets atferds- og følelsesuttrykk vekker uro eller faresignaler hos omsorgspersonen, og at denne uroen hindrer den voksne å være emosjonelt tilgjengelig ovenfor barnet. ”Shark music” symboliserer ”faremusikk” som vekkes. Denne uroen hos den voksne forstås som et resultat av egne omsorgserfaringer. Resultatet kan være at omsorgsgiver reagerer på en måte som er ubehagelig for barnet. For eksempel kan den voksne avvise barnet når det er lei seg, fordi den voksne blir redd når barnet er lei seg. Dette viser at omsorgsgiver kan vise en begrenset emosjonell tilgjengelighet på grunn av ”shark music” ovenfor barnet. Barnet opplever da at omsorgsgiver ikke tåler visse emosjonelle tilstander, og vil derfor forsøke å unngå de ubehagelige reaksjonene hos den voksne, ved ikke å vise de følelsene dette gjelder. I gruppen får foreldrene mulighet til å snakke om hvilke behov og signaler hos barnet som vekker egen

”shark music” (Marvin et al., 2002). CoS vil bevisstgjøre den voksne på egen ”shark music”, blant annet ved å gå gjennom hvilke følelser som ble ivaretatt under egen barndom, og hvilke som ikke ble det. Dette kan for eksempel omhandle følelser som glede, tristhet, skam, sinne eller nysgjerrighet. Refleksjon over egne omsorgsferdigheter overfor barnet står sentralt, og identifisering av mulige sammenbrudd i den affektive kommunikasjonen mellom seg og barnet. Sammenbrudd i den affektive kommunikasjonen leder til at barnet ikke får hjelp til å regulere egne følelser (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). Programmets andre modell (figur 7.2) bidrar til å øke omsorgsgivers forståelse rundt barnets underliggende beskjeder i atferden de viser. Det barnet egentlig forsøker å formidle til omsorgsgiver er at de trenger støtte og omsorg, og hjelp til å forstå egne følelser og roe seg.

Figur 7.2. Intense følelser og reparasjoner i relasjoner (Lastet ned fra ”CircleofSecurity.org”. Dato: 15.11.2011).

Figur 7.2 viser hvordan barnet, gjennom for eksempel å være frustrert, sutrete, krevende eller ute av kontroll, egentlig kommuniserer til omsorgsgiver at det trenger omsorgsgiverens hjelp. Barnet trenger den voksne til å være sammen med han eller henne, forstå og hjelpe med å komme gjennom de vanskelige følelsene.

CoS blir individuelt tilpasset hver enkelt dyade, og det benyttes evidensbaserte vurderingsprosedyrer av tilknytning (Marvin et al., 2002). Programmet tar hensyn til

individuelle forskjeller, og de fire tilknytningsmønstre; Trygg tilknytning hos barnet og autonom foreldre, utrygg unnvikende tilknytning hos barnet og avvisende foreldre, utrygg ambivalent tilknytning hos barnet og opptatte foreldre, og det desorganiserte tilknytningsmønsteret.

Av vurderingsformer benyttes testprosedyren ”fremmedsituasjonen” (Ainsworth et al., 1978), intervju med omsorgsgiver (”Circle of Security Interview”), med spørsmål fra ”Parent Development Interview” og ”Adult Attachment Interview” (AAI; se pkt 6.4.1). Omsorgsgiver fyller også ut en rekke standardiserte spørreskjema som tar for seg barnets vansker, grad av angst og depresjon, stress og vanskelige hendelser i livet hos foreldrene (Marvin et al., 2002). På bakgrunn av dette organiseres intervensjonen og mål blir utarbeidet. Målet for intervensjonen kan for eksempel være at dyaden skal gå fra et desorganisert til organisert tilknytningsmønster, eller fra en utrygg tilknytning til et trygt tilknytningsmønster. Det er ulikt fokus og mål ved de ulike tilknytningsmønstrene. For eksempel vil omsorgsgiver og barn med et utrygt avvisende tilknytningsmønster, ha mål som dreier seg rundt barnets behov for nærhet og beskyttelse, og fokus på å lese barnets signaler og behov. Omsorgsgivers indre arbeidsmodell gir her verdifull informasjon om hva som kan trigge eget utrygt atferdsmønster og tilhørende ”shark music”. I det følgende avsnittet presenteres en casestudie som belyser hvordan ”Circle of Security” gjennomføres og effekten av programmet.

7.1.1 Marvin et al.s (2002) casestudie i “The Circle of Security project “

Marvin et al.(2002) undersøkte i en casestudie virkningen av ”Circle of Security”, på forholdet mellom en mor og hennes 28 måneder gamle datter, Paula. Under testprosedyren ”fremmedsituasjonen” tar Paula all styring i samspillet med mor, og reagerer ikke når mor går ut av rommet. Paula ble klassifisert med en forstyrret og kontrollerende omsorg. Mor ble klassifisert med en forstyrret og abdisert omsorg, som også var preget av rollebytte med datteren. Samtidig ble hun vurdert med flat affekt, og lav skåre på følelse, sensitivitet, glede og grad av støtte ovenfor datterens utforskning.

Målene for intervensjonen var: Følge opp mors tendens til å la Paula styre samspillet, og hjelpe henne til å ta en større eksekutiv rolle uten å være forstyrrende; Hjelp mor til å forstå

at hennes tendens til rollebytte har røtter i egne, tidligere, uløste rollebytte- relasjon med egen mor; Hjelpe mor til å forstå at hennes flate følelser unndrar Paula informasjon om mammas følelser og atferd, og hjelpe mor med å uttrykke seg bedre.

Paulas mor blir plassert i en gruppe med fire andre foreldre og en gruppeleder. Gruppen jobbet på en måte der de ser på videoopptak av samspill mellom omsorgiver og barn, og snakker og reflekterer over tilknytningsrelevante tema. Gruppelederen hadde først plukket fram et videoopptak for å belyse hvordan moren kan hjelpe Paula gjennom å være en trygg base når hun kommer tilbake fra utforskning. Moren, som var redd og åpenbart søkte trygghet gjennom Paula, trengte å se at det var hennes datter som hadde behov for en trygg base. Gruppelederen ga anledning til å reflektere over mulige årsaker til Paulas desorganiserte tilknytningsmønster. Samtidig som de så på opptakene av samspillet, gjorde gruppelederen moren oppmerksom på hvor i trygghetssirkelen (figur 7.1) Paula til enhver tid befant seg. Var Paula i den øvre del av sirkelen og i gang med utforskning? Eller var hun i den nedre delen og på vei tilbake til mor for omsorg, beskyttelse, trøst og godhet? Gjennom refleksjon rundt hvor datteren befinner seg i trygghetssirkelen i ulike situasjoner, går det opp for moren til Paula at hun er en viktig del av datterens liv (Marvin et al., 2002).

Under utforskning av morens ”shark music”, kommer det fram at det vekker uro i henne når hun skal ta styringen i ulike situasjoner med Paula. Bakgrunnen var hennes redsel for å være uhøflig eller uforskammet overfor datteren. Det kom fram at hennes egen mor under barndommen hadde søkt til henne for trøst og støtte i en vanskelig livssituasjon, og hun hadde derfor tatt styringen i relasjonen. Flere år senere, gjorde hun det samme overfor sin egen datter. Gjennom å bruke det mentale kartet (trygghetssirkelen) ovenfor datterens behov, refleksjon rundt filmede samspillsituasjoner og samtaler rundt kjerneproblematikk i relasjonen med datteren, klarte moren å observere, reflektere og diskutere ulike aspekter som opprettholdt det dysfunksjonelle samspillet med datteren. Hun ble også i stand til å se løsninger, da hun innså at Paula hadde behov for at hun var en trygg base for henne.

Syv uker senere under post - test med ”fremmedsituasjonen”, viser moren en mer aktiv rolle under i samspill med datteren. Hun trøster datteren når hun er lei seg, og foreslår leker og deltar sammen med Paula. Når lekene skal ryddes opp, er det tydelig at moren tar mer styring gjennom å fortelle Paula at de må rydde. Paula blir klassifisert med trygg tilknytning, med noen få forstyrrende elementer. Moren viste mindre grad av rollebytte med datteren og flat affekt, en økning i korte avvisninger, følelse, sensitivitet, og grad av støtte ovenfor datterens

utforskning. Resultatene representerer signifikante endringer hos begge partene i dyaden (Marvin et al., 2002).

I studien til Marvin et al. (2002) ble det arbeidet med å fremme trygg tilknytning hos barn av foreldre som selv hadde opplevd en dårlig oppvekst. Bakgrunnen var antakelsen om at omsorgsgiver trenger opplæring i hva som er barnets emosjonelle behov, og hvordan disse behovene uttrykkes. I denne opplæringsprosessen benyttes det et mentalt kart (trygghets sirkelen), som omsorgsgiver bringer med seg i møte med barna. Formålet er å skape et bilde av barnas emosjonelle behov, som den voksne internaliserer og etter hvert aktivt bruker i samspill med barnet (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011).

7.1.2 "Circle of Security" og sensitivitetens betydning i programmet

Programmets formål er å styrke omsorgsgivers evne til å observere barnet og ta del i dets indre verden, med fokus på barnets emosjonelle behov. Dette kan synes å ligge tett opp til hva sensitivitet innebærer. Gjennom å ha en riktig oppfattelse av barnets behov og signaler, og gi en passende respons, er selve kjernen i å være sensitiv overfor barn. Det kan derfor se ut til at programmets mentale kart (trygghets sirkelen) kan hjelpe og støtte omsorgsgiver til å være sensitiv overfor barnets behov og signaler. Foreldreferdighetene "større, sterkere, god og klok", vil kanskje være en forutsetning for å kunne være sensitiv overfor barnet. Etter hvert som arbeidet internaliseres hos omsorgsgiver, blir han/hun i stand til å se og forstå barnets behov og signaler i større grad. I lys av studien til Marvin et al. (2002) ser det ut til at sensitivitet kan læres. Peker andre studier i samme retning? I det følgende ser jeg på en intervensjonsstudie av Kalinauskiene et al. (2009), som undersøker effekten av en annen intervensjon for å fremme trygg tilknytning.

7.2 Kalinauskiene et al.s (2009) studie: Fremme sensitivitet og styrke tilknytning

En studie av Kalinauskiene et al. (2009) undersøkte effekten av et korttids, videobasert intervensjon for å fremme sensitivitet og trygg tilknytning hos mødre som var insensitive

ovenfor barnet sitt. Sensitivitet defineres her som omsorgsgivers evne til å oppfatte barnets signaler riktig, og å respondere korrekt og raskt. Studien støtter seg med dette til Ainsworth et al.s (1978) definisjon, og vi skal i det følgende se hvordan studiens utvalg ble til.

Studiens utvalg bestod først av 190 mødre som kort tid etter fødsel ble forespurt om å delta i en studie som omhandlet mor – barn interaksjon. Seks måneder senere ble mødrene under et hjemmebesøk vurdert i hvilken grad de var sensitive ovenfor barnet sitt på. Vurderingen foregikk gjennom Ainsworths sensitivitetsskala (Ainsworth et al., 1978) på bakgrunn av filmet frilek under hjemmebesøket. En tentativ evaluering av grad av sensitivitet ble gjort på bakgrunn av dette. De mødrene som ble klassifisert som insensitive, ble evaluert en gang til av en annen koder. 54 av 190 (28, 4 %) ble klassifisert som insensitive av to kodere, med under punkt 5 på sensitivitetsskalaen. De 54 mødrene ble spurt om på delta i intervensjonsstudien, og takket ja. Majoriteten av mødrene var fra Litauen. Mødrene ble deretter tilfeldig foredelt i en gruppe som skulle få intervensjon (n = 26) og en kontrollgruppe (n = 28). Mødrene i kontrollgruppen ble månedlig i fem måneder kontaktet, for å svare på spørsmål rundt barnets utvikling. Denne gruppen mødre mottok ingen råd eller veiledning om sensitivitet eller tilknytning. Mødrene i intervensjonsgruppen ble månedlig besøkt i fem måneder, à 90 minutters besøk. Fire av besøkene var sammen med mor, mens ett av besøkene var både med mor og far. Under besøkene ble mor – barn interaksjon videofilmet. Opptakene som ble gjort ved det første besøket dannet grunnlag for tilbakemeldinger under det andre besøket, og slik var mønsteret i opptakene og tilbakemeldingene.

Dette omtales som video - tilbakemelding intervensjon for å fremme positiv omsorg ("video-feedback intervention to promote positive parenting") (omtales som VIPP). VIPP er en behandlingsmetode der foreldrene får tilbakemeldinger på egen og barnets atferd, på grunnlag av videoopptak, kombinert med skriftlig informasjon (Broberg et al., 2010). VIPP består av en detaljert protokoll, der formålet er å styrke mødrenes sensitivitet ovenfor barnets signaler og behov gjennom å fokusere på ulike aspekter i foreldre – barn interaksjonen. Mødrene ble også gitt informasjon om tilknytning og betydningen av å være sensitiv. Hvert hjemmebesøk består av et tema, for eksempel babyens kontaktsøking, lek, utforskning, gråt, babyens følelser og sensitivitet. I det siste hjemmebesøket, der både mor og far deltar, blir alle temaene gjennomgått som en repetisjon. Mødrene ble parallelt med hjemmebesøkene også bedt om å skrive dagbok over tre dager, der babyens gråt, uro, søvn og egne reaksjoner ovenfor barnet skulle noteres ned. Dagboken la grunnlag for å diskutere og reflektere over barnets gråt under

det påfølgende hjemmebesøket. Barnas alder var på disse tidspunktene mellom syv og tolv måneder.

Da barna i begge gruppene var tolv måneder, ble tilknytningens kvalitet vurdert gjennom Q-Sort metoden, på bakgrunn av tre timer hjemmeobservasjon. Ainsworths (Ainsworth et al., 1978) sensitivitetsskala ble benyttet for å vurdere mødrenes sensitivitet, da barna var seks (pre - test) og tolv (post - test) måneder. Barnets temperament ble også vurdert da barna var seks måneder, gjennom observasjon av mor og barnet i ulike situasjoner. Både mors grad av daglig stress, depresjon og ”self-efficacy” som omsorgsgiver ble vurdert hos mor da barnet var seks og tolv måneder.

Studiens resultater viser at VIPP ga en signifikant økning i mødrenes sensitivitet overfor barna. Post - testen på intervensjonsgruppen var signifikant sterkere enn samme testen i kontrollgruppen. Mors grad av daglig stress, depresjon eller ”self-efficacy” forandret ikke utfallet, heller ikke barnets temperament. Intervensjonsgruppen viste ikke en signifikant sterkere grad av trygg tilknytning enn kontrollgruppen. Årsaken til dette kan være at de positive effektene på tilknytning VIPP kan ha, trenger lengre tid for å matrealisere seg. Det kan tenkes at en endring omsorgsgivers atferd trenger tid for å bli integrert i barnets indre arbeidsmodell, for at endringene skal vise seg i barnets atferd. Det skal samtidig nevnes at sammenhengen mellom trygg tilknytning og sensitivitet var sterk. Relasjonen mellom trygg tilknytning og sensitivitet i kontrollgruppen var på $r = .53$, mens i intervensjonsgruppen på $r = .44$. Samlet sett er dette en moderat sammenheng mellom trygg tilknytning og sensitivitet (Cohen, 1962). Spriket mellom kontrollgruppen og intervensjonsgruppen kan skyldes at endringene trenger tid før det viser seg i barnets atferd, som nevnt ovenfor. På bakgrunn av dette, foreslår Kalinauskienė et al. (2009) at relativt korttidsbaserte og lav kostnads - intervensjoner kan være effektiv støtte for mødre som i liten grad er sensitive ovenfor sine barn.

7.3 Oppsummering og drøfting: Betydningen av sensitivitet i tilknytningsintervensjoner

Jeg har i dette kapittelet sett på hva sentrale intervensjonsstudier sier om muligheten for å utvikle sensitivitet hos foreldre, og hvorvidt studiene finner at mer sensitive foreldre bidrar til

bedre tilknytning med sine barn. Intervensjonsprogrammet ”Circle of Security” (CoS) (Marvin et al., 2002) og to intervensjonsstudier er belyst. En casestudie undersøkte effektene av CoS, og en studie effekten av ”Video-feedback intervention to promote positive parenting” (VIPP) (Kalinauskiene et al., 2009). Disse studiene viser at styrket foreldresensitivitet øker barnets tilknytningstrygghet. CoS (Marvin et al., 2002) vektlegger at omsorgsgiver skal ha en riktig oppfattelse av barnets signaler og behov. For å øke omsorgsgivers grad av sensitivitet legger programmet vekt på blant annet refleksjon rundt den voksnes egne barndomserfaringer og hvordan den bidrar til ”shark music” i samspill med barnet. ”Shark music” kan gjøre det vanskelig for omsorgsgiver å være sensitiv overfor barnet, fordi omsorgsgiver for eksempel blir redd når barnet er lei seg. Barnet oppfatter dette og kan ”miscue” egne signaler og behov, det vil si at barnet gir motsatte signaler for å tilpasse seg omsorgsgiver. Barnet oppfører seg slik at det vekkes minst mulig vanskelige følelser hos omsorgsgiver. Konsekvensene at dette, vil være at barnet ikke får dekket sine tilknytningsrelevante behov.

Studien til Kalinauskiene et al. (2009) viste at VIPP ga en signifikant økning i mødrenes grad av sensitivitet. Selv om barna i intervensjonsgruppen ikke viste en høyere forekomst av trygg tilknytning etter deltakelse i programmet, kan dette ha effekt på sikt. Effekten av endringer i omsorgsgivers atferd overfor barnet kan vise seg gjennom barnets tilknytning over tid, kanskje spesielt med tanke på at endringene må integreres i barnets indre arbeidsmodell.

Intervensjonene CoS og VIPP har flere likhetstrekk. Begge programmene bruker videoopptak av naturalistiske samspillsituasjoner mellom barn og omsorgsgiver, og gjennom refleksjon og samtaler rundt tema, blir omsorgsgiver mer bevisst egen atferd overfor barnet og sin indre arbeidsmodell. Dette kan bidra til å skape endringer hos foreldre, og styrke deres evne til å være sensitive ovenfor barnets signaler og behov. Studienes funn kan med dette implisere at sensitivitet kan læres. Dette gir implikasjoner for pedagogisk arbeid, som er tema i neste kapittel.

8 Avsluttende drøfting og pedagogiske implikasjoner

Jeg vender meg til oppgavens problemstilling; ”Hvilken betydning antas foreldrenes sensitivitet å ha for utvikling av tilknytning?” I dette kapitlet drøftes først linjen i ny forskning som er presentert for å svare på hvilken betydning foreldresensitivitet har for utvikling av tilknytning. Deretter belyses hvilke pedagogiske implikasjoner funnene kan ha. Jeg vender tilbake til råd rundt søvnmetoder nevnt innledningsvis og eksemplifiserer med sensitivitetens betydning på dette området. Bakgrunnen til dette er mengden foreldrelitteratur og generelle anbefalinger fra helsepersonell som anbefaler såkalte ”skrikekurer” for at barnet skal få en god søvnrutine. Jeg vil drøfte slike anbefalinger i lys av ny forskning som er presentert. Avslutningsvis antydes veien videre i forskningen og en oppsummerende konklusjon.

8.1 Hvilken betydning antas foreldrenes sensitivitet å ha for utvikling av tilknytning?

I sentrale studier de senere tiår om sensitivitetens betydning for trygg tilknytning, fremstår foreldresensitivitet som en viktig faktor for etablering av trygg tilknytning. Ainsworth et al. (1978) fant en sterk sammenheng mellom sensitivitet og tilknytning. Flere studier har i ettertid konkludert med en moderat sammenheng mellom omsorgsgivers grad av sensitivitet og tilknytning (De Wolff & van IJzendoorn, 1997; Goldsmith & Alansky, 1987; Nievar & Becker, 2007). Samtidig kan måten sensitivitet blir operasjonalisert på ha betydning for hva studiene finner. Dette kommer spesielt til syne i studiene til De Wolff og van IJzendoorn (1997) og Nievar og Becker (2007). Studiene definerer sensitivitet ulikt, der Nievar og Becker (2007) inkluderer flere foreldreferdigheter i sensitivitet enn det De Wolff og van IJzendoorn (1997) gjør. Studien til Nievar og Becker (2007) finner av den grunn en sterkere sammenheng mellom sensitivitet og tilknytning enn den andre studien gjør. Dette viser hvilken betydning studienes begrepsoperasjonalisering har for resultatet. Samtidig er studiene entydige i forhold til at sensitivitet er en viktig faktor for utviklingen av tilknytning. Foreldrenes sensitivitet er viktig for utvikling av tilknytning.

8.2 Faktorer som påvirker omsorgsgivers sensitivitet

Omsorgsgivers sensitivitet er imidlertid ikke den eneste faktoren som er av betydning for tilknytning. Barnets temperament ser ut til å være et av barns bidrag til egen utvikling, og kan påvirke både sensitivitet, tilknytning og vurdering av tilknytningens kvalitet. Samtidig er barnets og omsorgsgivers kjønn av betydning. Fedre er blitt funnet å være mindre sensitive overfor døtre, mens mødre er mer sensitiv overfor døtre. Kan dette henge sammen med omsorgsgivers indre modell fra egen barndom? Omsorgsgivers indre modell er av betydning for sensitivitet. Av spesiell betydning er en utrygg avvist eller unnvikende tilknytning hos omsorgsgiver. Dette viser hvordan utrygg tilknytning fra egen barndom kan påvirke omsorgen til egne barn. Samtidig er det viktig å påpeke at den indre arbeidsmodellen kan endres og sensitivitet læres. Bakgrunnen til dette er de presenterte intervensjonsstudiene, som viser at styrket foreldresensitivitet øker barnets tilknytningstrygghet. Intervensjonene ”Circle og Security” og VIPP fokuserer på omsorgsgivers grad av sensitivitet, og hvordan hjelpe foreldre til å bli mer sensitive overfor barna.

8.3 Informasjonslitteratur for foreldre i kontrast til nyere forskning

En mengde foreldrelitteratur og generelle anbefalinger fra helsestasjoner i Norge anbefaler såkalte ”skrikekurer” for at babyer skal komme inn i en søvnrutine. Eksempler på dette er Naphaug (2007) og Misvær og Svaton (2006). Hovedbudskapet i metodene er at mor eller far *ikke* skal respondere på barnets gråt ved legging eller om barnet våkner i løpet av natten. Bakgrunnen til dette er at barnet ikke skal få oppmerksomhet når det skal sove, og barnet skal lære at gråt ikke gir oppmerksomhet ved leggetid. I lys av studiene presentert her synes dette motstridende når omsorgsgivers grad av sensitivitet er viktig for tilknytningen.

8.3.1 Helsestasjoners grunnlag for rådgivning

På hvilket grunnlag gir helsestasjonen råd om barn og søvnrutiner? Etter en spørreunde ved syv (opprinnelig syv, kun fire hadde anledning til å svare) helsestasjoner tilfeldig valgt i Norge, får jeg flere svar på hvilke anbefalinger som gis. Flere av helsestasjonene forteller at de bruker boken ”Håndbok for helsestasjonen. 0-5 år” (Misvær & Oftedal (red.), 2006). Dette er en veiledning og et oppslagsverk for det daglige arbeidet på helsestasjonen, og består av en rekke temaer tilpasset helsestasjonsarbeidet. I delen som omhandler søvn og søvnvansker hos barn, anbefales atferdsbehandling som tiltak ved innsovningsproblemer hos barn ned til seks måneder (Misvær, 2006). Atferdsbehandling benytter prinsippet der uønsket atferd ikke belønnes (Misvær, 2006; Woolfolk, 2004). Målet er å lære barnet å sove på egenhånd, uten innsovningsbetingelser som vugging, amming eller annen kos. I forbindelse med legging anbefales det faste rutiner ved stell, kveldsmat, sang og lignende før barnet legges ned i egen seng. Dersom barnet gråter eller protesterer, er det viktig *ikke* å ta barnet opp av sengen etter at det er lagt. Foreldrene kan enten gå inn til barnet med noen minutters mellomrom, snakke til barnet fra døråpningen eller observere barnet uten selv å bli sett. Foreldrene må gjerne ta tiden på barnets gråt, og i prinsippet vente lengre for hver gang de gjør seg til syne for barnet. Ved eldre barn (fra fire år) anbefales det å bruke ”sovekort”. Da får barnet et klistremerke hver gang det oppfører seg som ønsket, og får en premie ved et avtalt antall klistremerker.

Noen helsestasjoner anbefaler ”Ferbbers metode”. Ferbers metode er utviklet av barnelegen Ferber (2006), der målet er at barnet skal lære å finne søvnen selv uten stimuli eller hjelp. Metoden går ut på å øke intervallene for hver gang mor eller far går inn til barnet når han/hun gråter ved legging (se tabell 8.1). Oppholdet inne hos barnet skal maks være to minutter. Første natten anbefales først å vente tre minutter, deretter fem, så ti minutter før man går inn til barnet om det gråter. Intervallene økes for hver dag. Den andre dagen begynner man på fem minutter, så ti, deretter tolv. Den syvende dagen anbefales det å vente 20 minutter, deretter 25 og 30. Omsorgsgivers jobb er ikke å stoppe gråten, men lære babyen å finne søvnen selv. Dersom barnet skulle våkne i løpet av natten, skal en starte på de samme intervallene igjen (Ferber, 2006; Naphaug 2007; Misvær, 2006).

Natt	Vent	Vent	Vent	Vent
1	3 min.	5 min.	10 min.	10 min.
2	5 min.	10 min.	12 min.	12 min.
3	10 min.	12 min.	15 min.	15 min.
4	12 min.	15 min.	17 min.	17 min.
5	15 min.	17 min.	20 min.	20 min.
6	17 min.	20 min.	25 min.	25 min.
7	20 min.	25 min.	30 min.	30 min.

Tabell 8.1. Fremgangsmåte: Oversikt over intervaller (Ferber 2006; Naphaug, 2007).

En helsesøster sender meg et skjema hun benytter, der det blant annet står følgende om skrikekurer: ”Det vil si at det ikke er noe annet tilbud om natten enn å sove. Ingen servering, ingen underholdning. Når det virkelig har kjørt seg fast, må man rett og slett ta en god, gammeldags gråtekur. Jeg velger å kalle det en søvnkur”. Samme helsesøster skriver i mailen at hun *ikke* bruker Ferbers metode i sitt arbeid med barn og familier.

Naphaug (2007), helsesøster og søvnterapeut, bygger på ”Ferbbers metode” og anbefaler skrikekurer for at barnet skal komme inn i en søvnrutine. Essensen er også her at barnet vil oppleve å bli tatt opp av sengen eller annen oppmerksomhet som ”belønning” for å gråte, og omsorgsgiver lærer barnet at hvis han/hun skriker høyt nok, kommer det noen. Omsorgsgiver gir positiv forsterkning om det tar opp barnet ved gråt. Barnet lærer at det ikke er noe oppmerksomhet å få, bare at mor eller far kommer inn å trøster og passer på at barnet ikke føler seg forlatt. Naphaug anbefaler denne metoden fra seks måneders alder. Det hevdes at omsorgsgiver ofte tror at barnet gråter fordi det føler seg utrygt, og derfor føler at barnet trenger trøst. Barnet vil etter en slik skrikekur, sove selv hele natten gjennom, etter maksimum en uke (Naphaug, 2007).

Det kan være vanskelig å forestille seg hvordan et barn ikke skal føle seg forlatt, ved å ligge å gråte alene uten at noen kommer. Forstår en baby at mamma er der selv om hun ikke kommer for å trøste? Rådene i foreldrelitteraturen og på helsestasjonen oppfordrer foreldre til ikke å trøste, og samtidig til ikke å følge egne instinkter ved sitt barns behov. Det anbefales å ha på tv, radio, snakke sammen, så barnet hører at ”det er noen der”. Hva lærer barnet i en slik struktur? Barnet hører at det er noen i huset, men fortsatt er det ingen som kommer for å gi

trøst. Naphaug (2007) hevder at metoden er mest effektiv for de som bare vil ”skjære gjennom” og få det fort overstått. Omsorgsgiver skal bare gå inn til barnet og gjenta at ”nå skal du sove”.

En rekke foreldrelitteratur peker i samme retning. Misvær og Svaton (2006) har skrevet en ”håndbok for foreldre og barn og søvn”, og fokuserer på hvordan barnet best mulig kan komme inn i en søvnrutine gjennom å lære å sove selv. Metodene som anbefales av helsestasjonen bygger på Ferbers (2006) metode, som også Naphaug (2007) og Misvær og Svaton (2006) støtter seg til. Det ser ut til at det er ensidige råd som alle går i samme retning: Ikke ta barnet opp om det gråter, og vent lengre for hver tid du går inn til barnet. Budskapet til foreldrene er klart: Å ta barnet opp eller gi trøst oppfatter barnet som belønning (Misvær 2006; Naphaug, 2007). Det ser ut til at behavioristisk læringsteori ligger til grunn for anbefalingene (Woolfolk, 2004). Hva skjer når foreldre blir frarådet å trøste spedbarns gråt - fordi det er å gi belønning? Jeg undrer meg hvor barnets tilknytningsbehov får plass, og hvorfor det anbefales at spedbarns gråt skal ignoreres. I det følgende avsnitt synliggjøres kontrasten til nyere forskning på området.

8.3.2 Kontrast til nyere forskning

I lys av søvnmetoder omtalt ovenfor, ser det ut til at nyere forskning om betydning av sensitivitet har et annet budskap enn metodene brukt ved helsestasjoner. Studier belyst i kapittel fem, står i kontrast til generelle anbefalinger for hvordan barnet skal utvikle gode søvnrutiner. Studiene konkluderer alle med at sensitivitet er en viktig faktor for utviklingen av en trygg tilknytning. Samtidig fant De Wolff og van IJzendoorn (1997) foreldreferdigheten sensitivitet å være viktigere enn responsivitet for utvikling av tilknytning. Sensitivitet innebærer å ha oppmerksomhet mot barnets signaler, riktig oppfattelse av dem og respondere korrekt og raskt (Ainsworth et al., 1978). Responsivitet omhandler kun hvor raskt omsorgsgiver responderer på barnets signaler, og ikke om de er passende eller korrekte (De Wolff & van IJzendoorn, 1997). Det kan med dette se ut til at foreldrelitteratur og anbefalinger fra helsestasjonen i noe grad vektlegger responsivitet, der omsorgsgiver kan snakke eller stryke på barnet i en kort stund dersom babyen gråter. Siden det anbefales å ikke ta barnet opp av sengen eller trøste det, kan ikke sensitivitet sies å ha en plass i anbefalingene. I lys av den nyere forskningen på betydningen av sensitivitet, er det derfor vanskelig å skulle

forsvare de nevnte søvnmetodene. I det følgende belyses nyere informasjonslitteratur som er i tråd med forskningsfronten, som kan vise vei til anbefalinger som i større grad tar hensyn til barnets tilknytningsbehov.

8.3.3 Nyere informasjonslitteratur på linje med forskningsfronten

Pantleys (2011) bok er nylig oversatt til norsk og tilpasset norske forhold. Denne skiller seg ut blant mengden av foreldrelitteratur på området. Pantley skriver om hvordan barn kan komme inn i en søvnrutine på en skånsom måte. Med skånsom menes her uten at babyen må gråte seg i søvn alene. Essensen i boken er at babyen *ikke* skal gråte seg i søvn, og her blir foreldre heller ikke frarådet å følge egne instinkter når babyen gråter. Pantley ser ut til å hente støtte i nyere forskning. En studie som støtter dette synspunktet undersøker sammenhengen mellom responsivitet overfor gråt om natten og tilknytning, presenteres i det følgende avsnitt.

8.3.4 Higley og Doziers (2009) studie

Higley og Dozier (2009) undersøker sammenhengen mellom mor – barn interaksjon om natten, og tilknytning når barnet er tolv måneder. Bakgrunnen til studien er den mengden foreldrelitteratur og generelle anbefalinger om at babyer bør lære å sove på egenhånd, gjennom ikke å respondere på deres gråt. Higley og Dozier hevder at disse anbefalingene ikke tar hensyn til barnets tilknytning. Dette begrunnes spesielt ut i fra et evolusjonsperspektiv, der natten er assosiert med en sterkere grad av fare enn dagtid, og dette gjør forskning på interaksjon mellom barn og omsorgsgiver om natten spesielt viktig. De hevder at det er kritisk at både foreldrelitteratur og helsepersonell anbefaler at babyer skal lære å sove på egenhånd, til og med når det involverer at babyen gråter i lengre perioder. På bakgrunn av dette, ønsker Higley og Dozier å undersøke relasjonen mellom mor - barn interaksjon om natten og kvaliteten på barnets tilknytning. Deres hypotese er at barn med en trygg tilknytning har mødre som er mer sensitive og responsive i interaksjoner om natten, enn barna som har en utrygg tilknytning. I det følgende belyses studiens utvalg, metode og resultater.

Studiens utvalg bestod av 44 mødre og deres babyer. Barnets gjennomsnittlige alder var tolv måneder. Mødrene i utvalget var den primære omsorgsgiver om natten. Innsamling av data foregikk gjennom videoopptak i tre påfølgende netter. Et videokamera ble montert ved babyens seng, for å filme babyens søvn, og interaksjon mellom mor og baby ved legging og om natten. Mødrene ble også bedt om å skrive dagbok om babyens legging og søvn hver morgen, og fylle ut et spørreskjema om barnets temperament. Deretter ble tilknytningens kvalitets vurdert gjennom testprosedyren ”fremmedsituasjonen” (Ainsworth et al., 1978).

Babyens signaler ble kodet i forhold til følgende kriterium: 1. Ingen respons/lot barnet gråte, 2. Lot barnet gråte i minst fem minutter, og deretter trøste, 3. Trøste i babysengen (legge ned barnet om det stod i sengen, gi smokk, legge over dyne, stryke på ryggen), 4. Løfte opp barnet, 5. Fysisk kontakt (gi trøst og deretter ta barnet opp), 6. Flere ulike forsøk/ingen klar metode. Deretter ble interaksjonen i hver enkelt dyade kodet i ulike kategorier; Ingen våkeperiode/ingen signaler, ingen respons, tatt opp/trøstet, flere metoder/inkonsekvent. 20 % av videoopptakene ble kodet av en annen koder, og det var 89 % enighet. Testprosedyren ”fremmedsituasjonen” ble kodet to ganger, og i enkelte tilfeller konferert med en tredje koder ved uenighet mellom de to. Barnets temperament ble vurdert gjennom ”Revised Infant Behavior Questionnaire”. Dette er et instrument der foreldrene vurderer fjorten dimensjoner av barnets temperament (Higley & Dozier, 2009).

I ”fremmedsituasjonen” ble 27 av barna klassifisert med en trygg tilknytning, 12 av barna med en desorganisert tilknytning, 3 med utrygg ambivalent og 2 med utrygg unnvikende tilknytning. Samlet sett var det 27 barn med trygg tilknytning, og 17 med utrygg eller desorganisert tilknytning. En analyse ble gjennomført for å vurdere relasjonen mellom tilknytning og temperament. Ingen signifikante forskjeller i temperament mellom barna med trygg og utrygg/desorganisert tilknytning ble funnet.

Interaksjonen mellom mor og barn over tre netter ble registrert. Mødrene rapporterte i hvilken grad de ble hos babyen sin dersom de gråt. 35 % fortalte at de ble hos barnet tre av tre netter, 9 % ble to av tre netter, 4 % ble en av tre netter, mens 48 % ikke ble noen av nettene. Deretter ble antallet babyens våkeperioder registrert, og antallet signaler barnet ga om at det var våkent, for eksempel gjennom gråt. Antallet ganger mødrene responderte på babyens signaler, ble også registrert.

For å finne i hvilken grad barn med trygg tilknytning hadde mødre som var mer sensitive og responsive under interaksjoner om natten, enn mødre til barn med utrygg tilknytning, ble det gjennomført en "chi-square" analyse. Resultatene viste at mødrene til barn med en trygg tilknytning, i større grad tok barnet opp av sengen og trøstet når det gråt ved legging eller om natten. Den foreldreatferden med høyest forekomst av barn med trygg tilknytning, var mødre som tok barna opp av sengen og ga trøst ved gråt. Gruppen med lavest forekomst av trygg tilknytning, var gruppen barn av mødre som enten hadde ulike forsøk på å roe barnet eller som var inkonsekvente. Dette bekrefter studiens hypotese. Gruppen med høyest forekomst av utrygg tilknytning, var barna som hadde mødre som viste ulike forsøk på å roe barnet eller som var inkonsekvente. Barna med høyest forekomst av trygg tilknytning var barna som ble tatt opp av sengen og trøstet, og barna som ikke fikk noen respons. Dette viser et usikkerhetsmoment i funnene, der noen av barna som ble klassifisert med en trygg tilknytning ikke ble tatt opp og trøstet ved gråt.

Mønsteret i interaksjonen mellom mor og barn med trygg tilknytning, skilte seg signifikant fra dyadene med utrygg og desorganisert tilknytning. Samspillet til dyadene med trygg tilknytning var karakterisert med at barna signaliserte til mor at det var våkent og mor responderte raskt ved å ta barnet opp og gi trøst. Mødrene tonet seg inn på barnets signaler, og hun responderte på samme måte hver gang babyen våknet. Dette tyder på at det ikke er nok å bare stryke på barnet mens det ligger i sengen, eller snakke til det om det gråter. Det beste er å ta barnet opp om det gråter, og så trøste det. Higley og Dozier viser hvordan sensitivitet ovenfor barnets signaler er relatert til barnets tilknytningstrygghet, også om natten. Det er samtidig ikke nok å bare stryke på barnet eller snakke til det, men å ta barnet opp av sengen og gi trøst. Dette kan relateres til De Wolff og van IJzendoorns (1997) studie, der de konkluderer med at sensitivitet er en viktigere foreldreferdighet enn omsorgsgivers kontingens av responsivitet. Det er i midlertidig kvaliteten på responsen som er viktig for barnets tilknytning, ikke bare at omsorgsgiver gir en respons.

Til tross for at studiens utvalg er for lite til at det kan generaliseres (44 mødre og deres barn), kan det gi en indikator på betydningen av sensitivitet overfor barnet om natten. Studiens funn strider mot metodene som anbefales for å få små barn inn i en søvnrutine. Det kan se ut som at studien til Higley og Dozier (2009) støttet opp under betydningen av sensitivitet for tilknytningens kvalitet, spesifikt om natten. Studien viser at det ikke er nok å snakke til barnet eller stryke på han/hun en kort periode, men å ta barnet opp av sengen og trøste. Det er

samtidig et usikkerhetsmoment i studien. Selv om Higley og Dozier konkluderer med at foreldreatferden med høyest forekomst av barn med trygg tilknytning, var mødre som tok barna opp av sengen og trøstet, var det en gruppe barn med trygg tilknytning som ikke ble tatt opp og trøstet. Årsaken til dette kan være mange, og vanskelig å fastslå. Artikkelforfatterne kommenterer ikke dette usikkerhetsmomentet. Kanskje noen barn tåler å gråte om natten uten å bli trøstet bedre enn andre, fordi de er resiliente. Med resiliens menes god psykososial fungering til tross for risikofaktorer (Borge, 2003). Resiliens vises gjennom hvordan barn reagerer på risiko. Kanskje noen barn er ”robuste” og vil utvikle en trygg tilknytning på tross av å gjennomgå skrikekurer. Men tør vi satse på det?

8.3.5 Sammenfatning

Ingen vet med sikkerhet hvordan det påvirker et barn å gråte seg i søvn. Hvordan opplever barnet det, om mamma kommer inn hvert tiende minutt og sier noen trøstende ord, men ikke tar på barnet eller tar det opp? Det kan se ut til at mange anbefalinger til småbarnsforeldre går ut på å la barna gråte. Det anbefales å ikke være sensitiv overfor barn ved legging og om natten. Det er urovekkende at slike søvnmetoder anbefales av fagpersonell og brukes av småbarnsfamilier. I lys av nyere forskning som er presentert, er skrikekurer høyst tvilsomme. Samtidig vil enkelte barn utvikle trygg tilknytning til tross for å bli ignorert om nattet, muligens fordi de er resiliente. For de fleste er dette risikofylt. I neste avsnitt presenteres pedagogiske implikasjoner, i form av andre metoder for å utvikle gode søvnrutiner for barn.

8.4 Pedagogiske implikasjoner

Andre metoder er til disposisjon for å utvikle gode søvnrutiner for barn, uten at de skal gråte seg i søvn. Først og fremst anbefales det å ta barnet opp og trøste ved gråt (Higley & Dozier, 2009). Dette vil bidra til å fremme trygg tilknytning, og barnet vil få hjelp til å regulere sine følelser (Smith, 2002; Wennerberg, 2011).

Omsorgsgiver kan bli bevisst sin indre modell fra egen barndom, og hvordan den påvirker omsorgen for egne barn. Dette kan blant annet skje i grupper med andre foreldre, slik som i

”Circle of Security”. Dette og andre intervensjonsprogrammer kan hjelpe foreldre med å utvikle sensitivitet (Kalinauskiene et al., 2009; Marvin et al., 2002).

Pantley (2011) presenterer en rekke måter å få barnet til å sove uten å ty til skrikekurer. Målet er det samme som ved skrikekur: At barnet etter hvert skal lære å sove på egenhånd. Det legges vekt på å lage søvnlogger, velge en løsning som passer familien, lage en personlig soveplan, følge planen i ti dager, lage en tidagerslogg, analyse av fremgangen, følge planen ti dager til og til slutt fylle ut en logg, analysere fremgangen og justere planen hver tiende dag. Her er det ingen ”raske løsninger”, som vi finner i de tradisjonelle anbefalingene (Ferber, 2006; Misvær, 2006; Naphaug, 2007). Pantley (2011) anbefaler foreldre å respondere på barnets gråt umiddelbart, gjennom for eksempel å løfte barnet opp, bysse eller amme. Samtidig påpekes det at det nyfødte spedbarn trenger tid til å forstå forskjell på døgnets tider. Det anbefales å skape en rutine med sunne leggetids- og nattassosiasjoner for at barnet etter hvert som det modens forstår forskjell på dag og natt. Foreldrene kan bidra til dette for eksempel ved at soving på dagen skjer i lyse omgivelser, mens på natten i mørket. Ved mating om natten er det viktig å ha en rolig stemning, lite prat og så mørkt som mulig, fordi det kan hindre barnet å bli ”helt våkent”. Det samme gjelder også dersom barnet gråter. Dersom omsorgsgiver raskt tar barnet opp om det gråter, og gir mat, vil barnet forbli i en døsig tilstand og raskt sovne igjen. Dersom barnet gråter i lang tid før omsorgsiver kommer til barnet og da kun snakker til det, er babyen våken og vil bruke lengre tid på å falle tilbake til søvnen igjen (Pantley, 2011). Gode rutiner er viktig, med forbehold om barnets signaler og behov. Det innebærer at om barnet er trøtt, er det ikke nødvendig å følge de vanlige kveldsrutinene før barnet legges. Her oppfordres foreldre til å være sensitive ovenfor barnet, ved å tilpasse kveldsrutinen etter barnet behov.

Samsoving er en annen mulighet, som i 2008 ikke lenger ble frarådet her til lands (Helsedirektoratet, 2011). Med samsoving menes når barnet sover i samme seng som foreldrene. Samsoving anbefales dersom ingen av foreldrene røyker, har drukket alkohol eller ruset seg, sengen er bred og fast og om barnet har egen dyne. Fordelen med å samsove, er at omsorgsgiver raskt kan respondere på babyens signaler og behov i løpet av natten.

Barns søvnrutiner og legging er bare et område der omsorgsgivers sensitivitet er viktig for barns tilknytning. Her er metoder for søvnrutiner brukt som eksempel, men sensitivitet er viktig i alle sammenhenger i samspill med barn.

8.4.1 Videre forskning

Gjennom arbeidet med dette tema, ser jeg behov for forskning på flere områder. Det er behov for videre forskning på betydningen av foreldresensitivitet, for eksempel gjennom longitudinelle studier. Det hadde vært interessant om studier med likhetstrekk til Baltimorestudien (Ainsworth et al., 1978) ville ha funnet en like sterk sammenheng mellom tilknytning og sensitivitet. Videre ser jeg et pressende behov for forskning på søvnmetoder. Av etiske årsaker vil det være problematisk med studier som omhandler effektene av skrikekurer (Cohen, Manion & Morrison, 2000). En interessant tilnærming kan være intervensjonsprogrammet ”Circle of Security” gjennomført på helsestasjoner, med foreldre til barn med søvnproblemer. Kanskje programmet hadde vist god effekt på hvordan foreldre kan hjelpe barn til gode søvnrutiner, gjennom fokus på foreldresensitivitet. Det hadde også vært spennende med studier omhandlet unge foreldres forventning og tanker rundt hva foreldrepermisjon brukes til. Har foreldre i dag fokus på å skape et godt samspill og god tilknytning, eller på kaféturer og sykkelturer?

8.5 Konklusjon

De presenterte studiene viser at omsorgsgivers grad av sensitivitet er viktig for utvikling av tilknytning. Samtidig kommer det fram at måten sensitivitet blir operasjonalisert på har betydning for hva studiene finner. Dette kommer spesielt til syne i studiene til De Wolff og van IJzendoorn (1997) og Nievar og Becker (2007). Studiene definerer sensitivitet ulikt, og finner av den grunn ulik sammenheng mellom sensitivitet og tilknytning. Dette kan vise hvilken betydning studienes begrepsoperasjonalisering kan ha for resultatet. Samlet sett finner de presenterte studiene at sensitivitet er viktig for etablering av tilknytning. Det er samtidig flere faktorer som er av betydning. Barnets temperament, kjønn og spesielt omsorgsgiver indre modell fra egen barndom er av betydning for utvikling av foreldresensitivitet. Omsorgsgivers indre arbeidsmodell er fokus i intervensjonsstudiene, som finner at styrket foreldresensitivitet øker barnets tilknytningstrygghet. Intervensjonene vektlegger i stor grad omsorgsgivers grad av sensitivitet. På bakgrunn av nyere forskning er skrikekurer høyst

tvilsomme. Higley og Dozier (2009) finner at barn som blir tatt opp og trøstet ved gråt om natten, har trygg tilknytning. Samtidig var det en gruppe barn med trygg tilknytning som ikke ble trøstet. Noen barn tåler kanskje skrikekurer bedre enn andre, ved at de er resiliente (Borge, 2003). Skrikekurer er i midlertidig ikke i tråd med nyere forskning om betydningen sensitivitet har for tilknytning. Andre metoder er til disposisjon, som legger til rette for å være sensitive også om natten. Målet er ikke at barnet aldri skal gråte, men at det alltid skal få trøst og omsorg om det gjør det.

Litteraturliste

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., & Waters, E. et al. (1978). *Patters of Attachment. A Psychological Study and the Strange Situation*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M., & Stayton, D. J. (1974). "Infant-mother attachment and social development: "Socialisation" as product of reciprocal responsiveness to signals". I: M. P. M. Richards (red.), *The integration of a child into a social world*. London: Cambridge University Press
- Beckwith, L., Cohen, S. E., & Hamilton, C. E. (1999). Maternal Sensitivity During Infancy and Subsequent Life Events Relate to Attachment Representation at Early Adulthood. *Developmental Psychology*, 35, 693-700. doi: 10.1037/0012-1649.35.3.693
- Borge, A. I. H. (2003). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, Volume 1. Attachment*. UK: Random House
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss. Volume 3. Loss Sadness and Depression*. London: The Hogarth Press
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base*. London: Routeldge
- Bowlby, J. (1994). *En Sikker Base. Tilknytningsteoriens kliniske anvendelser*. Fredriksberg: Det lille Forlag
- Brandtzæg, I., Smith, L., & Torsteinson, S. (2011). *Mikroseparatorjoner. Tilknytning og behandling*. Bergen: Fagbokforlaget
- Broberg, A., Mothander, P. R., & Granqvist, P. et al. (2010). *Tilknytning i praksis. Tilknytningsteoriens anvendelse i forskning og klinisk arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag

- Bus, A. G., van IJzendoorn, M. H., & Mol, S. E. (2011). "Meta-Analyses". I: N. K. Duke & M. H. Mallette (red.), *Literacy Research Methodologies*. New York: The Guilford Press
- Carr, A. (2006). *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology. A Contextual Approach*. East Sussex: Routledge
- Caspi, A., & R. Shiner (2008). "Temperament and Personality". I: M. Rutter, D. Bishop, D. Pine, S. Scott, J. Stevenson, E. Taylor (red.), et al., *Rutter's Child and Adolescent Psychiatry*. Oxford: Blackwell Publishing
- Chess, S., & Thomas, A. (1996). *Temperament. Theory and Practice*. New York: Brunner/Mazel, Inc.
- Christoffersen, K-A. (2002) "Metaanalyse: Syntesedanning av forskningsresultater." I: Lund, T. (red.), *Innføring i forskningsmetodologi*. Oslo: Unipub
- Cohen, J. (1962). The Statistical Power of Abnormal – Social Psychological Research. A Review. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 65, 145-153
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education*. London: RoutledgeFalmer
- Cook, T. D., & Campbell, D. T. (1979). *Quasi-Experimentation. Design & Analysis Issues for Field Settings*. Boston: Houghton Mifflin Company
- Crittenden, P. M., & Landini, A. (2011). *Assessing Adult Attachment. A Dynamic-Maturational Approach to Discourse Analysis*. New York: W.W. Norton & Company
- Davis, H. A. (2003). Conceptualizing the Role and Influence of Student-Teacher Relationships on Children's Social and Cognitive Development. *Educational Psychologist*, 38, 207-234. doi: 10.1207/S15326985EP3804_2

- De Wolff, M. S., & van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and Attachment: A Meta-Analysis on Parental Antecedents of Infant Attachment. *Child Development*, 86, 571-591. doi: 10.1111/j.1467-8624.1997.tb04218.x
- Ferber, R. (2006). *Solve Your Child's Sleep Problems*. New York: Fireside
- Fonagy, P. (2006). *Tilknytningsteori og psykoanalyse*. København: Akademisk Forlag
- Fuertes, M., Dos Santos, P. L., Beeghly, M., & Tronick, E. (2006). More Than Maternal Sensitivity Shapes Attachment. Infant Coping and Attachment. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094, 292-296. doi: 10.1196/annals.1376.037
- Goldberg, S. (2000). *Attachment and development*. London: Arnold
- Goldsmith, H. H., & Alansky, J. A. (1987). Maternal and Infant Temperament Predictors of Attachment: A meta-Analytic Review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55, 805-816.
- Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2001). Early Teacher-Child Relationships and the Trajectory of Children's School Outcomes through Eighth Grade. *Child Development*, 72, 625-638. doi: 10.1111/1467-8624.00301
- Hart, S., & Schwartz, R. (2008). *Fra interaktion til relation*. København: Hans Reitzels Forlag
- Helsedirektoratet. (2011). "Trygt sovemiljø for spedbarn". www.helsedirektoratet.no. Lastet ned: 17.11.2011
- Higley, E., & Dozier, M. (2009). Nighttime maternal responsiveness and infant attachment at one year. *Attachment & Human Development*, 11, 347-363. doi: 10.1080/14616730903016979
- ICD-10 (2011). *Den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer*. Oslo: Fagbokforlaget

- Kalinauskiene, L., Cekuoliene, D., Van Ijzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F., & Kusakovskaja, I. (2009). Supporting insensitive mothers: The Vilnius randomized control trial of video-feedback intervention to promote maternal sensitivity and infant attachment security. *Child: care, health and development*, 35, 613-623. doi: 10.1111/j.1365-2214.2009.00962.x
- Keating, K. (2008). *Klemmeboken. Klemmetips for alle*. Oslo: Lille Måne
- Kinge, E. (2006). *Barnesamtaler. –Det anerkjennende samværet og samtalens betydning for barn med samspillsvansker*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kleven, T. A. (2002). "Hvordan er begrepene operasjonalisert? – Spørsmål om begrepsvaliditet." I: T. A. Kleven (red.), *Innføring i pedagogisk forskningsmetode*. Oslo: Unipub forlag
- Kleven, T. A. (2002). "Ikke-eksperimentelle design." I: T. Lund (red.), *Innføring i forskningsmetodologi*. Oslo: Unipub forlag
- Lund, T. (2002). "Metodologiske prinsipper og referanserammer." I: T. Lund (red.), *Innføring i forskningsmetodologi*. Oslo: Unipub forlag
- Marvin, R., Cooper, G., Hoffman, K., & Powell, B. (2002). The Circle of Security project: Attachment-based intervention with caregiver-pre-school child dyads. *Attachment & Human Development*, 4, 107-124.
- Mills-Koonce, W. R., Appleyard, K., Barnett, M., Deng, M., Putallaz, M., & Cox, M. (2011). Adult Attachment Style and Stress as Risk Factors for Early Maternal Sensitivity and Negativity. *Infant Mental Health Journal*, 32, 277-285. doi: 10.1002/imhj.20296
- Misvær, N. (2006). "Søvn". I: N. Misvær & G. Oftedal (red.), *Håndbok for helsestasjoner 0-5 år*. Oslo: Kommuneforlaget

- Misvær, N., & Svaton, B. (2006). *Sove hele natten: en håndbok for foreldre om barn og søvn*. Oslo: Cappelen
- Munthe, M. (2010). *Bukke nikke neie*. Oslo: Cappelen Damm
- Naphaug, K. (2007). *Sov godt! Søvnoppskrifter for barn 0-8 år*. Oslo: Damm & Sønn AS
- Newberry, M., & Davis, H. A. (2008). The role of elementary teachers' conceptions of closeness to students on their differential behaviour in the classroom. *Teaching and Teacher Education*, 24, 1965-1985. doi: 10.1016/j.tate.2008.02.015
- Nievar, M. A., & Becker, B. J. (2007). Sensitivity as a Privileged Predictor of Attachment: A Second Perspective on De Wolff and van IJzendoorn's Meta-analysis. *Social Development*, 17, 102-114. doi: 10.1111/j.1467-9507.2007.00417.x
- Pantley, E. (2011). *Sove uten gråt. Hvordan du varsomt hjelper barnet ditt å sove natten gjennom*. Bergen: Vigmostad Bjørke
- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (2006). "Temperament". I: N. Eisenberg (red.), *Handbook of Child Psychology. Volume 3. Social, Emotional, and Personality Development*. New Jersey: Wiley
- Rye, H. (1993). *Tidlig hjelp til bedre samspill. Nye metoder og nye muligheter*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sameroff, A. J. (2009). "The Transactional Model". I: A. J. Sameroff (red.), *The transactional model of development: how children and contexts shape each other*. Washington, D.C: American Psychological Association
- Schoppe-Sullivan, S. J., Diener, M. L., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L., McHale, J. L., & Frosch, C. A. (2006). Attachment and Sensitivity in Family Context: The Roles of Parent and Infant Gender. *Infant and Child Development*, 15, 367-385. doi: 10.1002/icd.449

- Schore, A. N. (2003). *Affect Regulation & the Repair of the Self*. New York: W.W. Norton & Company
- Skårderud, F., Haugsgjerd, S., & Stänicke, E. (2010). *Psykiatriboken. Sinn – kropp – samfunn*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Smith, L. (2002). *Tilknytning og barns utvikling*. Kristiansand: HøyskoleForlaget
- Smith, L., & Ulvund, S. E. (2004). *Spedbarnsalderen*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Thompson, R. A. (2006). "The Development of the Person: Social Understanding, Relationships, Conscience, Self". I: N. Eisenberg (red.), *Handbook of Child Psychology. Volume 3. Social, Emotional, and Personality Development*. New Jersey: Wiley
- Thorsen, A. A., & Allgood, E. (2010). "Introduksjon til Q-boken og begrepsavklaring". I: A. A. Thorsen & E. Allgood (red.), *Q-metodologi. En velegnet måte å utforske subjektivitet*. Trondheim: Tapir akademiske forlag
- van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2004). "Maternal Sensitivity and Infant Temperament in the Formation of Attachment". I: G. Bremner & A. Slater (red.), *Theories of Infant Development*. Oxford: Blackwell Publishing
- Whipple, N., Bernier, A., & Mageau, G. A. (2011). A Dimensional Approach to Maternal Attachment State of Mind: Relations to Maternal Sensitivity and Maternal Autonomy Support. *Developmental Psychology*, 47, 396-403. doi: 10.1037/a0021310
- Wennerberg, T. (2011). *Vi er våre relasjoner*. Oslo: Arneberg
- Werner, E. E., & Smith, R. S. (2001). *Journeys from Childhood to Midlife. Risk, Resilience, and Recovery*. Ithaca/London: Cornell University Press
- Woolfolk, A. (2004). *Pedagogisk psykologi*. Trondheim: Tapir akademiske forlag

Zeanah, C. H., & Smyke, A. T. (2008). "Attachment Disorders in Relation to Deprivation". I: M. Rutter, D. Bishop, D. Pine, S. Scott, J. Stevenson, E. Taylor (red.), et al., *Rutters Child and Adolescent Psychiatry*. Oxford: Blackwell Publishing

Oversikt over figurer og tabeller

Figur 7.1. *Grafisk veikart: Trygghets sirkelen*, i kapittel 7, pkt. 7.1

Figur 7.1. *Intense følelser og reparasjoner i relasjoner*, i kapittel 7, pkt. 7.1

Tabell 8.1. *Fremgangsmåte ved skrikekur; oversikt over intervaller*, i kapittel 8, pkt. 8.3.1

